

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

**SOCIĀLO ZINĀTŅU
VĒSTNESIS**

SOCIAL SCIENCES BULLETIN
ВЕСТНИК СОЦИАЛЬНЫХ НАУК

2012 1 (14)

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija pieņem rakstus latviešu, angļu un krievu valodā.

Redakcijas kolēģija

V. Meņšikovs, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs (Daugavpils, Latvija), D. Beresnevičiene (Šauļi, Lietuva), G. Gvadžze (Kutaisi, Gruzija), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvija), N. Jazdanijs (Lahore, Pakistāna), E. Jermolajeva (Daugavpils, Latvija), V. Justickis (Viļņa, Lietuva), V. Kosiedovskis (Toruņa, Polija), A. Matuļonis (Viļņa, Lietuva), O. Oslands (Oslo, Norvēģija), Ž. Ozoliņa (Rīga, Latvija), S. Partyckis (Lubļina, Polija), B. Rivža (Jelgava, Latvija), G. Sokolova (Minska, Baltkrievija), V. Speranskis (Maskava, Krievija), P. Šašvarijs (Miskolca, Ungārija), M.J. Šutena (Koviljana, Portugāle), T. Tisenkopfs (Rīga, Latvija), J. Vankeviča (Vitebska, Baltkrievija), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvija), V. Zahars (Daugavpils, Latvija)

Redakcija

V. Boroņenko (redaktore), M. Mihailova, A. Moziro, I. Ostrovska, I. Plotka (redaktore vietniece), A. Ruža, J. Semeņeca (sekretāre), V. Šipilova, V. Volkovs, Z. Zeibote

Adrese

Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvija.
Tālr. (+371)65422163 E-pasts vera.boronenko@du.lv

Izdevējs

Daugavpils Universitāte

Reģistrācijas Nr. 000702889

Reģistrācijas apliecība Nr. M 000331

Dibināts 2004. gadā

© Daugavpils Universitāte

ISSN 1691-1881

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

GESIS SocioGuide

<http://www.cce-socialscience.net/journals/index.asp?stock=journals&select=Latvia&slice=1#11474>

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian.

Editorial Board

V. Meņšikovs, Chairman of the Editorial Board (Daugavpils, Latvia), A. Aasland (Oslo, Norway), D. Beresnevičiene (Šiauliai, Lithuania), G. Gavtadze (Kutaisi, Georgia), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvia), E. Jermolajeva (Daugavpils, Latvija), V. Justickis (Vilnius, Lithuania), W. Kosiedowski (Toruń, Poland), A. Matulionis (Vilnius, Lithuania), Ž. Ozoliņa (Riga, Latvia), S. Partycki (Lublin, Poland), B. Rivža (Jelgava, Latvia), P. Sasvari (Miskolc, Hungary), M.J. Schouten (Covilhã, Portugal), G. Sokolova (Minsk, Belarus), V. Speransky (Moscow, Russia), T. Tisenkopfs (Riga, Latvia), Y. Vankevich (Vitebsk, Belarus), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvia), N. Yazdani (Lahore, Pakistan), V. Zahars (Daugavpils, Latvia)

Editorial Staff

V. Boronenko (editor), M. Mihailova, A. Mozyro, I. Ostrovska, I. Plotka (associate editor), A. Ruža, J. Semeņeca (secretary), V. Sipilova, V. Volkovs, Z. Zeibote

Address

Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvia.
Tel. (+371)65422163 E-mail vera.boronenko@du.lv

Publisher

Daugavpils University

Registration No. 000702889

Registration certificate No. M 000331

Established in 2004

© Daugavpils University

SATURS

RAKSTI

Ekonomika

Abbasali Abounoori, Zahra Akbari, Mohsen Ghavamipour. International Tourism and Its Role in Economies	5
Olga Kazaka. Sociālie mediji mārketinga komunikācijas teorijās: korporatīvās biznesa komunikācijas aspekts	23
Viktorija Šipilova. Inovācijas ekonomiskās izaugsmes un lejupslīdes laikā nozaru griezumā: divu polu piemērs	43
Jeļena Lonska. Latvijas teritorijas attīstības novērtēšanas metodoloģiskie izaicinājumi pasaules prakses kontekstā	68

Socioloģija

Slawomir Partycki, Kamil Filipek. Network Money in the Conditions of Financial Crisis in the European Union	91
Arvydas Guogis, Audrius Bitinas. On the Causes and Direction of the Development of the Lithuanian Social Policy Model and Its Guarantees	108

ZINĀTNISKĀ DZĪVE

Izdotās monogrāfijas

Maria Johanna Schouten. A Sociology of Gender	124
Aivars Stankevičs. Social Dimension of the Higher Education in Latvia	126
Aina Čaplinska. Aizņēmēja kredīspēja un bankas kredītportfeļa veidošanas problēmas Latvijā	129
Vadims Krasko, Viktors Voronovs. Patērētāju uzvedība: sociālekonomisko faktoru reģionālā pētījuma pieredze	131
Ērika Krutova. Starpvalstu sadarbība transnacionālo organizēto noziegumu izmēklēšanā	133
Inta Ostrovska. Latvijas iedzīvotāju izglītība sociālās audzināšanas kontekstā	134

RAKSTI

EKONOMIKA

Abbasali Abounoori, Zahra Akbari,
Mohsen Ghavamipour

INTERNATIONAL TOURISM AND ITS ROLE IN ECONOMIES

International tourism industry as an important economic sector has many of social, cultural and economic impacts on the economy of destination. This study investigated the role of international tourism income in economy of selected countries. The distribution pattern of international tourism income within OECD¹ and G77² countries was followed. Totally 105 countries were selected including thirty three OECD and seventy two G77 countries. Based on the position of these countries in GDP per capita ranking, OECD and G77 countries were classified respectively in two groups – high-income countries and medium-income countries within the Organization for Economic Cooperation and Development; developing countries and least developed countries within G77. International tourism information of the countries was analyzed by Minitab, using correlations and principal component analysis. International tourism information includes annual receipts of international tourism industry, share of international tourism receipts in GDP and its growth in a period of ten years and etc. The results indicated that, although the OECD countries had the largest share of tourism receipts in the world, the contribution of international tourism income to GDP in these countries posted negative growth in a period of ten years. Conversely, this growth experienced a positive trend for G77 countries. Therefore, in order to approach the Millennium Goals in poverty alleviation, the pattern of international tourism income distribution can be taken into serious consideration. Also the results show the importance of a common problem in international tourism industry of developing countries. The problem is this fact that the big part of international tourism income doesn't reach the local economy. Innovation of this research is the detailed comparison of developed and developing countries, dividing the each of them into two sub-groups, and the finding an interesting trend which attracts the scientific and practical attention.

Key words: international tourism, economic growth, developed and developing countries, tourism income.

¹ Organization for Economic Cooperation and Development

² the Group of 77

1. Introduction

Since 2008, international tourism accounts for 8% of total export receipts and 5% of GDP of different countries around the world (Lau et al. 2008). It has been regarded as one of the most important sectors providing an opportunity for economic growth. Tourism industry has become a major economic sector that generates foreign exchange earnings in most countries. Thus, in perspective of a policy-maker, the impact of international tourism on economic growth is extremely considerable. On the other hand, it should be mentioned that on average, the countries that are specialized in tourism demonstrate more rapid growth than others. Tourism specialization is defined as the proportion of tourism receipts in exports (Sequeira, Nunes 2008).

Tourism Led Growth hypothesis was a major issue in previous studies (Katircioglu 2009). Also, it has been studied in many case studies related to this issue, the hypothesis has been studied as well (Katircioglu 2009). The Third World tourism industry is growing rapidly, but it has also encountered many problems (Lafferty, Fossen 2001). Although the developed world is the destination of the majority of international tourism trends, tourism has recently taken on great importance in the developing world. According to the World Travel and Tourism Council data, the contribution of the travel and tourism sector to Gross Domestic Product and employment in many developing countries exceeds the global average.

The success of economic development attributed to the tourism sector depends on different aspects. For example, as Bernardina Algieri found out, tourism can be a tool to drive economic growth, when the elasticity substitution between manufacturing goods and tourist services is less than one (Algieri 2006). With particular emphasis on the scale of the countries that are specialized in tourism, Brau also proved that small tourism countries perform much better than other small countries (Brau et al. 2007). Moreover, the extent of a country's specialization in tourism may have various effects on economic growth (Chang et al. 2010).

The main objective of this study is to examine the relationship between international tourism trends and economic growth. In doing so Gross Domestic Product (GDP) growth rate was used as one of the economic growth indices. Furthermore, this study follows the distribution pattern of tourism income within two groups of countries; Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the Group of 77 (G77). According to the definition of the World Bank, the Organization for Economic Cooperation and Development is an organization that coordinates policy among developed countries and the Group of 77 is a group of developing countries set up in 1964 at the end of the first UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development).

Besides, we use a comparative study of tourism growth in this study to ask some questions. The questions are, which of the statistical indicators related to the tourism industry in each groups has got an uptrend protocol? Which index can be considered as indicators of tourism development for each group? Considering the current state of tourism in developing countries, what indicators need more caution for further benefit?

2. Review of literature

Economists have long been interested in the factors which contribute to various aspects of growth and the ways which lead to reach the different levels of wealth in different countries. Today, this issue is still followed by scientists in different fields. In 1990, the World Bank's World Development Report highlighted the scale of global poverty and the importance of economic growth in alleviating poverty. Recent history highlights this fact particularly in some East Asian countries which are achieving very rapid rates of growth and catching up with already wealthy countries while others, particularly Sub-Saharan Africa, have achieved little or no growth (Renelt 1991).

Solow (1956) should be credited for the Workhorse model of traditional neo-classical growth theory (Sequeira, Campos 2005). The Neoclassical growth theory is mostly that of the equilibrium of a competitive economy through time. It stresses capital accumulation, population growth and technical progress. The neoclassical model's central idea says that poor countries grow faster than rich countries (Barro 1998). In addition, Endogenous growth theory suggests that economic growth is linked with: sectors with high intensity in R&D and thus high productivity and large-scale economies.

The "new growth theory", developed by B. Balassa (1978) suggests that exports have a relevant contribution to economic growth through two main channels; firstly by improving efficiency in the allocation of the factors of production and secondly by expanding their volume. The increase in efficiency is obtained by several sources: expanding external and internal competition, developing positive externalities for other sectors by promoting the diffusion of technical knowledge and skills, facilitating the exploitation of economies of scale and scope in the export sector (Krueger 1980; Grossman, Helpman 1991). Exports also enhance economic growth by increasing the level of investment. This linkage is due to several causes such as: the relief of the foreign exchange constraint that leads to the expansion of imports of capital and intermediate goods (McKinnon 1964); voluntary domestic savings as well as investment opportunities due to government savings, banking system and external capital (Ghirmay et al. 2001).

The findings of studies into the effect of export on economic growth led to Exports-Led- Growth hypothesis. Exports Led Growth hypothesis postulates that expanding exports can generate economic growth as well as an increase in the amount of labor and capital within the economy (Brida & Pulina 2010). This hypothesis encourages countries to focus on production for export. It was significantly driven by the economic problems of developing countries in the 1970s. The economic problems were the reduction of economic growth in developing countries which had regimes of import substitution in place (Palley 2003).

In the literature of tourism-economic growth relationship, Tourism-Led-Growth hypothesis is one of the most important issues in the economic effects of tourism. Tourism Led Growth hypothesis is based on the Export-Led-Growth hypothesis (Cortes-Jimenez, Pulina, Riera, Artís 2009). By paying attention to Exports Led Growth hypothesis, tourismled-growth hypothesis analyzes the relationship between tourism

and economic growth, in both the long and short run. Empirically, this hypothesis has commonly been tested via the so-called Granger no-causality test (Engle, Granger 1987).

There have been an increasing number of studies on the impact of tourism activity on Gross Domestic Product and the role that tourism has in economic growth in the developed and developing world. They wanted to find out whether it is tourism expansion that contributes to economic growth or vice-versa. Most of them found a positive effect of tourism industry on economic growth (Qasenivalu 2008). Also the results of those studies indicated a causal relationship between tourism expansion and economic growth. They have estimated a strong correlation between international trade and economic development that shows strong bidirectional causality between export growth and economic growth; furthermore, tourism growth and economic growth have a reciprocal causal relationship, since export driven economic growth causes tourism receipts to fall (Khalil et al. 2004).

Case studies constitute one of the most important parts of Tourism Led Growth hypothesis studies. As a first case study, the temporal relationship between international trade and tourism was explored by Shan and Wilson (Shan, Wilson 2001) in China. Their empirical analyses of China respectively observed a strong reciprocal relationship between international trade and international travel. However, the Tourism Led Growth hypothesis was first tested by Balaguer and Cantavella-Jordà (2002) in Spain. “The results indicate that, at least, during the last three decades economic growth in Spain has been sensible to persistent expansion of international tourism” (Cantavella-Jordà, Balaguer 2002).

Tourism industry affects economic growth in different ways. First, tourism is one of the main sources of foreign exchange earnings for many countries (McKinnon 1964). Tourism expenditures generate income for the host economy and can stimulate the investment necessary to finance growth in other economic sectors. Some countries seek to accelerate this growth by requiring tourists to bring in a certain amount of foreign currency for each day of their stay (Buddemeier et al. 2006).

Second, tourism has the ability to generate employment (Fletcher, Brian 1996). For example, the UK tourist economy directly supported over one million jobs in 2007 (Blanke, Chiesa 2009). Tourism can generate jobs directly through hotels, restaurants, nightclubs, taxis, and souvenir sales, and indirectly through the supply of goods and services needed by tourism-related businesses. Tourism supports more than seven percent of the world’s workers (United Nations Environment Program). Third, tourism income contributes to government revenues in two ways. Direct contributions are generated by taxes on incomes from tourism employment and tourism businesses, and by direct levies on tourists such as departure taxes (Mbawia 2004). Indirect contributions come from taxes and duties levied on goods and services supplied to tourists.

To draw a conclusion tourists contribute to sales, profits, jobs, tax revenues, and income in an area. The most direct effects occur within the primary tourism sectors – lodging, restaurants, transportation, amusements, and retail trade. Through secondary effects, tourism affects most sectors of the economy. An economic impact analysis of

tourism activity normally focuses on changes in sales, income, and employment in a region resulting from tourism activity (Stynes 1999). Also there is a list of potential economic benefits and costs of increased tourism prepared by the World Bank.

Increased foreign exchange earnings from hotels, restaurants and tourism-related groups such as guiding and the informal sector, increased employment particularly for women, increased access to foreign direct investment, revenues from under-exploited natural resources and possibilities for differential taxation of tourists, increased Gross Domestic Product, both direct and as a result of the multiplier effects of tourism revenues, particularly to the informal sector, typical figures are in the range of 2 to 3 – i.e., each dollar spent by a tourist creates between 2 and 3 dollars of output in an economy with surplus resources. The economic benefits have to be weighed, however, with the costs that may arise: inflationary pressures due to tourist demand, costs of infrastructure development, leakage to international investors or corporations (Markandya 2005)

Today, the positive impact of tourism on economic growth is an important issue in all countries, especially developing countries. In the 1960s the idea that international tourism could benefit the developing countries was advocated by Kurt Krapf (1961). In 1963 the United Nations Conference on Tourism and International Travel in Rome declared that tourism could make an important contribution to the economic development of the developing countries. Between 1969 and 1979, twenty-four World Bank-aided projects were launched in 18 countries. Lanfant argues that international tourism can no longer be considered an extension of domestic tourism, or even reduce its economic importance by analyzing it only in terms of its contributions to trade (Lanfant 1995).

It is not only the developing nations that see international tourism as a way to solve their economic problems, the developed nations also view tourism as beneficial to furthering their economic growth. Tourism can create new jobs as well; the multiplier effect ensuing from this advantage can be considered a factor of economic growth (Sinha 2002). Another aspect of tourism contribution to economic growth has to do with the studies which are about economic growth in the countries that are specialized in tourism countries (Brau et al. 2007).

Bernardina Algieri studied the linkages between economic growth and tourism-based economies. His results show that tourism can be a significant engine of economic growth, when the elasticity substitution between manufacturing goods and tourist services is less than one. Finally two stylized facts were developed based on his studies, first countries specialized in tourism register good economic performances; second these same countries have small dimensions as defined by international trade theory (Algieri 2006). Brau has tried to find out “whether specializing in tourism is a good option available to a number of less developed countries and regions or not”. He documented the fact that the tourism countries grow significantly faster than all the other sub-groups considered in his analysis (Brau 2003). Also he found that the small tourism countries perform much better than the remaining small countries.

3. Methodology

There is a systematic approach in this project. First, we considered the world as a system and the countries of the world as its subsystems. It helped us to find more valid results. Eventually, we selected nearly 105 countries. They included thirty four Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries and seventy two the group of 77 (G77) countries. In order to obtain reliable results in this study, depend on the availability of reliable data, the majority of the countries were selected.

Two kinds of economic variables were tested, namely growth rate and non-growth variables groups. The former is consisted of the GDP growth rate, growth rate of international tourism receipts, the growth rate of international tourism receipts share in GDP and the growth rate of international tourism receipts share of total world tourism receipts. The latter is comprised of international tourism receipts, international tourism receipts share of GDP and international tourism receipts share of total world tourism receipts. All variables were measured from 1998 to 2008. Minitab 15 was used for analyzing the data. The interval and scatter plots of this software were used to illustrate the differences between developed and developing countries.

The data related to the countries were collected using the World Tourism Organization and the World Bank databases. They were organized in an Excel database for the ease of use and analyzed by Minitab. According to the UN and the World Bank countries classification, all 105 countries were placed in four groups: Organization for Economic Cooperation and Development high-income countries, Organization for Economic Cooperation and Development medium-income countries, the group of 77 developing countries and the group of 77 least developed countries. Then mean values of all variables were compared in four groups. Comparisons and correlations which were mentioned above were studied in the ten years period stretching from 1998 to 2008.

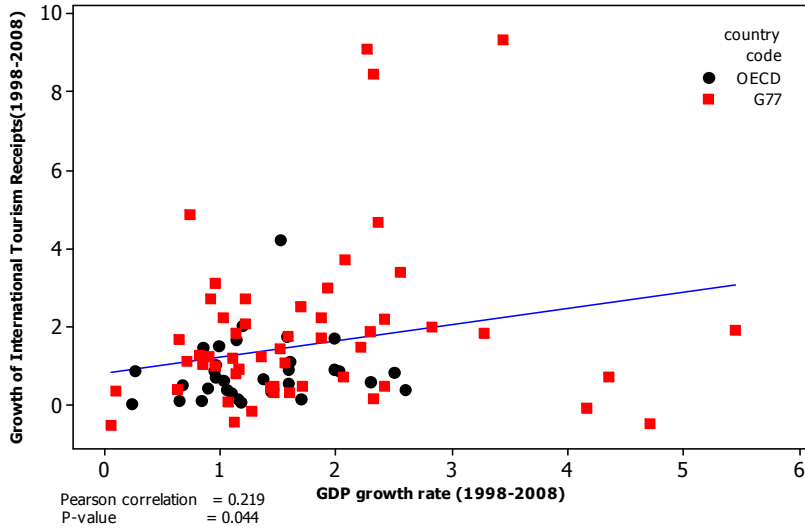
Finally, all variables of international tourism were analyzed based on the principal component analysis (PCA). Principal component analysis is a ubiquitous technique for data analysis but one whose effective application is restricted by its global linear character (Bishop et al. 1997). This technique was used to analyze all tourism variables simultaneously with special emphasis on differences of countries in tourism benefits. The PCA was investigated for 14 years (1995 to 2008).

4. Results

Results show that countries with high growth in tourism receipts have higher GDP growth rate compared to others. There is a positive and statistically significant relationship between tourism and the GDP growth rates (see Figure 1). The comparison of mean value of growth rate in tourism receipts and the GDP, demonstrates a similar pattern and trend in a period of ten years from 1998 to 2008 (see Figure 2).

Figure 1

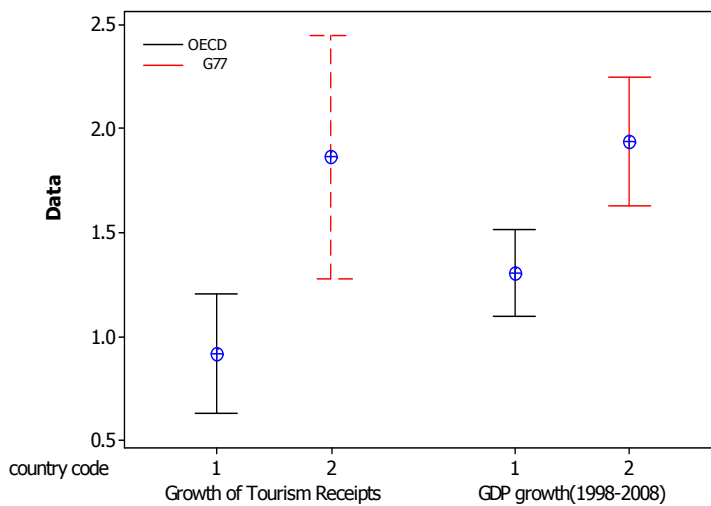
Growth of International Tourism Receipts vs. GDP growth rate (1998–2008)

Source: individual research.

Figure 2

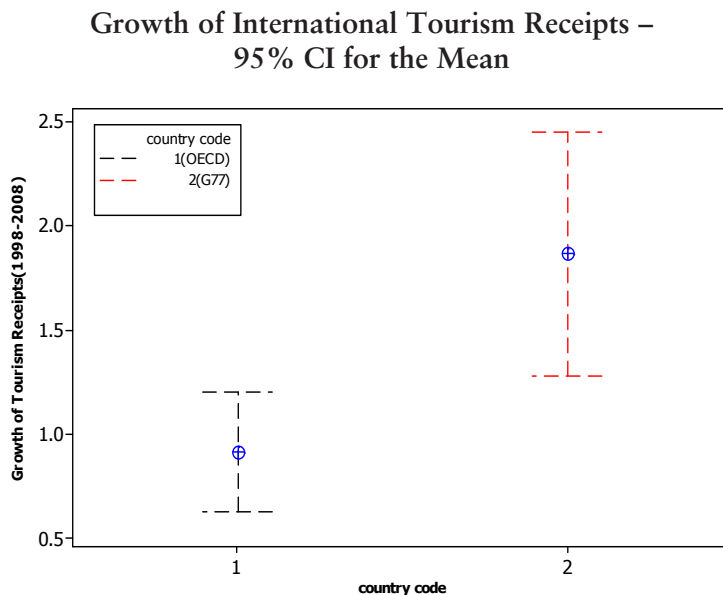
Growth of International Tourism Receipts; GDP growth (1998–2008) 95% CI for the Mean

Source: individual research.

Figure 3 shows the comparative distribution pattern of the OECD and G77 countries with respect to the growth in international tourism receipts in a period of ten years from 1998 to 2008 in relation to differences in their share in international tourism receipts. As the results show, in a general picture, a majority of OECD countries with high share in international tourism receipts had lower growth of tourism receipts compared to G77 countries.

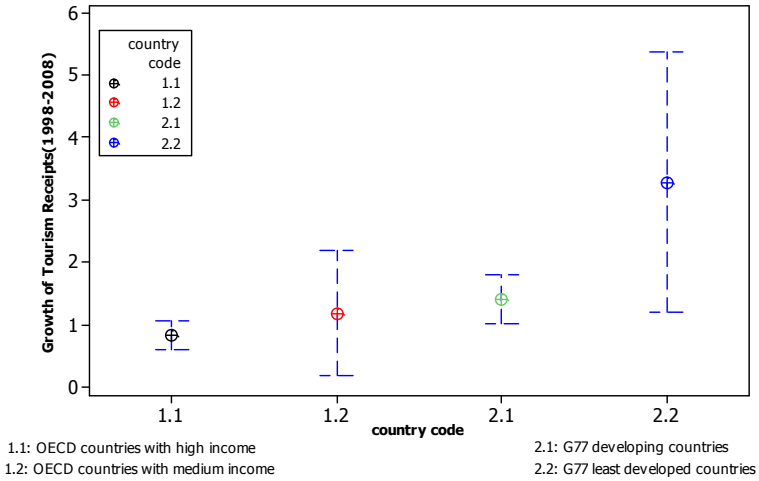
Figure 3

Source: individual research.

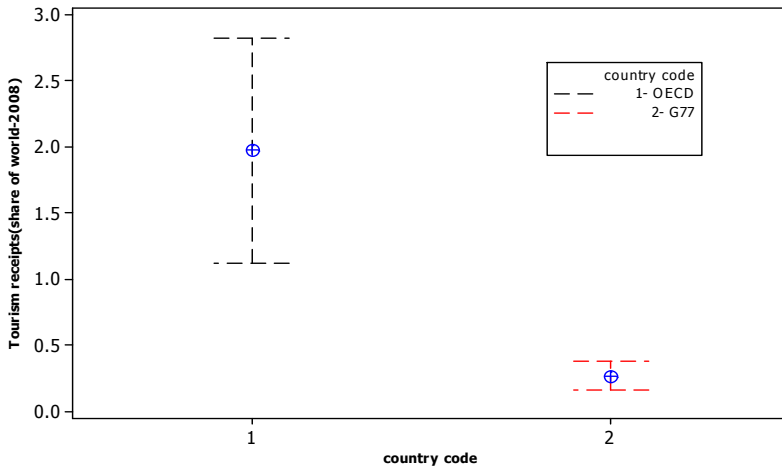
The mean value for growth of tourism receipts in the ten years in question for OECD and G77 countries is about 0.99% and 1.87% respectively (see Figure 4). This difference is statistically significant (p -value <0.016). The mean value for least developed countries is the highest compared to other groups. For example, the mean growth in this group is about 3.28% compared to OECD high-income countries with about 0.82% (see Figure 5). This difference is statistically significant (p <0.000).

Figure 4
Growth rate of International Tourism Receipts (1998–2008)
 95% CI for the Mean

Source: individual research.

Figure 5
International Tourism Receipts (share of world – 2008)
 95% CI for the Mean

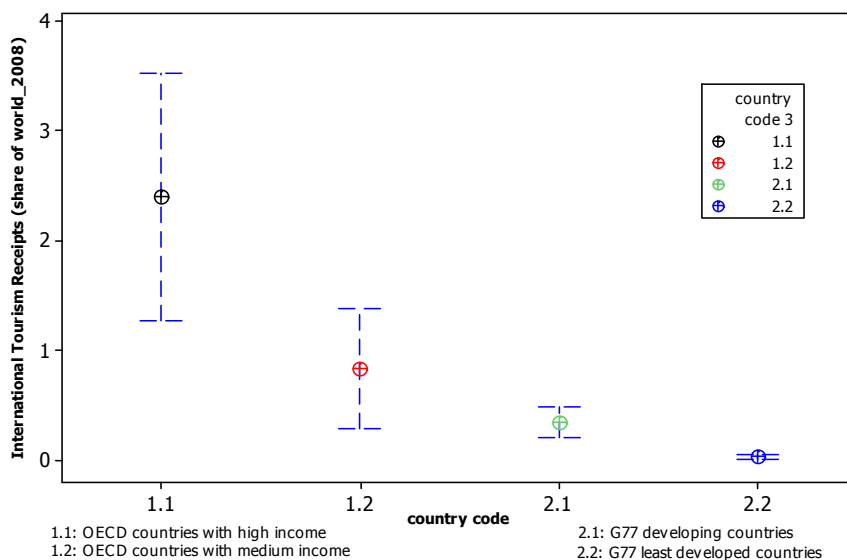
Source: individual research.

The developed countries have the largest share of world tourism receipts. The mean value of this share is about 2.40% and 0.41% for developed and developing countries respectively (see Figure 6). This difference is statistically significant (p -value <0.000). However, considering the difference between OECD countries with high income and G77 least developed countries, the result indicates a wider gap. The mean value of this share for international tourism receipts is about 2.40% and 0.03% respectively (see Figure 7). These results show that G77 countries especially those in the least developed group have huge potential for more growth and have a larger share of world tourism receipts.

As Figure 8 shows the mean value for growth tourism receipts share in GDP in the past ten years for OECD and G77 countries is about -0.16 and 0.78 respectively. However, the difference isn't significant (p -value <0.236). Furthermore, as Figure 9 demonstrates, this difference between the four groups of countries with respect to their position in development is statistically significant (p -value <0.05).

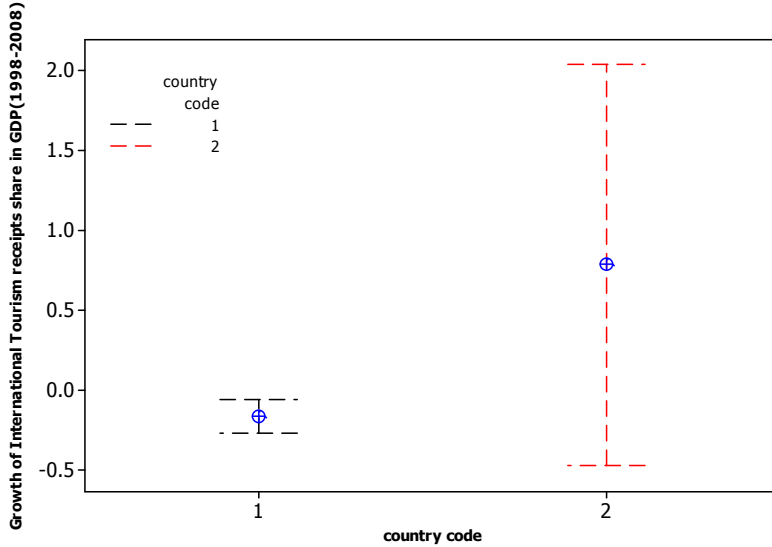
Figure 6

International Tourism Receipts (share of world – 2008) 95% CI for the Mean

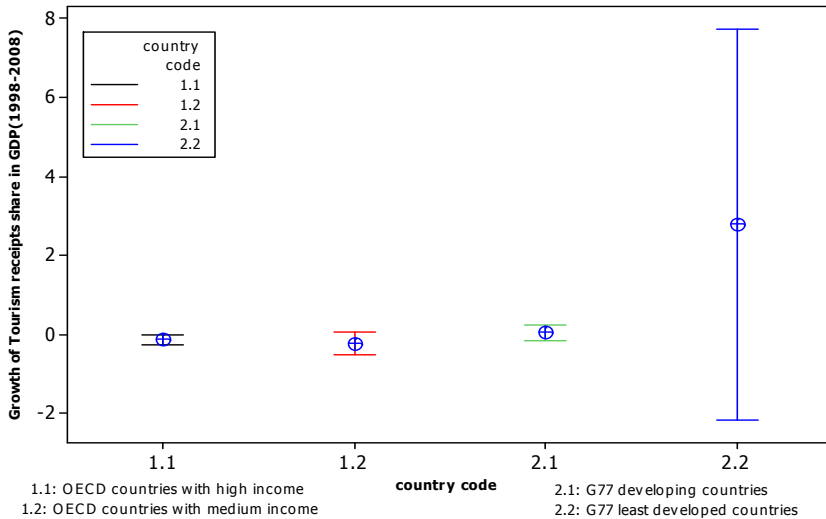
Source: individual research.

Figure 7
Growth of International Tourism Receipts Share in GDP (1998–2008)
 95% CI for the Mean

Source: individual research.

Figure 8
Growth of International Tourism receipts share in GDP (1998–2008)
 95% CI for the Mean

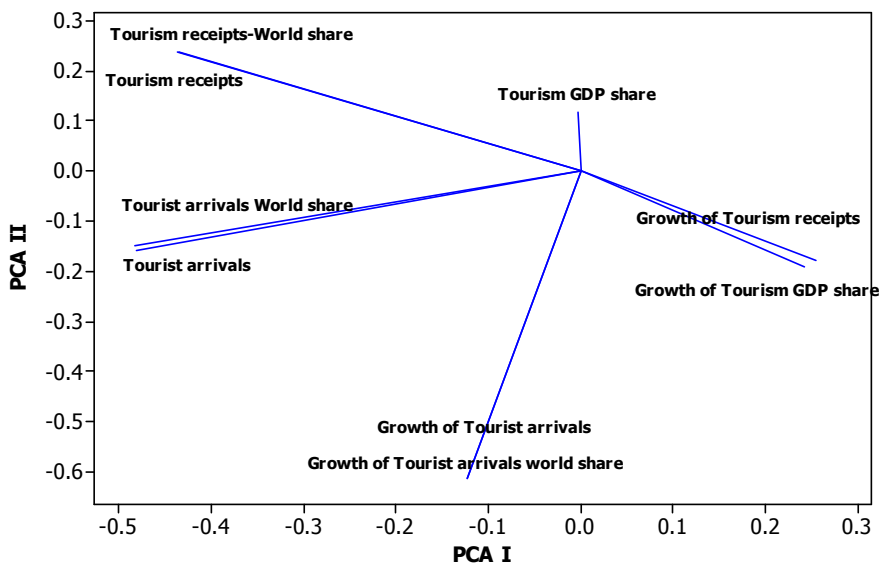
Source: individual research.

The results of principal component analysis can be found in Figure 9. PCA separates principal indicators of international tourism with regard to differences of countries in tourism benefits. It documents that countries are different in three main aspects of international tourism; share of world tourism (tourism receipts and tourist arrivals), growth of tourism indicators, and share of tourism in the GDP. However, the share of tourism in GDP has the least effect on PCA.

Figure 10 is directly related to Figure 9.

Figure 9

Principal Component Analyze of International Tourism

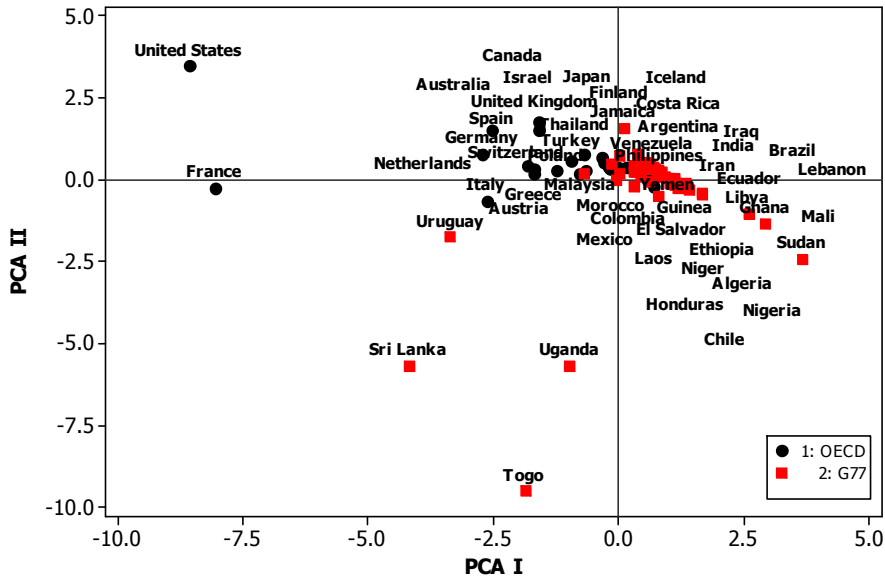

Source: individual research.

As Figure 10 shows, OECD countries are distributed in the first section which is share of tourism world. These countries have the highest share of world tourism. While on the contrary, during the 14-year period, G77 countries are more near to second and third section of tourism – growth of indicators and tourism's share in GDP. These results document our findings about the distribution pattern of international tourism.

Figure 10

Distribution Pattern of Countries Based on Principal Component Analyze of International Tourism

Source: individual research.

According to the results of this study, although the largest share of world tourism receipts belongs to the developed countries, in the period of ten years, there is a higher growth in the share of world tourism receipts in developing countries compared to developed countries. It means that developing and least developed countries have huge potential in tourism expansion. Therefore, the role of tourism income in countries economy, particularly its contribution to each individual country’s GDP and subsequently in poverty alleviation should be taken into serious consideration.

5. Discussion

Tourism receipts have an important impact on the economy of countries. But, it is getting more effective in the G77 group economies, especially in the least developed countries. Although little attention has been paid to tourism receipts” share of the GDP in the literature, in this study it was used as an economic criterion. But the main question is whether this index can indicate the growth of tourism? Considering criterion, this study indicates that tourism development has a greater impact on GDP in developing and least developed countries than in developed countries (Bwo-Nung, Wan-Chen 2008; Figini, Vici 2010). It means that the current situation of destination economy is effective in tourism expansion and vice versa.

Most of case studies have found one co-integrated vector among international tourism receipts and one of the features of economic growth. Also, they indicated a causal relationship between tourism expansion and economic growth (Brida, Pulina 2010).

Furthermore, some studies showed that co-integrated and causality relationships were unidirectional. Also, some of them found that tourism had little economic impact (Chi-Ok 2005; Tamat & Norlida 2010). As the result of this study indicates, despite ongoing debate and controversial opinions, considering the relationship between tourism and economic growth, the Tourism Led Growth hypothesis should be taken in consideration (Nowak, Monder, Cortes 2007).

Tourism industry is growing rapidly in G77 countries. This study showed that developing countries despite some major political and economic constraints have huge potential (Akama & Kieti 2007). Although the tourism's potential as a tool for poverty reduction in developing countries is still part of an endless controversy (Steiner 2006), poverty alleviation via tourism expansion has been emphasized in most studies (Suntikul, Bauer, Song 2009).

6. Conclusion

As it was mentioned in the literature review section and also under results, tourism income can contribute to economic growth in developing countries. In many case studies, testing Tourism Led Growth hypothesis has showed a positive relationship between tourism expenditure and economic growth. Also it was claimed that the tourism industry had assisted many developing countries to move away from dependency on agriculture and manufacturing (Tooman 1997). Tourism is becoming an important part of developing countries' economy, because tourism's share in GDP of developing countries is growing sharply. As result shows the mean value of the growth of this share is about 78% for G77 countries, compared to OECD countries with 16%. Therefore the dependency of G77 countries on tourism receipts had been growing fast in the period of 1998–2008.

On the other hand in the same period, the mean value of tourism receipts world share earned by OECD countries is about six times more than the world share earned by G77 countries. It shows that although developing countries had been getting dependent on tourism receipts more and more and had been growing in ten years, the largest share of world tourism has belonged to developed countries.

According to the results, we could conclude that the developing countries progress in many tourism aspects, and they are ready to offer their own interests to developing countries. Hence, the policy change is needed in order to bring tourism to developing countries.

Paying attention to tourism's positive impacts shows that countries need to formulate sufficient policies for absorbing a greater share of world tourism receipts by developing countries. These policies will contribute to poverty reduction in developing countries by using the tourism benefits.

Also developing countries have some problems utilizing tourism receipts earned by tourist attractions of these countries. Pleumarom suggests that more than two-

thirds of the income from international tourism never reaches the local economy, because of high foreign exchange leakage. So, policymakers need to pay attention to the problems which exist in tourism expansion's positive effects on economic growth; it is important subject, because the tourism's share in the economies of developing countries is growing fast.

References

- Akama J.S., Kieti D.M. (2007) Tourism and Socio-Economic Development in Developing Countries: A Case Study of Mombasa Resort in Kenya. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 15, No. 6, pp. 735–748.
- Algieri B. (2006) International Tourism Specialization of Small Countries. *International Journal of Tourism Research*, Vol. 8, No. 1, pp. 1–12.
- Balassa B. (1978) Exports and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*, Vol. 5, No. 2, pp. 181–189.
- Barro R.J. (1998) *Determinants of Economic Growth: a Cross-Country Empirical Study*. Cambridge: MIT Press.
- Bishop M.E., Tipping C.M. (1999) Mixtures of Principal Component Analysers. *Neural Computation*, Vol. 11, No. 2, pp. 443–482.
- Blanke J., Chiesa T. (2009) The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. *Report of World Economic Forum*. Available: http://www.weforum.org/docs/WEF_GCR_Travel_Tourism_Report_2009.pdf (accessed 28.04.2012).
- Brau R., Lanza A., Pigliaru F. (2007) How Fast Are the Tourism Countries Growing? The Cross-country Evidence. *Tourism Economics*, Vol. 13, No. 4, pp. 603–614.
- Brida J.G., Pulina M. (2010) *A Literature Review on the Tourism-Led-Growth Hypothesis*. Centre for North South Economic Research, University of Cagliari and Sassari, Sardinia website. Available: <http://crenos.unica.it/crenos/files/WP10-17.pdf> (accessed 28.04.2012).
- Buddemeier P., Piper G., Retzlaff A., Stevens A., Venneri M., Zanin M. (2006) Blue IQ and the Role of Tourism in Stimulating Economic Growth in South Africa. *Economics and Management in Developing Countries projects' website*. Available: <http://faculty.insead.edu/dutt/emdc/projects/Mar-Apr06/EMDC%20paper%20BlueIQ%20FINAL.pdf> (accessed 28.04.2012).
- Bwo-Nung H., Wan-Chen P. (2008) Tourism Development and Economic Growth: A Nonlinear Approach. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, Vol. 387, No. 22, pp. 5535–5542.
- Cantavella J., Jacint B., Manuel J. (2002) Tourism as a Long-Run Economic Growth Factor: The Spanish Case. *Applied Economics*, Vol. 34, No. 7, pp. 877–884.
- Chang C., Khamkae T., McAleer M. (2010). *IV Estimation of a Panel Threshold Model of Tourism Specialization and Economic Development*. Available: <http://ssrn.com/abstract=1583242> (accessed 28.04.2012).
- Chi-Ok O. (2005) The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy. *Tourism Management*, Vol. 26, No. 1, pp. 39–44.
- Cortes-Jimenez I., Pulina M., Riera C., Artís M. (2009) *Tourism and Exports as a Means of Growth*. University of Barcelona, Research Institute of Applied Economics website. Available: http://www.ub.edu/irea/working_papers/2009/200910.pdf (accessed 28.04.2012).

- Engle R., Granger C. (1987) Cointegration and Error Correction: Representation Estimation and Testing. *Econometrica*, Vol. 55, No. 2, pp. 251–276.
- Figini P., Vici L. (2010) Tourism and Growth in a Cross-Section of Countries. *Tourism Economics*, Vol. 16, No. 4, pp. 789–805.
- Fletcher J., Brian A. (1996) The Economic Impact of Tourism in the Seychelles. *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 1, pp. 32–47.
- Ghirmay T., Grabowski R., Sharma S.C. (2001) Exports, Investment, Efficiency and Economic Growth in LDC: An Empirical Investigation. *Applied Economics*, Vol. 33, No. 6, pp. 689–700.
- Grossman D.G. (1991) *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge: MIT Press.
- Katircioglu S. (2009) Testing the Tourism-Led Growth Hypothesis: The Case of Malta. *Acta Oeconomica*, Vol. 59, No. 3, pp. 331–343.
- Katircioglu S. (2009) Tourism, Trade and Growth: The Case of Cyprus. *Applied Economics*, Vol. 41, No. 21, pp. 2741–2750.
- Khalil S., Kakar M.K., Waliullah. (2004) Role of Tourism in Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan Economy. *Pakistan Institute of Development Economics website*. Available: <http://www.pide.org.pk/psde23/pdf/Samina%20Khalil.pdf> (accessed 28.04.2012).
- Krapf K. (1961) Les pays en voie de developpement face au tourisme: Introduction methodologique. *Tourism Review*, Vol. 16, No. 3, pp. 82–89.
- Krueger A. (1980) Trade Policy as an Input to Development. *American Economic Review*, Vol. 70, No. 2, pp. 188–292.
- Lafferty G., Fossen A.V. (2001) Integrating the Tourism Industry: Problems and Strategies. *Tourism Management*, Vol. 22, No. 1, pp. 11–19.
- Lanfant M.F., Allcock J.B., Bruner E.M. (1995) *International Tourism: Identity and Change*. London: SAGE Press.
- Lau E., Oh S.L., Hu S. (2008) Tourist Arrivals and Economic Growth in Sarawak. *The Munich Personal RePEc Archive (MPRA) website*. Available: http://mpra.u-b.unimuenchen.de/9888/1/MPRA_paper_9888.pdf (accessed 28.04.2012).
- Markandya A.T. (2005) Tourism and Sustainable Development: Lessons from Recent World Bank Experience. Markandya A.T. (ed.) *The Economics of Tourism and Sustainable Development*. Cheltenham: Edward Elgar publishing, pp. 225–251.
- McKinnon D.R. (1964) Foreign Exchange Constraint in Economic Development and Efficient Aid Allocation. *Economic Journal*, Vol. 74, No. 294, pp. 388–409.
- Nowak J.J., Monder S., Cortes J. I. (2007) Tourism, Capital Good Imports and Economic Growth: Theory and Evidence for Spain. *Tourism Economics*, Vol. 13, No. 4, pp. 515–536.
- Palley T. (2003) Export-Led Growth: Evidence of Developing Country Crowding-Out. Arestis M.B. (ed.) *Globalisation, Regionalism and Economic Activity*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, pp. 175–194.
- Pleumarom A. (1999) *Tourism, Globalization and Sustainable Development in Third World Network Dossier for CSD 7*. Malaysia: Third World Network.
- Qasenivalu M. (2008) The Role and Impact of Services Sector on Economic Growth In Fiji (1968–2006). *Massey University search website*. Available: <http://mro.massey.ac.nz/bitstream/handle/10179/856/02whole.pdf?sequence=1> (accessed 28.04.2012).

- Renelt D. (1991) Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature. *World Bank papers website*. Available: http://www.worldbank.org/servlet/WDSContentServer?WDSPIB/1991/05/01/000009265_3961001100157/Rendered/PDF/multi0page.pdf (accessed 28.04.2012).
- Sequeira T.M., Nunes P.M. (2008) Does Tourism Influence Economic Growth? A Dynamic Panel Data Approach. *Applied Economics*, Vol. 40, No. 18, pp. 2431–2441.
- Sequeira T.N., Campos C. (2005) International Tourism and Economic Growth: a Panel Data Approach. *Social Science Research Network website*. Available: <http://econpapers.r-pec.org/paper/femfemwpa/2005.141.htm> (accessed 28.04.2012).
- Shan J., Wilson K. (2001) Causality Between Trade and Tourism: Empirical Evidence from China. *Applied Economics Letters*, Vol. 8, No. 4, pp. 279–283.
- Sinha S. (2002) International Tourism in Developing Nations: An Empirical Study. *University of North Texas, online library website*. Available: http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc3208/m1/1/high_res_d/Dissertation.pdf (accessed 28.04.2012).
- Solow R.M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, pp. 65–94.
- Steiner C. (2006) Tourism, Poverty Reduction and the Political Economy: Egyptian Perspectives on Tourism's Economic Benefits in a Semi-Rentier State. *Tourism Planning & Development*, Vol. 3, No. 3, pp. 161–177.
- Stynes D. (1999) Economic impacts of tourism in Michigan's Eastern Upper Peninsula. McDonough M. (ed.) *The Role of Natural Resources in Community and Regional Economic Stability in the Eastern Upper*. East Lansing, MI: Mich. Agr. Exp mt. Sta.
- Suntikul W., Bauer T., Song H. (2009) Pro-Poor Tourism Development in Viengxay, Laos: Current State and Future Prospects. *Current Issues in Tourism*, Vol. 10, No. 2, pp. 153–168.
- Tamat S., Norlida H.S. (2010) Dynamic Inter-Relationship Between Trade, Economic Growth and Tourism in Malaysia. *University Library of Munich website*. Available: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/21056/1/MPRA_paper_21056.pdf (accessed 28.04.2012).
- Tooman A.L (1997) Tourism and Development. *Journal of Travel Research*, Vol. 35, No. 3, pp. 33–40.

Kopsavilkums

Abbasali Abunori, Zara Akbari,
Mosen Gavamipurs

Starptautiskais tūrisms un tā nozīme ekonomikā

Starptautiskā tūrisma industrijai kā svarīgai ekonomikas sastāvdaļai ir liela sociālā, kulturālā un ekonomiskā nozīme atsevišķajai valstij. Šī pētījuma ietvaros tika noskaidrota starptautiskā tūrisma ienākumu loma pētāmo valstu ekonomikā. Starptautiskā tūrisma industrijas ienākumu pārdale tika izvērtēta OECD un G77 valstīs. Kopumā tika atlasītas 105 valstis, t.sk. trīsdesmit trīs OECD un septiņdesmit divas G77 valstis. Pamatojoties uz šo valstu pozīcijām pēc IKP rādītāja uz vienu iedzīvotāju, katra no OECD un G77 valstu grupām tika sadalīta divās apakšgrupās – valstis ar augstu un vidējo ienākumu līmeni OECD valstu grupā; attīstījušās un vāji attīstītās valstis G77 valstu grupā. Informācija par starptautiskā tūrisma industriju valstīs tika analizēta ar Minitab programmatūru, pielietojot korelācijas un galveno komponentu analīzi. Informācija par starptautiskā tūrisma industriju ietver sevī šādus rādītājus: ikgadējie ieņēmumi starptautiskā tūrisma industrijā, šo ieņēmumu daļu IKP un industrijas pieaugumu

desmit gadu periodā. Rezultāti parādīja, ka, kaut arī uz OECD valstīm pienākas lielākā starptautiskā tūrisma industrijas ienākumu daļa pasaulē, tomēr starptautiskā tūrisma industrijas ieguldījums IKP šajās valstīs desmit gadu periodā bija negatīvs. Turpretim, G77 valstīs šis rādītājs parādīja pozitīvu izaugsmes tendenci. Tādēļ, lai sasniegtu Tūkstošgades nabadzības apkarošanas mērķus, nopietna uzmanība būtu jāpievērš starptautiskā tūrisma industrijas ienākumu sadales struktūrai. Izpētes rezultāti norāda arī uz kopējo starptautiskā tūrisma industrijas problēmu attīstījušajās valstīs. Problēmu veido tas, ka starptautiskā tūrisma industrijas ienākumu lielākā daļa nesasniedz vietējo ekonomiku. Piedāvātā pētījuma novitāte ir tas, ka tiek realizēts detalizēts attīstīto un attīstījušo valstu salīdzinājums – konkrēti, tika piedāvāts šo valstu sadalījums divas apakšgrupās starptautiskā tūrisma industrijas izpētei, kā arī tika atklātās interesantas tendences, kurām ir zinātniskā un praktiskā nozīme.

Резюме

**Аббасали Абунори, Зара Акбари,
Мосен Гавамипур**

Международный туризм и его роль в экономике

Индустрия международного туризма как важная составная часть экономики имеет большое социальное, культурное и экономическое значение для отдельной страны. В рамках данного исследования была выявлена роль доходов от международного туризма в экономике ряда обследованных стран, а также изучено распределение доходов от туризма в странах OECD и G77. Всего в выборку исследования попали 105 стран – 33 страны группы OECD и 72 страны группы G77. Основываясь на позиции этих стран по показателю ВВП на душу населения, страны OECD и G77 были разделены на две подгруппы каждая – страны с высоким и средним уровнем доходов в группе OECD; развивающиеся и слаборазвитые страны в группе G77. Информация об индустрии международного туризма в исследуемых странах проанализирована с помощью программатуры Minitab, используя корреляционный анализ и анализ главных компонентов. Информация о международном туризме включает в себя следующие показатели: ежегодные доходы в индустрии международного туризма, доля этих доходов в ВВП и рост индустрии за десятилетний период. Как показали результаты, хотя на долю стран OECD приходится большая часть мирового дохода в индустрии международного туризма, её вклад в ВВП в течение десяти лет в данной группе стран был негативным. Напротив, в группе стран G77 данный показатель имел позитивную тенденцию. Таким образом, для достижения целей Тысячелетия по борьбе с бедностью, серьёзное внимание должно быть уделено структуре распределения доходов индустрии международного туризма. Результаты исследования также указывают на общую проблему индустрии международного туризма в развивающихся странах, которая заключается в том, что большая часть доходов индустрии международного туризма в этих странах не поступает в местную экономику. Новизна представленного исследования заключается в детализированном сравнении развитых и развивающихся стран – конкретно, в разделении этих стран на две подгруппы в ходе изучения индустрии международного туризма, а также в открытии интересных тенденций, имеющих научное и практическое значение.

Olga Kazaka

SOCIĀLIE MEDIJI MĀRKETINGA KOMUNIKĀCIJAS TEORIJĀS: KORPORATĪVĀS BIZNESA KOMUNIKĀCIJAS ASPEKTS

Modernā ekonomika un biznesa komunikācija attīstās informācijas sabiedrības apstākļos, kura tiek raksturota kā sabiedrība, kurā liela vērtība ir informācijai un tās pielietošanai dažādās jomās. Līdz ar to pieaug arī korporatīvās komunikācijas loma, jo tai ir potenciāls ievērojami ietekmēt ekonomiskus procesus. Būtiska loma šeit ir arī informācijas tehnoloģijām, kuras nodrošina informācijas apmaiņu un tās ģenerēšanu. Tas, savukārt, pievērš mūsu uzmanību sociālajiem medijiem, kuri ir kļuvuši par loģisku informācijas sabiedrības izpausmi un arvien biežāk tiek izmantoti arī uzņēmumu komunikācijā. Uzņēmumi veido lapas sociālajos tīklos, izvieto video sižetus un fotogrāfijas satura dalīšanās vietnēs, iesaistās forumu diskusijās, veido uzņēmuma emuārus. Piemēram, Latvijas lielākajā sociālajā tīklā Draugiem.lv katru mēnesi rodas ap 1000 jaunu korporatīvo lapu. Tas padara korporatīvo komunikāciju sociālajos medijos par interesantu pētniecības lauku. Raksta mērķis ir, apskatot eksistējošās korporatīvās komunikācijas teorijas, atrast teorētisko bāzi korporatīvās komunikācijas sociālajos medijos analīzei, kā arī izveidot savu konceptuālo modeli korporatīvās komunikācijas sociālajos medijos atspoguļošanai. Tika veikts neempīriskis pētījums, kas balstās uz literatūras analīzi. Bez tam, tika arī analizēti aktīvo sociālo mediju lietotāju, sociālo mediju ekspertu un uzņēmumu pārstāvju interviju rezultāti, kā arī 420 Latvijā strādājošo uzņēmumu pārstāvju un 624 Latvijas sociālo mediju lietotāju aptauju rezultāti. Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, kā arī uz literatūras analīzi, tika noformulēts modelis, kas atspoguļo korporatīvo komunikāciju sociālajos medijos. Piedāvātais modelis paredz to, ka korporatīvās komunikācijas process notiek sociālajos medijos nepārtraukti, apzinoties gan uzņēmuma, gan lietotāju intereses un mērķus, izvēloties konkrētus sociālos medijus atbilstoši vēstījumam. Piedāvātā modeļa zinātniskais jauninājums ir saistīts ar komunikatīvo pievienoto vērtību, kura ietekmē visus pārējos modeļa elementus.

Atslēgas vārdi: Sociālie mediji, informācijas sabiedrība, mārketinga komunikācijas teorijas, korporatīvā komunikācija, informācijas ekonomika.

Sociālie mediji

Sociālo mediju jēdzienam nav vienas vispārpieņemtās definīcijas. L. Komito un Dž. Beita (Komito, Bates 2009) definē sociālos medijus kā interneta aplikācijas, kuras nodrošina lielāku interakciju starp interneta lietotājiem caur lietotāju ģenerēto saturu. Šis saturs var būt dažāds un ietver fotogrāfijas, video un teksta komentārus.

A. Palmers un N. Koening-Levisa (Palmer, Koening-Lewis 2009) raksturo sociālos medijus kā tiešsaistes aplikācijas, platformas un medijus, kuru mērķis ir atvieglot mijiedarbību, sadarbību un satura apmaiņu. P. Anklama (Anklam 2009) definē sociālos medijus kā programmatūras rīku kopu, kā arī interneta aplikācijas, kuras nodrošina cilvēku attiecību attīstību, kā arī ir personalizētas, identificējot individuus pēc vārda.

Kā sinonīms sociālajiem medijiem tiek minēts arī T. O'Reilija (O'Reilly 2005) jēdziens *Web 2.0*, kas apzīmē interneta tehnoloģijas, kuras paredz lietotāju līdzdalību satura veidošanā un papildināšanā. Piemēram, tie ir emuāri, interneta enciklopēdija

Wikipedia. Šāda tipa resursi tiek saukti arī par lietotāju ģenerēta satura (*user generated content*) resursiem. Pirmo reizi jēdziens *Web 2.0* tika izmantots 2004.–2005. gados, lai raksturotu jaunu interneta servisu paaudzi. Jaunu programmēšanas pieeju atklāšana nozīmēja arī jaunas iespējas, kuras programmētāji sākuši lietot, lai piedāvātu inovatīvās opcijas. Interneta lietotāji kļuva arvien vairāk iesaistīti interneta vietnēs, kuras viņi lieto – viņi ne tikai apmeklēja statiskās vietnes, bet arī varēja aktīvi līdzdarboties, veidojot vietnes saturu.

Ir autori, kuri no sociālajiem medijiem nošķir jēdzienu sociālās tīklošanas vietnes jeb sociālās tīklošanās platformas (*social networking sites/ social networking platforms*). Sociālās tīklošanās platformas (Latvijā populārākā *Draugiem.lv*) palielina lietotāju iespējas veidot saiknes, nodrošinot divus primāros raksturojumus: 1) spēja organizēt un demonstrēt cilvēku saistības; 2) statusa un aktivitātes atjaunojumu publicēšana (Anklam 2009). Sociālās tīklošanas vietnes (*social networking sites*) tiek arī uzskatītas par galveno darbības *vidi* *WEB 2.0* komunikācijā.

Kā var redzēt, dažādu autoru definīcijās ar jēdzieniem sociālie mediji, *WEB 2.0* un sociālie tīkli mēdz aprakstīt vienus un tos pašus resursus. Kā sinonīms tiek izmantots arī jēdziens jaunie mediji. Šajā darbā sociālie mediji tiek lietots kā plašāks jēdziens, kas ietver sevī *WEB 2.0* resursus kā lietotāju ģenerēto saturu, kā arī sociālos tīklus, kuri organizē lietotāju saiknes un atvieglo savstarpēju komunikāciju. Šī raksta ietvaros ar sociālajiem medijiem tiek saprasti interneta resursi, kas balstās uz lietotāju ģenerēto saturu, kā arī nodrošina iespēju organizēt lietotāju saskarsmi un komunikāciju. Piemēram, emuāri, sociālie tīkli (piemēram, *Draugiem.lv*, *Facebook*), mikroemuāri (*Twitter*), wikis (*Wikipedia*), forumi un satura kopienas (*YouTube*, *Flickr*).

B. Hogans un A. Kuanhāse (Hogan, Quan-Haase 2010) sauc sociālos medijus par kustošu mērķi, jo tie nepārtraukti mainās, tāpat kā cilvēku paradumi, kas saistīti ar to lietošanu. Autori atzīmē, ka tas apgrūtina daudzus pētnieciskos virzienus. Piemēram, viņuprāt, nav iespējams sniegt konkrētu atbildi par to, kāda būs ilgtermiņa sociālo mediju attīstība, kā arī nav iespējams noformulēt vienu un ideālu pašprezentācijas veidu sociālajos medijos. Autori atzīmē arī, ka sociālo mediju pētniecība ne vienmēr prasa jaunas komunikācijas teorijas. Taču pastāv arī pretējais viedoklis, kas nosaka, ka analizējot komunikāciju sociālajos medijos ir grūti vai pat neiespējami izmantot teorijas, kas tika formulētas laikos, kad sociālie mediji neeksistēja.

Informācijas sabiedrība un informācijas ekonomika

Mūsdienu ekonomiskie procesi attīstās informācijas sabiedrības apstākļos. Pirms korporatīvās komunikācijas analīzes ir būtiski apskatīt informācijas sabiedrības pazīmes un specifiku, jo tas ļaus labāk izprast komunikācijas procesu uzņēmējdarbības vidē.

Laika gaitā ekonomika ir piedzīvojusi vairākas transformācijas no mēdnieku-ievācēju sabiedrības pie agrāras sabiedrības, tad pie industriālās sabiedrības, kurai sekoja postindustriālā sabiedrība un informācijas sabiedrības veidošanās un attīstība, kura šodien būtiski ietekmē sociālus, ekonomiskus un politiskus procesus visā pasaulē. Informācija kļūst par būtisku ekonomikas resursu. Uzņēmējdarbībā informācijas sabiedrība tiek saistīta ar produktivitātes pieaugumu un izmaksu mazināšanu. Informācijai ir arī visas preces pazīmes un funkcijas (Mutula 2004).

Informācijas sabiedrība tiek raksturota kā sabiedrība, kura aktīvi pielieto informāciju; izmanto daudzveidīgus informācijas avotus. Nozīmīgs ir tas, ka cilvēki ne tikai zina, kur un kā viņi var iegūt viņiem nepieciešamo informāciju, bet arī kā to pielietot. Informācijas sabiedrībā informācijas nozīme ir liela visos dzīves aspektos. Būtisks moments ir saistīts arī ar to, ka informācijas sabiedrībā dzīves kvalitāte un ekonomikas attīstība lielā mērā ir atkarīgi no informācijas un tās izmantošanas, stimulējot informācijas tehnoloģiju izmantošanas pieaugumu, veicinot e-pārvaldes, e-komercijas, tiešsaistes izglītības attīstību (Martin 1995).

Informācijas tehnoloģiju loma informācijas sabiedrībā ir milzīga, jo tās palīdz uzglabāt, atlasīt informāciju, kā arī nodrošināt cilvēku savstarpējo mijiedarbību. Ne velti P. Sadlers (Sadler 1988) apgalvo, ka informācijas tehnoloģijas veido tādu pašu lomu informācijas sabiedrības veidošanā, kā enerģētiskās tehnoloģijas – industriālās sabiedrības veidošanā. Šajā kontekstā liela loma ir sociālajiem medijiem, jo tie nodrošina cilvēkiem tehnoloģisku iespēju dalīties informācijā, iespaidos, socializēties.

Komunikācija, tajā skaitā komunikācija interneta vidē, kalpo par sava veida infrastruktūras elementiem, kuri sasaista informācijas ekonomikas komponentus. Ja 20. gadsimta sākumā zinātnieki akcentēja to, ka zināšanu un informācijas veidošana un attīstība kļūst par visdinamiskāk augošu jomu, tad gadsimta vidū jau parādījās izpratne, ka attīstās kvalitatīvi jauna sociāli-ekonomiska kārtība, veidojot informācijas sabiedrību. Komunikācijas un socioloģijas pētniekiem (Bels (Bell), Kastels (Castells), Turens (Touraine) u.c.) bija pievienojušies arī ekonomisti (Mačlups (Machlup), Porats (Porat), Stiglers (Stigler), Arovs (Arrow) u.c.), kuri sāka pētīt informācijas ekonomiku (Guthrie 2003).

No 20. gadsimta sešdesmito gadu vidus par dominējošu kļuva F. Mačlupa (Machlup 1962) apgalvojums, ka ekonomiskā attīstība ir atkarīga ne tik daudz no materiālo resursu esamības un produktivitātes, cik no informācijas pieejamības un ātruma, kādā tā izplatās sabiedrībā, kā arī no intelektuālā kapitāla apjoma. Šī tēze kļuva par atskaites punktu informācijas ekonomikas pētniecībā.

D. Bels (Bell 1987) uzskata, ka līdz ar informācijas tehnoloģiju, un konkrēti, informācijas tīklu attīstību, mainās tirgus daba, kas veicina arī ekonomisko attiecību transformāciju: globālā informācijas vide pārvērš tirgu no telpas (*space*) tīklā (*network*).

Arī G. Malgans (Mulgan 1991) runā par tīkla nozīmi, akcentējot, ka ja kontroles realizācijas klasiskā struktūra ir piramīda, tad informācijas izplatīšanas modelis ir tīkls. Viņaprāt, tieši tīkli ir būtiska organizācijas forma informācijas sabiedrībā.

M. Kastels (Castells 2004) velta tīkla jēdzienam vēl lielāku uzmanību, saucot mūsdienu sabiedrību par tīkla sabiedrību (*network society*), kuru viņš definē kā sabiedrību, kuras sociālā struktūra ir izveidota no tīkliem, kas balstās uz mikroelektroniskām un komunikācijas tehnoloģijām.

M. Kastels atzīmē, ka tīklošanās ir aktuāla tieši mūsdienu sabiedrībai, savukārt līdz šim ir dominējis vertikāli hierarhisks modelis, ko autors skaidro ar to, ka tīkla sabiedrība sākotnēji bija saskārusies ar materiālajiem šķēršļiem, kuri tika pārvarēti līdz ar tehnoloģiju attīstību. Par atskaites laiku pārējai pie tīklu sabiedrības Kastels min 20. gadsimta 40.–50. gadus, kad notikusi mikroelektroniskā revolūcija, kas iezīmēja jaunu paradigmu – informacionālisms (informationalism), kas savukārt ir noformējies 1970. gados ASV un strauji izplatījies visā pasaulē, kļūstot par svarīgu

21. gadsimta sākuma paradigmu. Informacionālisms, kas nāca industriālisma vietā, turklāt nevis iznīcinot to, bet iekļaujot savā paradigmā, ir tehnoloģiskā paradigma, kas balstās uz cilvēku informācijas veidošanas un komunikācijas pieauguma, kas ir iespējams pateicoties mikroelektronikas, programmatūras un ģenētiskās inženierijas revolūcijai. Datori un digitālā komunikācija ir šīs revolūcijas labākās ilustrācijas.

Informācijas sabiedrībai ir raksturīga nepārtraukta informācijas producēšana, un informācijas tehnoloģijas to atvieglo. Informācijas pārpilnībā rodas tādi jēdzieni kā “pietiekoša informācija” un “ideāla informācija”. F. Haijeks (Hayek 1945) raksturo informācijas ekonomiku, salīdzinot cenas ar informāciju un tirgu ar komunikācijas sistēmām. Šajos jēdzienos informācijas tīklos indivīdiem ir pieejama “pietiekoša” informācija, kura ļauj veikt ekonomiskās izmaiņas, bet neļauj indivīdam kontrolēt informāciju un tādējādi cenas un tirgu. Haijeks liek informāciju un komunikāciju informācijas ekonomikas centrā.

Nemot vērā minētos pārejas procesus, informācijas sabiedrībā būtiski pieaug korporatīvās komunikācijas nozīme, jo tai ir potenciāls ievērojami ietekmēt ekonomiskus procesus. Savukārt, sociālie mediji kļuvuši par loģisku informācijas sabiedrības izpausmi, ļaujot lietotājiem dalīties informācijā, distancēti saņemt pakalpojumus. Uzņēmumi ar sociālo mediju palīdzību var celt savas darbības produktivitāti, kā arī optimizēt izmaksas. Līdz ar to korporatīvā komunikācija sociālajos medijos kļūst par būtisku aspektu ekonomiskajos procesos.

Mārketinga komunikācijas teorijas: korporatīvās biznesa komunikācijas aspekts

Korporatīvās komunikācijas pētniecība un definīcijas

Korporatīvās komunikācijas un mārketinga komunikācijas teorētiķi tradicionāli skatās uz uzņēmuma komunikāciju no dažādām pozīcijām. Neskatoties uz to, ka pēdējos gados daudzi mārketinga komunikācijas pētnieki (Caywood, Duncan, Moriarty, Gronstedt) ir pietuvinājušies korporatīvās komunikācijas teorijai savā domāšanā, mārketinga komunikācijas teorijām joprojām ir raksturīgs uzskats, ka visa auditorija ir patērētāji, akcentējot to, ka šī auditorija ir vissvarīgākā. Korporatīvās komunikācijas skatījumā auditorija sastāv no dažādām ieinteresētām pusēm, kuras nav vienādas dažādām organizācijām un pat nav vienādas vienai organizācijai dažādos laika periodos (Grunig u.c. 2002).

Vēl vairāk, P. Ardženti (Argenti 2006) uzskata, ka mārketinga komunikācija ir viena no korporatīvās komunikācijas sastāvdaļām. Arī K. van Reils (Van Reil 2007) pieturās pie šīs pozīcijas. Autori, kuri pārstāv pozīciju, ka korporatīvā komunikācija ir vadības funkcija, (Jackson, Grunig, Dozier, Horton, Argenti u.c.) definē korporatīvo komunikāciju kā instrumentu kopu, kas tiek izmantoti mērķtiecīgai attiecību attīstībai starp kompāniju un ieinteresētajām pusēm.

Laika gaitā pieejas korporatīvās komunikācijas funkcijām un lomām ir mainījušās, ko var redzēt dažādu teorētiķu darbos. Tā, P. Drakers (Drucker) 1974. gadā bija viens no pirmajiem autoriem, kurš norādīja, ka komunikācija ir nevis biznesa vadīšanas līdzeklis (*means*), bet veids (*mode*), tāpēc uz komunikāciju vajadzētu skatīties nevis

kā uz atbalstošu procesu, bet kā uz principiāli noteicošo procesu organizēšanas elementu. Mārketinga komunikācija pētniecībai nereti ir raksturīgs praktisks raksturs.

F. Batls (Buttle) 1995. gadā analizējot 101 mārketinga komunikācijas tekstu ir nonācis pie secinājumiem, ka vairāk nekā 70 tekstu necitēja teorētiskos avotus, bet piedāvāja izteikumus, kuri bija līdzīgi V. Šrama (Schramm) vai Šenona un Vīvera (Shannon, Weaver) izteikumiem. L. Kristensens, G. Čenijs un M. Morsings (Christensen u.c. 2008) apgalvo, ka korporatīvā komunikācija ir izaugusi no izteikti praktiskā konteksta un vēlāk attīstīja teorētisko aparātu, lai atbalstītu profesionālās prakses analīzi un leģitimizāciju. Savukārt, L. Kristensens, S. Torps un A. Firats (Christensen u.c. 2005) uzskata, ka korporatīvajā komunikācijā jāattīsta iekļaušanos komunicēto nozīmju līdzveidošanā, panākot kopīgu izpratni un līdzatbildību caur komunikāciju. Autori šajā sakarā akcentē, ka ir nepieciešama korporatīvās komunikācijas teorijas rekonstrukcija.

R. Dolfins (Dolphin 2000/1999) uzskata, ka korporatīvās komunikācijas pirmsākumi ir meklējami sabiedriskajās attiecībās. Sabiedrisko attiecību mērķis ir veidot, attīstīt un vairot attiecības starp organizācijām un to sabiedrībām. Par sabiedrisko attiecību efektivitātes indikatoru tiek uzskatīta pakāpe, kādā organizācijas komunikācija ietekmē mērķa sabiedrības uztveri, attieksmi un uzvedību. Attiecības tiek raksturotas kā gaidu kopums, kas piemīt pusēm attiecībā uz savstarpējo uzvedību.

K. Botans (Botan 2006), apkopojot sabiedrisko attiecību teorijas, kuras bija aktuālas pēdējo divdesmit gadu laikā, izdara secinājumus, ka pēdējos divdesmit gados šajā jomā ir dominējusi Dž. Gruniga (James Grunig) Simetriskā/Izcilības teorija (*Symmetry/Excellence Theory*) un par būtiskāku tendenci sabiedriskajās attiecībās kļuvusi virzība no funkcionālas perspektīvas uz līdzveidošanu (*co-creational*), kad sabiedrība tiek uzskatīta par līdzveidotājiem, kā arī tiek novērtēta ilgtermiņa attiecību veidošanās nozīme ar auditorijām. Tālāk tiek apskatītas visbiežāk pielietotas teorētiskās pieejas korporatīvās komunikācijas analīzei, lai parādītu, kāda ir to autoru pozīcija attiecībā uz uzņēmumu komunikāciju sociālajos medijos.

Ardženti pieeja korporatīvajai komunikācijai

P. Ardženti un Dž. Formans (Argenti, Forman 2002) definē korporatīvo komunikāciju (*corporate communication*) kā uzņēmuma balsi un tēlu, kuru uzņēmums veido uz pasaules arēnas, sastāvošās no dažādām auditorijām. Šajā jomā tiek iekļauti tādi elementi kā korporatīvā reputācija, korporatīva reklāma un aizstāvēšana (*advocacy*), komunikācija ar darbiniekiem, attiecības ar investoriem, attiecības ar valdību, mediju attiecības un krīzes komunikācija. Autori sauc korporatīvo komunikāciju par funkciju, kā arī procesu. Savukārt, par korporatīvajām komunikācijām (*corporate communications*) P. Ardženti un Dž. Formans sauc komunikācijas produktus: memo, vēstules, atskaites, mājaslapas, runas, preses relīzes.

P. Ardženti (Argenti 2006) raksta, ka korporatīvā komunikācija ir kļuvusi par jaunu un svarīgu vadības funkciju tāpēc, ka sāka attīstīties internets, pieauga informēšanās ātrums, palielinājusies sabiedrības skepse attiecībā uz kompāniju iecerēm un informācijas "pievilcīgu iepakojšanu", kā arī kopumā uzņēmumu struktūra ir kļuvusi sarežģītāka. P. Ardženti uzskata, ka šajā mainīgajā biznesa vidē uzņēmumiem ir būtiski komunicēt "stratēģiski". Stratēģiskā komunikācija, pēc P. Ardženti, ir komunikācija, kas ir saskaņota ar kompānijas kopīgu stratēģiju, lai veicinātu tās stratēģisko pozīci-

onēšanos. Augstākās vadības dalība, vēstījumu skaidrība un konsekvence kā kopīgas stratēģijas elementi, atbilstošu un integrētu kanālu izvēle, kā arī ilgtermiņa komunikācijas aktivitāšu orientācija tiek uzskatīti par pamatprincipiem šajā pieejā.

Autors raksta, ka uzņēmumos jēdzienu korporatīvā komunikācija izmanto, lai aprakstītu četrus dažādus komunikācijas aspektus: 1) funkciju, piemēram, mārketingu, 2) komunikācijas kanālu, 3) komunikācijas procesu, 4) attieksmju vai uzskatu kopu. P. Ardženti raksta arī, ka visi šie aspekti mainās moderno tehnoloģiju attīstības rezultātā. Komunikācija kļūst dinamiskāka, kā rezultātā uzņēmumi ir spiesti reaģēt un veidot dialogu ar sabiedrību (Argenti 2006). Tieši šeit var noderēt sociālie mediji.

P. Ardženti akcentē, ka pateicoties sociālo mediju attīstībai paplašinās arī korporatīvās komunikācijas iespējas. Taču viņš atzīmē, ka kontrole pār korporatīvo komunikāciju līdz ar to novirzās no uzņēmuma vadības pie uzņēmuma ieinteresētajām pusēm. Šajā kontekstā autors min, ka sociālo mediju dēļ notiek izmaiņas korporatīvajā komunikācijā, kuras ir saistītas ne tik daudz ar instrumentiem, cik ar stratēģiju. Sociālie mediji liek mainīt komunikācijas stratēģiju no uzspiešanas (*push*) tipa uz iesaistīšanās (*pull*) tipu, kā arī pārvērst ieinteresētās puses “kompānijas evaņģēlistos” (*company evangelists*) – cilvēkos, kuri akumulē sev apkārt cilvēkus, starp kuriem popularizē kādu produktu, pakalpojumu vai ideju (Argenti, Barnes 2009).

Van Reila pieeja korporatīvajai komunikācijai

K. Van Reils (Van Reil 2003) korporatīvo komunikāciju definē kā visu organizācijas identitātes instrumentu (komunikācija, simboli, organizācijas dalībnieku uzvedība) orķestrēšanu atraktīvā un reālistiskā veida, lai veidotu un uzlabotu organizācijas reputāciju to grupu skatījumā, no kurām ir atkarīga tās darbība. Ar jēdzienu korporatīvā komunikācija K. Van Reils saprot saskaņotu pieeju organizācijas komunikācijas attīstībai. Tādu, kādu komunikācijas speciālisti var izmantot, lai racionalizētu viņu komunikācijas aktivitātes, darbojoties centralizēti koordinētajos stratēģiskos rāmjos (Van Reil, Fombrun 2007).

Ja P. Ardženti galveno korporatīvās komunikācijas akcentu liek uz stratēģiskās plānošanas procesu, tad van Reila 1992. gadā noformulētā pieeja korporatīvajai komunikācijai balstās uz trīs komunikācijas pamatformām: 1) vadības komunikācija (*management communication*) – komunikācija, kuru realizē vadība un kuru autors sauc arī par galveno organizācijas komunikācijas formu. Šajā gadījumā ar vadību tiek saprasti visi cilvēki, kuriem ir ietekme uz iekšējām un ārējām ieinteresētām pusēm; 2) mārketinga komunikācija (*marketing communication*) – reklāma, tiešais pasts, sponsorēšana utt; 3) organizācijas komunikācija (*organizational communication*) – sabiedriskās attiecības, attiecības ar investoriem, darba tirgus komunikācija, korporatīvā reklāma, vides komunikācija, iekšējā komunikācija (Van Reil 1995).

K. Van Reils izdala četras būtiskas prakses korporatīvajā komunikācijā: 1) vizuālās identitātes sistēmu pielietošana; 2) integrētās mārketinga komunikācijas pielietošana; 3) paļaušanās uz koordinācijas grupām; 4) centralizēto plānošanas sistēmu realizācija. K. Van Reils uzsver, ka korporatīvās komunikācijas pamatelementi ir saistīti ar procesu koordinēšanu un integrēšanu (Van Reil and Fombrun 2007). Autors runā arī par Spoguļa Funkciju (*Mirror Function*), kas paredz nepieciešamību sekot līdzi attīstībai un paredzēt ietekmi uz auditorijas. Neskatoties uz to, ka K. Van Reila darbos neparādās

atsauces uz sociālajiem medijiem, tieši Spoguļa Funkcija kļūst būtiska korporatīvajā komunikācijā sociālo mediju vidē. Ir svarīgi sekot līdzi lietotāju komentāriem par uzņēmumu, zīmolu, produktu vai pakalpojumu, jo šie komentāri var parādīties negaidīti un izplatīties nekontrolēti. Ne mazāk būtiski ir arī prognozēt uzņēmuma vēstījumu un aktivitāšu rezonanses potenciālu – kā tas, ko runā vai dara uzņēmums, tiks uztverts sociālo mediju vidē.

Brūna integrētās korporatīvās komunikācijas koncepts

M. Brūns (Bruhn 2008) uzsver, ka lielākā daļa no korporatīvās komunikācijas teorijām paredz integrētu pieeju dažādām komunikācijas aktivitātēm. Taču viņš kritizē fokusa trūkumu uz tā, kā vajadzētu strukturēt korporatīvās komunikācijas darbu. Autors ir definējis integrēto korporatīvu komunikāciju kā plānošanas un organizēšanas procesu, kura mērķis ir veidot vienu kopumu no dažādiem iekšējās un ārējās komunikācijas avotiem, kurus nodrošina organizācija. Pēc autora domām, tas ir vienīgais veids, kā nodrošināt konsekventu kompānijas parādīšanos sabiedrībā. Brūna modelī integrācija ietelmē visu komunikācijas instrumentu izmantošanu un satur trīs aspektus: 1) saturu, 2) formālus aspektus, 3) laika plānojumu.

Sociālo mediju iekļaušanos korporatīvajā komunikācijā M. Brūns neraksturo kā kādu komunikācijas procesu revolūciju, akcentējot, ka uzņēmuma stratēģija un peļņas princips ir pamatprincipi, kuriem korporatīvā komunikācija ir pakārtota arī sociālo mediju laikmetā (Dietrich 2010).

Kornelisena pieeja korporatīvajai komunikācijai

Dž. Kornelisens (Cornelissen 2006) piedāvāja savu pieeju korporatīvajai komunikācijai, pamatojoties uz funkcionālās vadības teorijas (*functional management theory*). Viņš definē korporatīvo komunikāciju kā vadības funkciju, kura piedāvā līdzekļus visu komunikācijas elementu efektīvai koordinācijai, lai veidotu un uzlabotu labvēlīgu reputāciju to ieinteresēto grupu acīs, no kurām ir atkarīga organizācija. Šī autora definīcijā jauns ir ieinteresēto pušu (*stakeholders*) jēdziens. Dž. Kornelisens skaidro, ka tas iezīmē virzību uz konkrētāku skatījumu, kad organizācija noformulē vairākas grupas, no kurām tā ir atkarīga. Ieinteresēto pušu koncepta pielietošana kontekstā ar korporatīvo komunikāciju nozīmē to, ka tiek atzīta savstarpēja atkarība starp kompāniju un noteiktām grupām, līdz ar to akcentējot arī ieinteresēto pušu atbalsta nepieciešamību

Kornelisens arī apraksta korporatīvās komunikācijas procesus, kuri ir būtiski sociālo mediju kontekstā. Tā, ja organizācija nesniedz savu viedokli, atsevišķās ieinteresētas grupas ātri var panākt dominēšanu noteiktajā komunikatīvajā vidē, apvienojoties kustībā pret kādu organizācijas darbības izpausmi (Karagianni, Cornelissen 2006). Pateicoties sociālajiem medijiem šis process kļūst vēl vienkāršāks un ar potenciālu ātri izplatīties globālajos mērogos.

Citi autori, kuri runā par ieinteresēto pušu teoriju (Caroll; Grunig, Repper; Freeman; Wood, Jones), uzskata, ka kompānija pateicoties savai darbībai rada vai aktivizē noteiktu sabiedrības daļu. No citas pozīcijas, ieinteresētās puses eksistē arī neatkarīgi no kompānijas pastāvēšanas. Ieinteresētās puses tiek definētas kā jebkads indivīds vai grupa, kas var ietekmēt organizācijas mērķu sasniegšanas procesu vai arī var tikt ietekmēti šajā procesā. Šī definīcija ir plaša un faktiski nozīmē, ka gandrīz visi sabied-

rības dalībnieki var būt ieinteresētās puses. Kā risinājums tiek piedāvāta “sašaurinātā apriori” (“*the narrow a priori*”) pieeja, kura fokusējas uz ieinteresēto pušu ietekmes atspoguļošanu. Savukārt, “sašaurinātā situatīvā” (“*the narrow situational*”) pieeja fokusējas uz kontekstuālajām sekām. Organizācijas veiksmē šīs teorijas skatījumā tiek vērtēta caur ieinteresēto pušu viedokļiem, kā arī caur to, kā organizācija reaģē uz tiem. Iepriekš akcents tika likts uz finanšu ieguvumiem un dažādiem ieinteresēto pušu kategorizēšanas veidiem (Luoma-aho, Paloviita 2010).

Ieinteresēto pušu teorija tiek kritizēta par nespēju atbilst sabiedrisko attiecību dinamismam, kā arī par to, ka tajā iztrūkst svarīgie teorijas veidošanas elementi, piemēram, konteksts un likumsakarības, kas izskaidrotu ieinteresētības procesu, kā arī izskaidrotu to, kā veidojas publika. Tiek arī atzīmēts, ka ieinteresēto pušu teorija papildē organizācijas lomu un vienkāršo korporatīvās vides haotisku un komplicētu dabu.

Aģentu tīkla teorijas pieeja

B. Latūra (Latour), M. Kallona (Callon) un Dž. Lova (Law) Aģentu tīkla teorija (*Actor-network theory*) palīdz mazināt minētas ieinteresēto pušu teorijas nepilnības un ir tendēta izskaidrot sarežģītus tīklus sarežģītajos apstākļos, kā arī piedāvā svaigu pieeju korporatīvās vides izpētei. Šī teorija atzīmē gan ieinteresēto pušu, gan citu subjektu (*non-human*) ietekmi uz organizācijas panākumiem, atzīmējot, ka svarīgāka ir nevis aģentu identitāte vai statuss, bet viņu savstarpējas attiecības, neatkarīgi no tā, vai tie ir cilvēki vai citi subjekti. Aģentu tīkla teorija paredz, ka katra darbība ir atkarīga no dažādiem faktoriem, piemēram, tādiem kā apkārtēja vide, noteikumi, citi cilvēki, tehnoloģijas utt. Teorijas autori uzskata, ka cilvēki nav vienīgie, kam piemīt spēja “darboties” (*to “act”*), bet visam ir sava loma un darbība – sākot no mašīnām un beidzot ar visu vai visiem, kas spēj kaut ko mainīt uzņēmumā.

Šajā pieejā tīkls, nevis indivīds, ir vienība, kā arī tiek akcentēta nepārtrauktu pārrunu nepieciešamība caur “tulkošanas” (“*translation*”) procesu, atzīstot, ka arī citi subjekti ir būtiski korporatīvās vides elementi. Tas nozīmē, ka uzmanības centrā nonāk problēmu identifikācija, nevis atsevišķu personu vai grupu kā ieinteresēto pušu definēšana. Šo iemeslu dēļ V. Luoma-aho un A. Palovita atzīme, ka Aģenta tīkla teorija ir īpaši vērtīga ieinteresēto pušu teorijas attīstībai tāpēc, ka tā nemēģina prognozēt sekas, bet ļauj no dažādiem aspektiem apskatīt tīklu, kā arī pasvītro interpretācijas nozīmi, kur aktori pārlicina pievienoties viņiem (Luoma-aho, Paloviita 2010).

Tulkošanas process tiek saprasts kā vienprātības meklēšanas process, daudzšķautnaina interakcija, kur viena organizācija veido citu organizāciju lomu. Tas ir pārinterpretācijas un reprezentācijas process. Tā kā tulkošanas process ir veids, kā dažādos veidos prezentēt specifiskas intereses, mobilizējot plašāku atbalstu, tas ir būtisks arī korporatīvās komunikācijas analīzei. Tā, uzņēmumi iziet problēmatizācijas stadiju, kuras laikā definē dažādas intereses, atbilstošos aģentus, kā arī procesus, kuri tradicionālajā ieinteresēto pušu literatūrā tiek saukti par “monitorēšanu” (“*monitoring*”) vai “vides skenēšanu” (“*environment scanning*”) jeb “problēmu identifikāciju” (“*issues identification*”). Ieinteresēšanas fāzē uzņēmums fokusējas uz pārliecināšanas procesiem, ieinteresēto pušu terminoloģijā sauktiem par “ieinteresēto pušu vadību” (“*stakeholder management*”). Nākamā vienprātības panākšanas stadija ir salīdzināma ar “leģitimitātes panākšanu” (“*achieving legitimacy*”). Ne vienmēr organizācija kļūst par tulkoša-

nās procesa iesācēju. Šajā sakarā V. Luoma-aho un A. Palovita raksta, ka korporatīvās vides monitorings kļūst arvien nozīmīgāks, jo šodien daudziem aģentiem ir pieeja informācijai, kā arī iespēja komunicēt sociālajos medijos (Luoma-aho, Paloviita 2010).

Sociālie mediji no Aģentu tikla teorijas pozīcijām ļauj analizēt to, kā sociālo mediju platformas var veidot, veicināt un stiprināt lietotāju komunikatīvo varu, kas ir būtisks faktors korporatīvās komunikācijas kontekstā.

Gruniga pieeja korporatīvajai komunikācijai

Dž. Grunigs (Grunig 1992) kā pamatjēdzienu izmanto “sabiedriskās attiecības” (*public relations*), kuras viņš definē kā komunikācijas starp organizāciju un tās publikām (*publics*) vadību. Šī definīcija pielīdzina sabiedriskās attiecības un komunikācijas vadību. Gruniga skatījumā sabiedriskās attiecības/komunikācijas vadība ir plašāks jēdziens, nekā komunikācijas tehnikas vai konkrētas sabiedrisko attiecību programmas, piemēram, mediju attiecības vai publicitāte. Autors akcentē, ka sabiedriskās attiecības un komunikācijas vadība iekļauj organizācijas komunikācijas procesu plānošanu, realizēšanu, kā arī vērtēšanu. Šie procesi attiecas uz ārējām un iekšējām publikām – grupām, kuras var ietekmēt organizācijas spēju sasniegt tās mērķus. Tajā pašā laikā autors akcentē arī, ka sabiedriskās attiecības/komunikācijas vadība ir vairāk, nekā komunikācija, jo iekļauj arī stratēģisko lēmumu pieņemšanu.

Dž. Gruniga formulētā Izcilības teorija (*Excellence Theory in Public Relations*) akcentē, ka sabiedriskās attiecības veicina organizācijas efektivitāti, kad tās palīdz saskaņot organizācijas mērķus ar stratēģisku auditoriju gaidām. Šis pieejas ietvaros, sabiedriskajām attiecībām jābūt kvalitatīvam un ilgtermiņa procesam, kad sabiedrisko attiecību vadītājs ir viens no lēmumu pieņēmējiem uzņēmumā (Grunig u.c. 2002).

Pamatojoties uz sabiedrisko attiecību paradigmu attīstības, 1980-jos gados Dž. Grunigs nodefinē četrus sabiedrisko attiecību modeļus: 1) publicitātes (*press agency/publicity*) modelis – raksturīga vienvirziena komunikācija un propagandisks komunikācijas stils; 2) divvirziena asimetriskais (*two-way asymmetrical*) modelis – tiek izmantoti pētījumi, lai noskaidrotu, kā var pārliecināt publikas rīkoties tā, kā to vēlas organizācija; 3) informēšanas (*public-information*) modelis – raksturīga vienvirziena komunikācija, kad tiek izplatīta lielākoties pozitīva informācija par organizāciju; 4) divvirziena simetriskais (*two-way symmetrical*) modelis – tiek izmantoti pētījumi un dialogs, lai panāktu ideju, attieksmju un uzvedības maiņu gan organizācijā, gan tās publikās.

Dž. Grunigs apraksta arī divas pieejas sabiedriskajām attiecībām: simboliskā jeb interpretatīvā (*symbolic, interpretive*) paradigma un stratēģiskās vadības jeb uzvedības (*strategic management, behavioural*) paradigma. Stratēģiskās vadības paradigma ietver modernisma un postmodernisma elementus, tāpēc tiek saukta par pus-postmodernisma pieeju sabiedrisko attiecību lomai stratēģiskajā vadībā. Šī pieeja paredz sabiedrisko attiecību kā stratēģisko vadības funkciju.

Teorētiski un praktiski, kuri pieturās pie simboliskās paradigmas savā domāšanā, uzskata, ka sabiedriskās attiecības cenšas ietekmēt organizācijas uztveri sabiedrības acīs, kā arī fokusējās uz subjektivitātes. Šis kognitīvās interpretācijas ietver tādus konceptus kā tēls, reputācija, zīmols, iespaidi un identitāte. Praktiski, kuri seko interpretatīvajai paradigmai akcentē vēstījumus, publicitāti, mediju attiecības un mediju efektus. Neskatoties uz to, ka šī paradigma nonivelē sabiedriskās attiecības līdz taktiskai

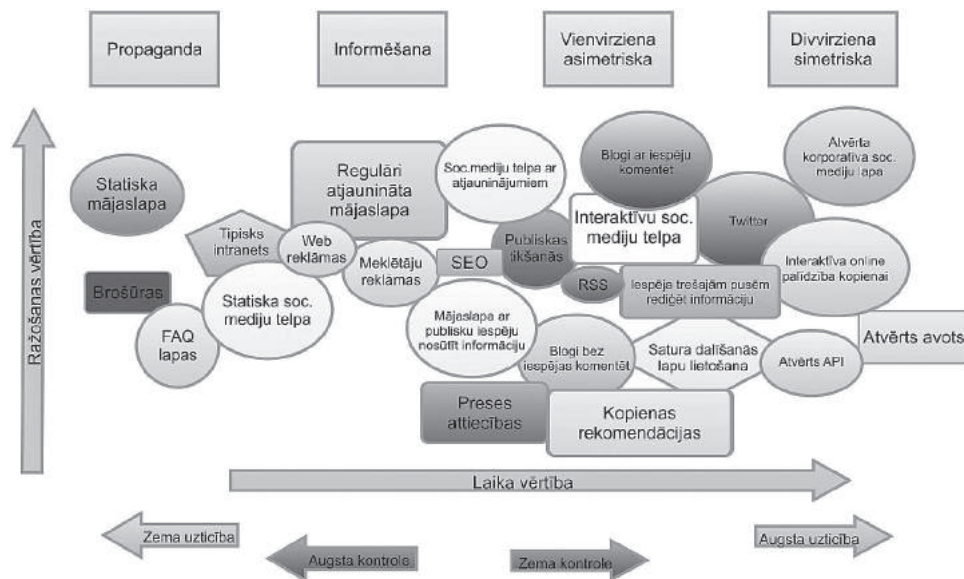
lomai, šī teorija paredz, ka komunikācijas taktika veido iespaidus sabiedrības prātos, tādā veidā tiek mēģināts mainīt sabiedrības uzvedību, nevis organizācijas darbību.

Savukārt, uzvedības jeb stratēģiskās vadības paradigma fokusējas uz sabiedrisko attiecību darboņu dalību stratēģisko lēmumu pieņemšanā, tādā veidā mainot organizācijas darbību. Tiek veidotas attiecības ar ieinteresētajām pusēm, nevis vēstījumu kopums. Stratēģiskās vadības paradigma akcentē divvirzienu komunikāciju, kura ļauj sabiedrībai piedalīties lēmumu pieņemšanā, kā arī paredz dialogu starp organizācijas vadību un sabiedrību gan pirms, gan pēc lēmuma pieņemšanas. Stratēģiskās vadības paradigma neizslēdz tradicionālās sabiedrisko attiecību aktivitātes, piemēram, mediju attiecības un informācijas izplatīšanu, bet tā paredz plašāku mediju un aktivitāšu veidu izmantošanu, kā arī iekļauj tos pētīšanas un klausīšanās rāmējumā. Rezultātā, vēstījumi atbilst gan sabiedrības informatīvajām vajadzībām, gan organizācijas interesēm.

Dž. Grunigs uzskata, ka sociālie mediji nemaina sabiedrisko attiecību teoriju, bet tieši veicina agrāk noformulēto principu pielietošanu (Grunig 2009). Savukārt, 2009. gada sākumā D. Filipss (Phillips 2009) ir piedāvājis savu versiju tam, kā sociālo mediju laikmetā var tikt traktēti Dž. Gruniga 1984. gadā definētie četri sabiedrisko attiecību modeļi (sk. 1. att.), publicitātes (*press agency/publicity*) modeļi saucot par propagandu (*propaganda*), divvirzienu asimetrisko modeli (*two-way asymmetrical*) – par vienvirziena asimetrisko modeli (*one-way asymmetrical*), un nemainot informēšanas (*public-information*) un divvirziena simetriska jeb dialoga (*two-way symmetrical*) modeļu nosaukumus.

1. attēls

Gruniga mūsdienu sabiedrisko attiecību modeļi pēc D. Filipa

Avots: Grunig 2009.

Dž. Grunigs (Grunig 2009), atbildot uz D. Filipa traktējumu, akcentē to, ka visiem sabiedrisko attiecību modeļiem atbilst savi sociālie mediji. Tā, statistiskās mājaslapas var tikt izmantotas propagandas modeļa ietvaros, bet bieži atjaunojamās ar informāciju mājaslapas var tikt izmantotas informēšanas modeļa ietvaros, emuāri bez komentēšanas iespējas var tikt izmantoti vienvirziena asimetriskā modeļa ietvaros, bet atvērtie korporatīvie sociālie mediji, piemēram, *Twitter* būs raksturīgi divvirzīnu simetriskajam modelim.

Korporatīvā komunikācija sociālajos medijos

Apskats nebūtu pilnīgs, ja netiktu apskatīta arī to autoru pozīcija, kuri orientējas tieši uz sociālo mediju pētniecības. Arvien vairāk uzmanības tiek veltīts jauniem korporatīvās komunikācijas aspektiem sociālajos medijos. Piemēram, ir aktualizējies jēdziens “sociālo mediju optimizācija” (*social media optimization*) jeb “sociālo mediju mārketings” (*social media marketing*), kas tiek skaidrots kā sociālo mediju resursu satura veidošanu tādā veidā, kāds veicina lietotāju uzticēšanos. Šis process palīdz arī veicināt zīmola atpazīstamību un paaugstināt produkta vai pakalpojuma redzamību. Sociālo mediju mārketings paredz klausīšanos, lai noskaidrotu, ko sociālajos medijos saka patērētāji, kā arī atbildēšanu (Weinberg 2009).

Sociālo mediju satura monitorēšana ļauj noskaidrot lietotāju viedokļus, dzīves stilu, viņiem aktuālās tendences. Šajā kontekstā tiek pieminēta arī “pasīvā aktivitāte” (*passive activity*) – patērētāji netiek intervēti vai aptaujāti, bet tiek netieši izanalizēti caur viņu ierakstiem emuāros, sociālajos tīklos vai forumos. Turklāt, ņemot vērā to, ka sociālajos medijos saglabājas ne tikai informācija, bet arī tās publicēšanas datums, uzņēmumiem ir iespēja analizēt to, kā mainījās viņu viedokļi un aktualitātes laika gaitā (Thelwall, Hasler 2006).

Dalības kultūra sociālajos medijos novirza komunikācijas plūsmas no “business patērētājam” (*business-to-consumer*) modeļa uz “patērētājs patērētājam” (*consumer-to-consumer*) vai pat “veidtērētājs veidtērētājam” (*prosumer-to-prosumer*) komunikāciju, kad patērētāji paši sāk veidot saturu sociālajos medijos, kuri ir atvērtāki, uz līdzdalību orientēti un personalizēti (Hearn u.c. 2008).

Organizācijām ir divas iespējas veidot attiecības ar savām kopienām sociālajos medijos: 1) nodrošinot iespēju komunicēt ar atbilstošu grupu; 2) saprotot kopienas dabu un saturu, organizācijas var labāk izprast kopienas dalībnieku vajadzības un gaidas (Quinton, Harridge-March 2010).

Attiecības starp kompānijām un patērētājiem tiek sadalītas sekojošajos saišu tipos: 1) ekonomiskās saites – ietver naudas apjomu un laiku, kas tiek patērēts attiecību veidošanai, 2) sociālās saites – ietver virtuālu interakciju starp dalībniekiem, kuri veicina attiecību veidošanos, 3) strukturālās saites – saistības ar tīklu, kas apgrūtina izvairīšanos no attiecībām (piemēram, kļūstot par moderatoriem vai arī organizējot pasākumus, kur satiekas kopienas dalībnieki) (Quinton, Harridge-March 2010).

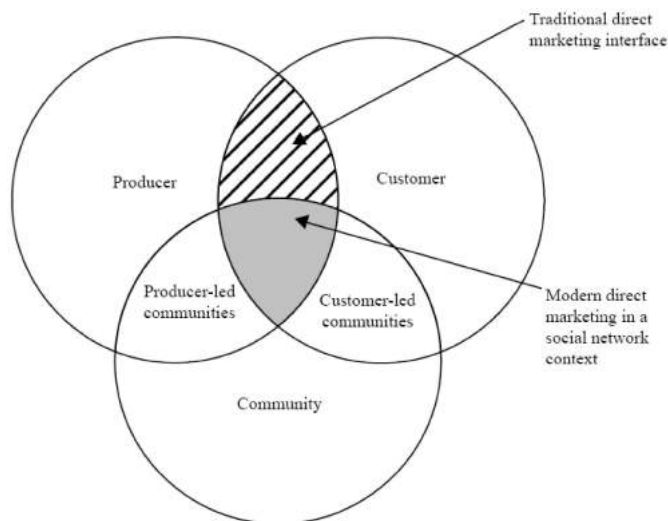
Dž. Postmans (Postman 2009) definē sešus vērtīgus sociālo mediju raksturojumus, kuri var būt noderīgi organizējot korporatīvo komunikāciju sociālajos medijos: 1) autentiskums (*authenticity*) – vide iekļauj daudz nefiltrētās un necenzētās spontānas

informācijas par zīmoliem vai produktiem un pakalpojumiem, kura tieša veidā nāk no patērētājiem; 2) caurspīdība (*transparency*) – finanšu caurspīdība, kā arī visu organizācijas procesu (darbības stratēģija, produktu vai pakalpojumu attīstība, attieksme pret klientiem utt.) caurspīdība; 3) neatliekamība (*immediacy*) – sociālajos medijos komunikācija ir ļoti intensīva, atgriezenisko saiti ir iespējams saņemt dažu sekunžu laikā; 4) dalība (*participation*) – ar sociālo mediju palīdzību ārējās auditorijas tagad daudz aktīvāk piedalās organizāciju korporatīvajā komunikācijā; 5) saistība (*connectedness*) – informācija, kas tiek publicēta vienā sociālajā medijā var brīvi un ātri izplatīties arī citos resursos; 6) atbildība (*accountability*) – sociālajos medijos lietotāji bieži vien neļauj organizācijām uzvesties bezatbildīgi vai neētiski.

A. Palmera un N. Koening-Levisa (Palmer, Koening-Lewis 2009) piedāvā modeli, kurā tiek atspoguļota sociālo mediju vides elementu “pārdevējs, klients, kopiena” savstarpēja mijiedarbība (sk. 2. att.). Shēmā tiek parādīts, ka tradicionālā mārketinga lauks atrodas starp pārdevēju un klientu. Ar kopienas elementa iekļaušanu process kļūst sarežģītāks. Tas nozīmē, ka pārdevējiem nepieciešams iesaistīties komunikācijā ar kopienām, veicinot pozitīvu attieksmi pret sevi, kā arī saņemot informāciju par patērētāju vēlmēm un vajadzībām. Bet ja kopiena tiek izteikti ietekmēta no pārdevēja puses, komunikācija pielīdzinās offline pārdevēja ietekmēto komunikācijas kanālu izmantošanai, kas samazina pārdevēja iespējas veiksmīgi iekļauties kopienā. Līdz ar to šodien pārdevēja mērķis ir attīstīt savu komunikāciju shēmas centrā, kur krustojas visi trīs pamatelementi, jo tas ļaus gan noskaidrot pircēju vēlmes un gaidas, gan pilnveidot pircēju pieredzi saistībā ar uzņēmumu.

2. attēls

Sociālo mediju vides elementu savstarpēja mijiedarbība

Avots: (Palmer, Koening-Lewis 2009).

Diskusija

Korporatīvā komunikācija ieņem īpašu vietu mārketinga komunikācijas teorijās un kā pētniecisks lauks ir sastopama daudzu teorētiķu darbos. Dažādu autoru korporatīvās komunikācijas teoriju apskats parādīja, ka dažādiem autoriem ir raksturīgi dažādi akcenti, taču kopīga tendence ir saistīta ar korporatīvās komunikācijas pozicionēšanu kā vadības funkciju, kā arī ar integrēto komunikācijas procesu redzējumu. Būtiska ir arī tendence stratēģiski plānot uzņēmuma komunikāciju, kā arī pētīt un analizēt mērķa auditorijas jeb ieinteresētās puses. Bieži korporatīvā komunikācija tiek cieši saistīta ar sabiedriskajām attiecībām. Ir būtiski ņemt vērā šos postulātus, veidojot konceptuālo modeli, kas atspoguļo korporatīvo komunikāciju tieši sociālajos medijos.

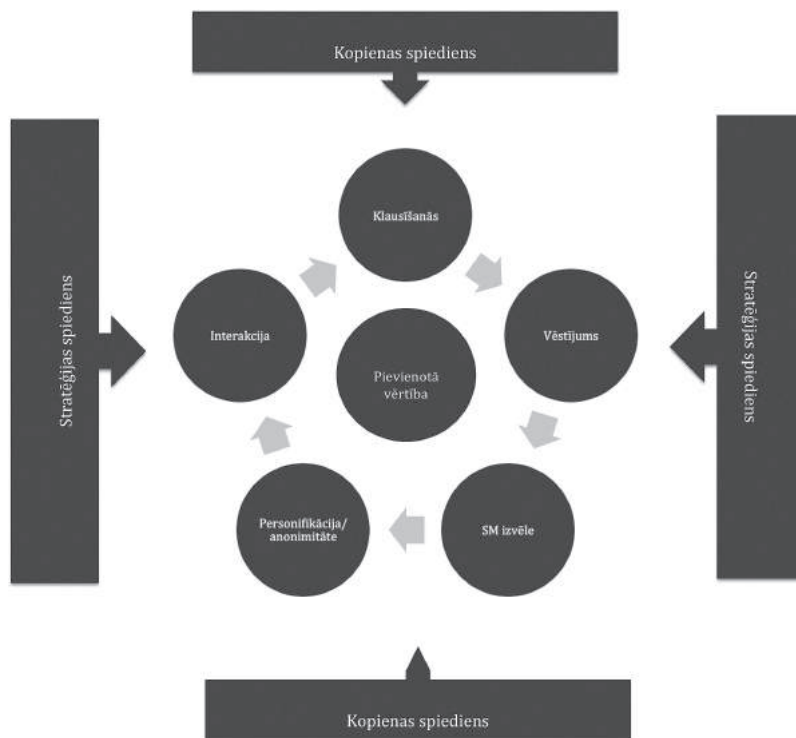
Sociālo mediju ienākšana korporatīvajā komunikācijā izraisa diskusijas, vai līdz ar to korporatīvās komunikācijas process mainās kardināli, vai arī tikai tiek papildināts ar jauniem komunikācijas kanāliem un aspektiem. Revolucionārā šī jautājuma uztvere drīzāk ir raksturīga praktiķiem, savukārt korporatīvās komunikācijas teorētiķi vai nu vispār neapskata sociālo mediju aspektu (K. Van Reils), vai nu ir piesardzīgi izteikumos, akcentējot to, ka korporatīvās komunikācijas procesā mainās tikai atsevišķi akcenti (P. Ardženti), vai arī aizstāv pozīciju, ka sociālie mediji nemaina korporatīvās komunikācijas pamatprincipus un līdz ar to arī teorijas (Dž. Grunigs, M. Brūns).

Tomēr ņemot vērā sociālo mediju vides specifiku ar tai raksturīgu lietotāju ģenerēto saturu, augstu interakcijas potenciālu, kā arī kopienas lielu lomu un informācijas izplatīšanas ātrumu, korporatīvās komunikācijas teorijas, kuras ir radušās laikā, kad sociālie mediji nav eksistējuši, pilnībā nevar atspoguļot korporatīvās komunikācijas procesu sociālo mediju vidē, līdz ar to tam ir nepieciešams atsevišķs teorētisks rāmējums, kas ņemtu vērā sociālo mediju komunikācijas vides, kā arī informācijas ekonomikas specifiku.

Lai piedāvātu savu korporatīvās komunikācijas sociālajos medijos modeli, tika veikta aktīvo sociālo mediju lietotāju, sociālo mediju ekspertu un uzņēmumu pārstāvju intervēšana, kā arī 420 Latvijā strādājošo uzņēmumu pārstāvju un 624 Latvijas sociālo mediju lietotāju aptauja. Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, kā arī dažādu autoru teorētisko pieeju analīzes tika noformulēts "Pievienotās vērtības modeli", kas iekļauj sekojošus elementus: klausīšanās, vēstījums, sociālā medija izvēle, personifikācija/anonimitāte, interakcija, pievienotā vērtība, kopienas spiediens, stratēģijas spiediens (sk. 3. att.).

3. attēls

Korporatīvās komunikācijas sociālajos medijos Pievienotās vērtības modelis

Avots: autores veidots.

Klausīšanās paredz sociālo mediju satura analīzi ar mērķi noteikt lietotāju viedokli par uzņēmumu vai zīmolu, produktu vai pakalpojumu, kādu konkrētu notikumu vai situāciju. Šajā posmā uzņēmums var arī ģenerēt vai testēt idejas. Ar šo elementu vajadzētu sākt gan tikai analizējot situāciju sociālajos medijos, gan arī pirms aktīvās iesaistes. Modeļa apļa konstrukcija norāda uz to, ka pie klausīšanās elementa nepieciešams nepārtraukti atgriezties komunikācijas procesā, kā arī uz komunikācijas nepārtrauktu raksturu. Situācijas analīze neierobežojas ar uzņēmuma klientu komunikācijas analīzi, bet ietver arī neklientu, citu ieinteresēto grupu, darbinieku, kā arī konkurentu komunikācijas analīzi.

Balstoties uz klausīšanās rezultātiem un komunikācijas mērķiem uzņēmums formulē savus **vēstījumus**. Ir būtiski, lai tas, ko uzņēmums plāno komunicēt, kalpotu par konkrēto sociālo mediju izvēles ietekmējošo faktoru.

Sociālo mediju izvēle. Tālāk tiek izvēlēti konkrētie sociālie mediji, kuros tiks komunicēts vēstījums. Izvēle ir atkarīga gan no sociālo mediju specifikas, gan arī no lietotāju paradumiem saistībā ar šo mediju lietošanu.

Personifikācija/anonimitāte. Katrs uzņēmums arī pieņem lēmumu par to, vai sociālajos medijos viņa vēstījums tiks nodots, identificējot lietotāja saistību ar uzņēmumu, vai arī anonīmi. Sociālie mediji nodrošina iespēju publicēt informāciju gan personificēti – oficiālajos uzņēmuma sociālo tīklu profilos, emuāros, gan anonīmi – forumos, wiki resursos un citur. Personificēta un anonīma vides eksistē paralēli. No otrās puses, šajā pozīcijā uzņēmuma pārstāvis pieņem lēmumu arī par to, vai viņa vēstījums ir adresēts kādam konkrētam lietotājam, vai arī nepersonificētai lietotāju kopai.

Interakcija ar auditoriju, tās iesaistīšana korporatīvajā komunikācijā ar sociālo mediju palīdzību ļauj sasniegt plašāku auditoriju, testēt vai ģenerēt jaunas idejas. Taču interakcijas pamatā ir jābūt auditorijas interesei un pretimnākšanai, līdz ar to uzņēmumiem būtu svarīgi komunikācijā ar lietotājiem atstāt viņiem tiesības atteikties no komunikācijas, pašiem izvēlēties, kurā brīdī un kādā veidā iesaistīties.

Pievienotā vērtība ir ļoti būtisks korporatīvās komunikācijas sociālajos medijos procesa elements. Tas skar visus pārējos elementus, jo realizējot katru komunikācijas posmu uzņēmuma pārstāvjiem vajadzētu domāt par to, kādu vērtību šī aktivitāte palīdzēs piedāvāt uzņēmumu interesējošajiem sociālo mediju lietotājiem. Ar “pievienoto vērtību” es apzīmēju vērtību, kuru komunicējošā puse integrē savā komunikācijā, kura palīdz lietotājiem atrisināt kādas viņu problēmas, uzlabot viņu dzīves kvalitāti, atvieglot viņu ikdienu vai komunikācijas procesus. Tieši pievienotās vērtības esamība nosaka to, vai uzņēmuma komunikācija būs veiksmīga sociālajos medijos. Kā ekonomiskā pievienotā vērtība atspoguļo to, kādu finanšu vērtību uzņēmums ir pievienojis savai precei vai pakalpojumam, tā komunikatīvā pievienotā vērtība parāda to, cik tā komunikācija palīdz efektīvāk panākt uzņēmuma mērķus ar komunikācijas instrumentu palīdzību.

Katrs modeļa elements tiek pakļauts divu spiedienu ietekmei. No vienas puses, komunicējot sociālajos medijos uzņēmuma pārstāvji ir spiesti integrēties kopīgajā uzņēmuma komunikācijas plūsmā un pakļauties kopīgai uzņēmuma komunikācijas stratēģijai. Uzņēmuma mērķi un intereses ietekmē visus procesa elementus, tādā veidā padarot komunikācijas procesu par jēgpilnu no uzņēmuma viedokļa. Tas ir **stratēģijas spiediens**.

No otrās puses, sociālajos medijos uzņēmums izjūt spiedienu arī no lietotāju kopienām, kuras kritiski uzturās pret sociālo mediju vides komercializāciju, nelabprāt pieņem uzņēmumus, operatīvi izplata skandaložu ar uzņēmumiem saistītu informāciju. Šo spiedienu rada arī lietotāju ģenerētais saturs, kas var būt izveidots jebkurā brīdī un izplatīts jebkurā sociālajā medijā. Tas ir **kopienas spiediens**.

Sociālajiem medijiem ir raksturīgi tas, ka šeit runa ir ne tikai par uzņēmuma mērķauditorijām, bet arī par kopienām, kuras šīs mērķauditorijas var ietekmēt. Tas nozīmē, ka uzņēmumu pārstāvjiem, kuri komunicē sociālajos medijos uzņēmuma vai zīmola vārdā, nepieciešams vienmēr rēķināties ar abu spiedienu avotiem, jo, ignorējot kādu no tiem, var ciest uzņēmums: vai nu komunikācija vairs neatbilstīs uzņēmuma interesēm, vai nu izsauks nepatiku lietotājos.

Piedāvātais modelis paredz to, ka korporatīvās komunikācijas process notiek sociālajos medijos nepārtraukti, apzinoties gan uzņēmuma, gan lietotāju intereses un mērķus, izvēloties konkrētus sociālos medijus atbilstoši vēstījumam, kā arī papildinot

komunikāciju ar pievienoto vērtību. Saskaņā ar informācijas ekonomikas postulātiem, šis modelis nodrošina auditorijas un uzņēmuma skatījumā vērtīgās informācijas pieejamību, kā arī efektīvu to pielietošanu.

Modeļa zinātniskais pienesums ir saistīts ar tā potenciālu atspoguļot korporatīvās komunikācijas procesu sociālajos medijos, kas dod iespēju izmantot to uzņēmumu komunikācijas analīzei. Pievienotās vērtības aspekts ir konceptuāls papildinājums iepriekš definētajām korporatīvās komunikācijas teorijām, jo iekļauj sociālo mediju specifiskus raksturojumus, tādus kā interakcija, kopienu iesaistīšanās komunikācijā, auditorijas spēja veidot un publicēt saturu.

*Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu
projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».*

References

- Anklam P. (2009) Ten Years of Net Work. *The Learning Organization*, Vol. 16, Nr. 6, pp. 415–426.
- Argenti P. (2006) How Technology Has Influenced the Field of Corporate Communication. *Journal of Business and Technical Communication*, Vol. 20, Nr. 3, pp. 357–370.
- Argenti P., Barnes C. (2009) *Digital Strategies for Powerful Corporate Communication*. McGraw-Hill.
- Argenti P., Forman J. (2002) *The Power of Corporate Communication: Crafting the Voice and Image of Your Business*. McGraw-Hill.
- Bell D. (1987) The World and the United States in the 2013. *Daedalus*, Vol. 116, Nr. 3, pp. 1–31.
- Bernstein S. (2000–2001) Get Real! New Ways Advertisers are Integrating Communications Into Consumer's Lives. *The Journal of Integrated Marketing Communication*, Vol. 1, Nr. 1, pp. 38–45.
- Brikse I. (2002) Publiskas sfēras attīstība Latvija: individa un interneta aspekts. Gram.: Brikse, I., red.. *Komunikācija: Kultura, sabiedrība, mediji. Latvijas Universitātes raksti, 648. sejt.* Rīga: Zinatne, 88 – 98. lpp. (In Latvian)
- Bruhn M. (2008) Planning Integrated Marketing Communications. In: Sievert, H., Bell, D., ed. *Communication and Leadership in the 21st Century*. Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Buttle F. (1995) Marketing Communication Theory: What Do the Texts Teach Our Students? *International Journal of Advertising*, Vol. 14, Nr. 4, pp. 297–313.
- Castells M. (2004) Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint. In: Castells, M., ed. *The Network Society. A Cross-Cultural Perspective*. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Christensen L., Morsing M., Cheney G. (2008) *Corporate Communications: Convention, Complexity, and Critique*. SAGE.
- Christensen L., Torp S., Firat A. (2005) Integrated Marketing Communication and Postmodernity: an Odd Couple? *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 10, Nr. 2, pp. 156–167.
- Constantinides E., Fountain S. (2008) Web 2.0: Conceptual Foundations and Marketing Issues. *The Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, Vol. 9, Nr. 3, pp. 231–244.

- Cosh K., Burns R., Daniel T. (2008) Content Clouds: Classifying Content in Web 2.0. *Library Review*, Vol. 57, Nr. 9, pp. 722–729.
- Cox J., Martinez R., Quinlan K. (2008) Blogs and the Corporation: Managing the Risk, Reaping the Benefits. *Journal of Business Strategy*, Vol. 29, Nr. 3, pp. 4–12.
- Dietrich P. Prof. Manfred Bruhn lehrte im Master-Studiengang “Kommunikationsmanagement“. Pieejams: <http://kommunikationsmanagement.at/prof-manfred-bruhn-lehrte-im-master-studiengang-%E2%80%9Ekommunikationsmanagement%E2%80%9C/> (skat. 30.03.2012.).
- Dolphin R. (2000/1999) *The Fundamentals of Corporate Communications*. Biddles.
- Dozier D. (1990) The Innovation of Research in Public Relations Practice: Review of a Program of Studies. In: Grunig, J., Grunig, L., ed. *Public Relations Research Annual. Volume 2*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fernando I. (2010) Community Creation by Means of a Social Media Paradigm. *The Learning Organization*, Vol. 17, Nr. 6, pp. 500–514.
- Grunig J. (1992) *Excellence in Public Relations and Communication Management*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Grunig J. (2009) Paradigms of Global Public Relations in an Age of Digitalisation. *Prism*, Vol. 6, Nr. 2, pp. 1–19.
- Grunig L., Grunig J., Dozier D. (2002) *Excellent Public Relations and Effective Organizations*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Gunter B. (2009) Blogging – Private Becomes Public and Public Becomes Personalised. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, Vol. 61, Nr. 2, pp. 120 – 126.
- Guthrie I.S. (2003) Comparative Analysis of the Theoretical Concepts of Information Economy. In: Ketova, N.P., ed. *Relevant Problems of Market Economy: The Collection of Papers by Doctorate Candidates of the Market Theory Department of Rostov State University*. Rostov-on-Don: Rostov State University, pp. 26–51.
- Harris L., Rae A. (2009) Social Networks: the Future of Marketing for Small Business. *Journal of Business Strategy*, Vol. 30, Nr. 5, pp. 24–31.
- Hayek F.A. (1945) The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, Vol. 35, Nr. 4, pp. 519–530.
- Hazleton V., Botan C. (2006) Public Relations in a New Age. In: Hazleton, V. Botan, C., ed. *Public Relations Theory II*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hearn G., Foth M., Gray H. (2008) Applications and Implementations of New Media in Corporate Communications. *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 14, Nr. 1, pp. 49–61.
- Hogan B., Quan-Haase A. (2010) Persistence and Change in Social Media. *Bulletin of Science, Technology & Society*, Vol. 30, Nr. 5, pp. 309–315.
- Hubner H. (2007) *The Communicating Company: Towards an Alternative Theory of Corporate Communication*. Physica-Verlag.
- Jelen A. (2009) The Nature of Scholarly Endeavors in Public Relations. In: Ruller B., Tkalac A., Vercic D., ed. *Public relations metrics: research and evaluation*. Routledge.
- Karagianni K., Cornelissen J. (2006) Anti-Corporate Movement and Public Relations. *Public Relations Review*, Vol. 32, Nr. 2, pp. 168–170.
- Karakulakoglu S. (2010) Theorizing Web 2.0: Including Local to Become Universal. In: *Transforming Culture in the Digital Age. International Conference in Tartu 14–16 april 2010*. Tartu: Estonian National Museum, Estonian Literary Museum, University of Tartu. pp. 61–68.

- Kastels M. (2004/2001) *Galaktika Internet: Razmishlenia ob Internete, biznese i obshchestve*. Moskva: Y-Faktoria. (In Russian)
- Keenan A, Shiri A. (2009) Sociability and Social Interaction on Social Networking Websites. *Library Review*. 58, Nr. 6, 438–450.
- Kim S., Rader S. (2010) What They Can Do Versus How Much They Care. *Journal of Communication Management*, Vol. 14, Nr. 1, pp. 59–80.
- Komito L., Bates J. (2009) Virtually Local: Social Media and Community Among Polish Nationals in Dublin. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, Vol. 61, Nr. 3, pp. 232–244.
- Luoma-aho V., Paloviita A. (2010) Actor-Networking Stakeholder Theory for Today's Corporate Communications. *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 15, Nr. 1, pp. 49–67.
- Machlup F. (1962) *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton University Press.
- Martin W.J. (1995) *The Global Information Society*. Aslib Gower.
- Mulgan G.J. (1991) *Communication and Control. Networks and the New Economies of Communication*. Polity Press.
- Mutula S.M. (2004) Making Botswana an Information Society: Current Developments. *The Electronic Library*, Vol. 22, Nr. 2, pp. 144–153.
- O'Reilly T. Web 2.0: Compact Definition? Pieejams: http://radar.oreilly.com/archives/2005/10/web_20_compact_definition.html (skat. 30.03.2012.).
- Palmer A., Koenig-Lewis N. (2009) An Experiential, Social Network-Based Approach to Direct Marketing. *Direct Marketing: An International Journal*, Vol. 3, Nr. 3, pp. 162–176.
- Pavlik J. (1987) *Public Relations: What Research Tells Us*. Sage.
- Phillips D. A Grunigian View of Modern PR. Pieejams: <http://leverwealth.blogspot.com/2009/01/grunigian-view-of-modern-pr.html> (skat. 30.03.2012.).
- Postman J. (2009) *Social Corp: Social Media Goes Corporate*. New Readers.
- Quinton S., Harridge-March S. (2010) Relationships in Online Communities: the Potential for Marketers. *Journal of Research in Interactive Marketing*, Vol. 4, Nr. 1, pp. 59–73.
- Sadler P. (1988) *Managerial Leadership in the Post-Industrial Society*. Gower.
- Sandelands E. (1997) Utilizing the Internet for Marketing Success. *Pricing Strategy & Practice*, Vol. 5, Nr. 1, pp. 7–12.
- Sha B. (2007) Dimensions of Public Relations: Moving Beyond Traditional Public Relations Models. In: Duh, S., ed. *New Media and Public Relations*. New York: Peter Lang Publishing.
- Siah Ann Mei J., Bansal N., Pang, A. (2010) New Media: a New Medium in Escalating Crises? *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 15, Nr. 2, pp. 143–155.
- Smit P. R. (2003) *Marketingovie kommunikacii. Kompleksnii podhod*. Moskva: Znanija-Press. (In Russian)
- Thelwall M., Hasler L. (2006) Blog Search Engines. *Online Information Review*, Vol. 31, Nr. 4, pp. 467–479.
- Tikkanen H. etc. (2009) Exploring Virtual Worlds: Success Factors in Virtual World Marketing. *Management Decision*, Vol. 47, Nr. 8, pp. 1357–1381.
- Van Reil C. (1995/1992) *Principles of Corporate Communication*. Pearson Education Limited.

Van Reil C. (2003) The Management of Corporate Communication. In: Balmer J., Greyser S. (eds.) *Revealing the Corporation: Perspectives on Identity, Image, Reputation, Corporate Branding, and Corporate-Level Marketing*. New York: Routledge.

Van Reil C., Fombrun Ch. (2007) *Essentials of Corporate Communication*. Routledge.

Weinberg T. (2009) *The News Community Rules: Marketing on the Social Web*. O'Reilly Media.

Winseck D. (2002) Illusions of Perfect Information and Fantasies of Control in the Information Society. *New Media & Society*, Vol. 4, Nr. 1, pp. 93–122.

Wong Y.H., Ricky Y.K., Leung T.K.P. (2005) Managing Information Diffusion in Internet Marketing. *European Journal of Marketing*, Vol. 39, Nr. 7/8, pp. 926–946.

Woo J. (2006) The Right Not to Be Identified: Privacy and Anonymity in the Interactive Media Environment. *New Media & Society*, Vol. 8, Nr. 6, pp. 949–967.

Summary

Olga Kazaka

Social Media in Marketing Communication Theories: The Corporate Business Communication Aspect

The modern economy and business communication exist in the information society that is a society where the information and its application in various fields are highly valued. In this regard, increases the role of corporate communication, as it has the potential to have a significant influence on economic processes. Information technologies play an important role in this context, providing the opportunity to exchange and generate information. This draws our attention to the social media, which have become the logical manifestation of the information society and are increasingly used in the communication of companies. Companies create websites in social networks, post video clips and photos on the sharing sites, participate in discussion forums and create blogs. For example, in the largest Latvian social network Draugiem.lv every month appear around 1,000 new corporate pages. The goal of the article is with the help of overview of the existing corporate communication theories to find a theoretical basis for the analysis of corporate communication in social media, as well as create a new conceptual model of corporate communication in social media. A non-empirical study, based on an analysis of the literature was conducted. Additionally have been analyzed the results of interviews with active users of social media, experts and representatives of companies, as well as the results of surveys between 420 companies doing business in Latvia, and 624 Latvian users of social media. Based on results of the study and analysis of the literature the author has formulated a model that reflects the corporate communication in social media. According to this model, the process of corporate communication in social media is ongoing taking into account both the company's and users' interests and goals, selecting particular social media on the basis of their message and enriching communication with a communicative added value. The proposed model's innovation is related to the communicative added value, which affects all other model's elements.

Резюме

Ольга Казак

Социальные медиа в теориях маркетинговой коммуникации: аспект корпоративной коммуникации бизнеса

Современная экономика и бизнес-коммуникация развиваются в условиях информационного общества, в котором высоко ценится информация и её применение в различных сферах. В связи с этим растёт и роль корпоративной коммуникации, так как у неё есть потенциал оказывать значительное влияние на экономические процессы. Важное значение при этом имеют и информационные технологии, обеспечивающие возможность обмена и генерирования информации. Это, в свою очередь, обращает наше внимание на социальные медиа, которые стали логическим проявлением информационного общества и всё чаще используются в коммуникации различных компаний. Компании создают свои страницы в социальных сетях, публикуют видеоролики и фотографии на специальных сервисах, участвуют в дискуссиях на форумах, ведут корпоративные блоги. Так, в крупнейшей латвийской социальной сети Draugiem.lv ежемесячно появляется около 1000 новых корпоративных страниц. Это делает корпоративную коммуникацию в социальных медиа интересной темой для исследований. Целью статьи является: путём обзора существующих теорий корпоративной коммуникации найти теоретическую базу для анализа корпоративной коммуникации в социальных медиа, а также разработать свою концептуальную модель для отражения корпоративной коммуникации в социальных медиа. Автором проведено теоретическое исследование, основывающееся на анализе литературы. Кроме того, проанализированы результаты интервью с активными пользователями социальных медиа, экспертов и представителей компаний, а также результаты опросов 420 компаний, ведущих бизнес в Латвии, и 624 латвийских пользователей социальных медиа. На основании результатов исследования, а также анализа литературы сформулирована модель, которая отражает корпоративную коммуникацию в социальных медиа. Предложенная модель предполагает, что процесс корпоративной коммуникации в социальных медиа происходит непрерывно, с учетом интересов и целей как бизнеса, так и пользователей, выбирая конкретные социальные медиа на основе информации. Новизна предложенной модели заключается в коммуникационной добавленной стоимости, которая оказывает влияние на все остальные элементы модели.

Viktorija Šipilova

INOVĀCIJAS EKONOMISKĀS IZAUGSMES UN LEJUPSLĪDES LAIKĀ NOZARU GRIEZUMĀ: DIVU POLU PIEMĒRS

Rakstā ir izklāstīts autores empīriskais oriģinālpētījums, kura pamatā ir aktuāla tēma par inovācijām ekonomikas attīstības procesā. Tēmas aktualitāti pastiprina fakts, ka, pārdzīvojot globālo ekonomikas lejupslīdi, daudzām valstīm kļuva svarīga izvēle, kādām nozarēm jābūt prioritārām ekonomikas attīstībā. Izvēles atšķiras, tomēr ir vienota atziņa, ka akcentu attīstībā jāveic uz zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm, kuras veido inovatīvas ekonomikas pamatu (piem. stratēģija “Eiropa 2020” un tās iniciatīva “Inovāciju Savienība”). Izvēli par labu inovācijām pamato jaunās endogenas teorijas būtība, ka arī fakts, ka saskaņā ar krievu ekonomista Kondratjeva lielajiem tirgus konjunktūras cikliem mūsdienu ekonomika atrodas piektajā posmā, kad ekonomiskās attīstības balsti ir tehnoloģijas, zināšanas, intelektuālais kapitāls un produktivitāte. Šīs vērtības tiek sasniegtas un attīstītas ar inovāciju palīdzību. Ņemot vērā inovāciju lomu ekonomikas attīstībā un neseno globālo ekonomikas lejupslīdi, kā arī tās negatīvās sekas visās tautsaimniecības nozarēs, raksta mērķis ir: apzināt inovācijas ietekmi uz tautsaimniecības nozarēm ekonomiskās izaugsmes un lejupslīdes laikā. Par pētījuma problēmu ir izvēlēts pieņēmums, ka ekonomikas izaugsmes un lejupslīdes laikā inovāciju ietekme uz tautsaimniecības nozarēm ir atšķirīga, un līdz ar to ir atšķirīga to ietekme uz ekonomiku kopumā. Veicot pieejamu statistikas datu apstrādi un analīzi, raksta autore norāda, ka izaugsmes posmā inovācijas veicina attīstību, savukārt lejupslīdes posmā vienas no visjutīgākajām pret lejupslīdes negatīvo ietekmi ir tieši inovatīvās nozares. Dotais pieņēmums tiek pierādīts, izmantojot divu polu piemēru – Zviedriju un Latviju, kuru izvēle ir balstīta uz Inovāciju indeksu. Saskaņā ar šo rādītāju Zviedrija ieņem pirmo, savukārt Latvija – pēdējo vietu Eiropas Savienībā pēc inovācijām. Pētījuma mērķa sasniegšanai un uzdevumu risināšanai tiek pielietotas sekojošas metodes: vispārzinātniskās – abstrakti-loģiskā metode (analīze, sintēze) un monogrāfiskā metode; ekonomiskā – institucionālā analīze; statistiskās metodes – analītisko grupējumu metode, dinamikas rindas.

Atslēgas vārdi: inovācijas, nozare, ekonomiskā attīstība, ekonomiskā lejupslīde.

Ievads

Lisabonas stratēģijas moto “ceļā uz zaļu un inovatīvu ekonomiku” transformējās stratēģijas “Eiropa 2020” mērķi, kurā tiek norādīts, ka “inovācijas šī vārda visplašākajā nozīmē ir jaunas idejas, kas nes pievienoto vērtību”. Inovācijām jābūt attīstības pamatā.

Uz inovāciju lomu lejupslīdes laikā 2003. gadā norādīja Latvijas pētnieks Vilnis Dimza. Viņa grāmatā “Inovācijas pasaulē, Eiropā, Latvijā” ir norādīts, ka “... saskaņā ar tagad visai atzīto “astoņdesmit gadu krīžu ciklu teoriju” jauna Lielā Depresija varētu iestāties jau ap 2010. gadu, jo iepriekšējā globālā krīze sākās 1929. gadā. Jaunās krīzes dēļ valstis, kuras nebūs spējušas izmantot zinātnes un tehnikas sasniegumus, inovāciju un globalizācijas sniegtās iespējas, labākajā gadījumā apstāsies savā attīstībā, bet sliktākajā – tiks iegrūstas ilgstošā ekonomiskajā lejupslīdē. Ņemot vērā, ka kapitālisms iegājis nežēlīgas konkurences un neprognozējamības posmā, speciālistu vidū

ir izplatīts viedoklis, ka inovācijas kļūst par izdzīvošanas galveno nosacījumu” (Dimza 2003).

Šobrīd par vienu no galvenajiem ekonomiskās attīstības avotiem gan attīstības, gan attīstītajās valstīs tiek uzskatītas inovācijas un tehnoloģiju apgušana. Slēptā inovāciju potenciāla meklējumi un stimulēšana tiek uzskatīti par iespējamo ekonomiku atdzīvināšanas instrumentu pēc globālās ekonomiskās lejupslīdes ar mērķi reorganizēt esošās un attīstīt jaunas rūpniecības nozares, kā arī pēc iespējas vairāk orientēt ekonomisko attīstību uz eksportspējīgām nozarēm. Valstis, kuras savā ekonomiskajā attīstībā uzsvāru lika uz finanšu pakalpojumiem, nekustamo īpašumu un būvniecību, šodien cenšas mainīt akcentus par labu vairāk sabalansētam attīstības modelim, liekot uzsvāru uz eksportspējīgām nozarēm un ārvalstu investīcijām rūpniecībā (Goldberg et. al. 2011).

Raksta mērķis ir apzināt inovācijas ietekmi uz tautsaimniecības nozarēm ekonomiskās izaugsmes un lejupslīdes posmos, izmantojot atsevišķu Eiropas Savienības valstu piemēru. Meklējot pierādījumus izvirzītajai problēmai, ka līdz ar ekonomikas cikla maiņu no attīstības posma uz lejupslīdes posmu mazinās inovāciju pozitīvais efekts nozarēs, tiek izvērtētas inovācijas valstī ar stabilu un vienu no augstākajiem pasaulē sniegumiem (Zviedrija) un valstī, kura atrodas inovatīvā ceļa sākumā (Latvija).

Valstis tika izvēlētas pamatojoties uz pētījumiem, kuri tiek veikti Eiropas Savienības un pasaules līmeņos. Saskaņā ar pieejamo informāciju, Zviedrija ir līdere inovāciju radīšanā, attīstībā un ieviešanā gan Eiropas Savienībā, gan pasaulē, savukārt Latvijas sniegums ir vērtējams kā ļoti pieticīgs.

Inovācijas nozaru griezumā tiek izvērtētas, izmantojot starptautiski atzīto metodoloģiju, kura ir apkopota Oslo rokasgrāmatā. Saskaņā ar šo metodoloģiju tiek izvērtēti divi zinātniski tehniskie rādītāji – finanšu ieguldījumi pētniecībā un attīstībā (turpmāk P&A) un patentu skaits nozarē. Abiem rādītājiem ir līdzvērtīga nozīme.

Jāatzīmē, ka informācija par ieguldījumiem P&A pa nozarēm ir konfidenciāla, taču izmantojot datus par ieguldījumiem P&A no Eiropas Savienības teritorijā strādājošo uzņēmumu publiski pieejamām finanšu atskaitēm, var apzināties iespējamu finanšu ieguldījumu P&A sadalījumā pa nozarēm (European Commission 2010).

Lai sasniegtu mērķi, raksta ietvaros tiek risināti vairāki uzdevumi:

- Izskaidrot un teorētiski pamatot mūsdienu apņemšanās balstīt ekonomisku attīstību uz inovācijām;
- Parādīt inovācijas mērīšanas nozaru griezumā metodoloģiskus principus;
- Izpētīt inovācijas nozarēs ekonomikas izaugsmes un lejupslīdes laikā.

Tēmas aktualitāti un novitāti, veido autores izvirzītais fakts, ka lejupslīdes posmā vairāk inovatīvajās nozarēs spilgtāk ir jūtamas lejupslīdes negatīvās sekas.

Raksta struktūra ļauj pakāpeniski atklāt un izvērtēt raksta problēmu. Pirmā daļa sniedz teorētisko pamatojumu mērķiem, balstīt ekonomiku uz inovācijām, un tiek sniegti metodoloģiski principi, pēc kuriem ir iespējams novērtēt inovācijas nozarēs. Raksta otrajā daļā tiek veikta statistisko datu analīze un diskusija par iegūtiem rezultātiem.

Inovācijas ekonomiskās attīstības procesos: teorētiskie un metodoloģiskie aspekti

Inovāciju mērķis ir ar zinātnes starpniecību rast praktiskus, oriģinālus, plaši pielietojamus risinājumus efektīvākai vajadzību apmierināšanai ierobežoto resursu apstākļos. Inovatīvā darbība ir zinātnes un tehnikas sasniegumu, zināšanu un informācijas komercializācija un izmantošana ražošanas un pakalpojumu sfērā, ekonomisko, sociālo, tiesisko, kultūras, izglītības un citu sabiedrībai nozīmīgu procesu pilnveidošanai.

Inovācijas radīšanas, ieviešanas un attīstības nepieciešamību nosaka fakts, ka mūsdienu saimnieciskā darbība notiek postindustriālās ekonomikas apstākļos. Postindustriālai ekonomikai ir raksturīgi:

1. Ekonomiskais progress tiek sasniegts pateicoties tehnoloģiskām izmaiņām;
2. Tehnoloģiskās izmaiņas tiek nodrošinātas ar cilvēkkapitāla spējām ģenerēt jaunas zināšanas un apstrādāt informāciju;
3. Notiek izmaiņas ekonomikas struktūrā, kā arī tiek radītas jaunas nozares;
4. Palielinās zinātņu ietilpīgu un augsti tehnoloģisko nozaru nozīme un devums ekonomikas attīstības procesos (Makarov 2005).

Pirmkārt, inovāciju ieviešana ražošanas procesos ir diktēta ar nepieciešamību radīt resursu taupošas tehnoloģijas, kuras nodrošinātu gala produkcijas ražošanu (prece, pakalpojums) ar mazāku materiālu un enerģijas patēriņu. Šobrīd vairs nav tik svarīga materiālo resursu esamība, jo tagad ir iespējams jebkurā pasaules valstī ražot precīzi no izejmateriāliem, kas iegūti citā zemē, bet intelektuālais potenciāls un zināšanas, kā efektīvāk uz vienu produkcijas vienību pārvērst resursus gatavā produkcijā. Resursu vērtība ir mainīgs lielums, jo tā mainās atbilstoši zinātnes, tehnikas un ekonomikas progresam. Vēsture ir pierādījusi, ka augstākā labklājība tiek sasniegta, ja tautsaimniecībā pieaug produktivitāte. Tehniskais progress ir galvenais produktivitātes pieauguma avots, savukārt inovāciju sistēma ir atslēga tehnoloģiju uzlabošanai. Tādēļ, ekonomiskās attīstības galvenais balsts visās tautsaimniecības nozarēs ir inovācijas.

Inovācijas nozīmes ekonomikas attīstības procesos palielinājums notika līdz ar Nobela prēmijas laureāta R. Solova (*R. Solow*) pētījumiem, kuru rezultātā ir apstiprinājies, ka ilgtspējīga ekonomiskā attīstība valstī galvenokārt balstās uz tehnoloģiskām izmaiņām. Kā liecina turpmākie teorētiski un empīriskie pētījumi, inovācija ir pamats ražošanas un ražīguma pieaugumam (piem., Aghion, Howitt 1992; Romer 1990; Grossman, Helpman 1991; Griliches 1992). Kā tiek norādīts jaunajā endogenajā izaugsmes teorijā (*New Growth Theory*) ilgtspējīga ekonomiskā attīstība jābalsta uz tehnoloģijām, zināšanām, intelektuālo kapitālu un produktivitāti (Chen, Dahlman 2005).

Otrkārt, saskaņā ar krievu ekonomista Kondratjeva lieliem konjunktūras cikliem mūsdienu ekonomika atrodas piektajā ciklā, kura pamatā ir zināšanas un informāciju tehnoloģijas (Kondrat'ev 1989). Šeit aktualizējas cilvēkkapitāla loma, kura ir ievērojami palielinājusies un sarežģījusies salīdzinājumā ar industriālās ekonomikas posmu. Līdz ar globalizācijas procesiem pastiprinās ne tikai preču un pakalpojumu apmaiņa, bet arī informācijas apmaiņa. Tādēļ viens no svarīgākajiem resursiem mūsdienu ekonomikā ir augsti kvalificēts un spējīgs apstrādāt un ranžēt pēc svarīguma pakāpes informāciju

cilvēks. Cilvēkkapitāls ir tās resurss, kurš nodrošina zinātnes funkcionēšanu. Rezultātā notiek jauni zinātnes sasniegumi, daļa no kuriem tiešā veidā nodrošina kvalitatīvas izmaiņas nozarēs un ekonomikā kopumā.

Treškārt, pasaules, tostarp arī Eiropas Savienības un tas dalībvalstu ekonomikas nozaru struktūra ir atkarīga ne tikai no sociāli-ekonomiskā attīstības līmeņa valstī, no valsts teritorijā attīstīto nozaru potenciāla, no iekšzemes tirgus ietilpības, no darbaspēka kvalitātes, bet arī no valsts ekonomikā un tas nozarēs esošā inovāciju līmeņa.

Viens no būtiskākajiem procesiem tautsaimniecības struktūras ietvaros inovāciju ietekmē ir darbietilpīgu nozaru īpatsvara un nozīmes samazinājums un zināšanu ietilpīgu nozaru īpatsvara un nozīmes palielinājums. Postindustriālās ekonomikas apstākļos par vienu no svarīgākajām ekonomikas attīstībā kļūst tās nozares, kuras tiešā veidā realizē zinātnes sasniegumus. Līdz ar to notiek ievērojamas izmaiņas nozaru struktūrā par labu zinātņietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm.

Nozaru struktūras līmenī tas nozīmē, ka par būtiskākām nozarēm valsts konkurētspējas nodrošināšanā ir kļuvušas mašīnbūve un ķīmiskā rūpniecība, kā arī komunikācijas. Saskaņā ar saimnieciskās darbības klasifikāciju NACE Rev. 1.1 (*Nomenclature generale des Activites economiques dans les Communuates Europeennes*) zinātņu ietilpīgas un augsti tehnoloģiskās nozares ir “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG), “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK), “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL), “Transportlīdzekļu ražošana” (DM), “Transports, glabāšana un sakari” (I) apakšnozare “Telekomunikācijas” (I6420) un “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) apakšnozares “Datorpakalpojumi un ar datoriem saistītas darbības” (K72) un “Zinātniskās pētniecības darbs” (K73) (European Comission 2002).

Ceturtkārt, zinātņu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru ieguldījums ekonomikas attīstība kļūst par vienu no svarīgākajiem faktoriem valsts konkurētspējas nodrošināšanā. Šīs nozares nodrošina pieprasījumu pēc zinātnes sasniegumiem. Zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs ir vērojama augsta inovatīvās darbības aktivitāte, kas ļauj paplašināt noieta tirgus, šajās nozarēs tiek rādīta augsta pievienotā vērtība, kas savukārt paaugstina nodarbinātības rādītājus, inovāciju komercializācijas process zinātņu ietilpīgās nozarēs veicina citu nozaru attīstību (Varshavskii 2000).

Inovācijas paver jaunas iespējas kā paaugstināt nozaru neatkarību no resursu izsīkstošiem krājumiem, kā arī tautsaimniecības nozaru ietvaros notiek kvalitatīvas izmaiņas gan produkta ražošanas, gan ražošanas procesu organizēšanas jomās. Šie procesi nosaka mūsdienu nozaru struktūru. Rezultātā notiek:

- tiek mazināts lauksaimniecības un ieguves rūpniecības īpatsvars;
- ir vērojams to apstrādes rūpniecības apakšnozaru nozīmes palielinājums, kuras tiešā veidā nodarbojas ar zinātnes sasniegumu realizāciju;
- ir vērojams arvien pieaugošais pakalpojumu nozares īpatsvars;
- arvien vairāk attīstās ražošana ārzonās;
- darbietilpīgas nozares izvietojas vājāk attīstītajās valstīs;
- zinātņietilpīgas nozares izvietojas attīstītajās un ātri augošās valstīs.

Inovācijas nozaru griezumā. Inovatīvā darbība lielākā vai mazākā mērā ir pārstāvēta visās ekonomikas nozarēs. Nozarēs, kuras nav orientētas uz tirgu inovācija ir

grūti nosakāma (piem. sabiedriskie pakalpojumi). Inovatīvie procesi ievērojami atšķiras nozaru ietvaros. Šīs atšķirības ietver zinātnisko izstrāžu saturu, tehnoloģisko izmaiņu ātrumu, mijiedarbības struktūru, pieeju zināšanu resursiem, kā arī organizatoriskām struktūrām un institucionāliem faktoriem (Malerba 2005).

Nozarēm var būt raksturīgas ātras inovācijas un radikālas izmaiņas, kā arī pakāpeniskās inovācijas un lēnas izmaiņas.

Augsti tehnoloģiskajās nozarēs (mašīnbūve, ķīmiskā rūpniecība, komunikācijas) pētnieciskai darbībai un finanšu ieguldījumiem P&A tiek iedalīta svarīgākā loma. Šajās nozarēs pārsvarā notiek radikālas inovācijas un ātras izmaiņas.

Inovācijām zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs (piem. tekstilrūpniecība, pārtikas rūpniecība) tiek veltīts mazāk uzmanības nekā augsti tehnoloģiskajās nozarēs. Tomēr jāatzīmē, ka inovācijas zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs var ievērojami ietekmēt ekonomisku attīstību to nozīmes un īpatsvara ekonomikā dēļ. Šīm nozarēm ir raksturīgas pakāpeniskas inovācijas kā arī inovāciju aizgūšana. Inovatīvā darbība zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs lielākoties koncentrējas uz jautājumiem, kā paaugstināt ražošanas efektivitāti, kā diferencēt produktu (VonTunzelmann, Acha 2005).

Inovāciju nozīme pakalpojumu nozarē, kā arī pakalpojumu nozares ieguldījums ekonomiskajā attīstībā gūst arvien lielāku atzinību. Pakalpojumu nozare ir daudzveidīga. Pakalpojumu klasifikācija (Howells, Tether 2004) iekļauj: pakalpojumi, kuri ir saistīti ar precēm (piem., transports un loģistika), ar cilvēka vajadzībām (piem., veselības aprūpe), ar informāciju (piem., telemārketing), ar zināšanām (piem., pētniecība).

Pakalpojumu nozarē ceļš no idejas līdz inovācijas komercializācijai ir samērā īss. Inovatīvai darbībai pakalpojumu nozarē ir tendence būt nepārtrauktai, jo nepārtraukti notiek virkne izmaiņu produktos un procesos, turklāt nav striktas robežas starp produktu un procesu, jo ražošanas un patēriņa procesi notiek vienlaicīgi. Tas arī apgrūtina inovācijas kā atsevišķa notikuma noteikšanu pakalpojumu nozarē (OECD 2010).

Ekonomiski augsti attīstītajās valstīs inovatīva darbība ir plaši pārstāvēta augsti tehnoloģiskajās apstrādes rūpniecības nozarēs un biznesa pakalpojumu nozarēs. Turklāt gan apstrādes rūpniecības nozarēs, gan pakalpojumu nozarēs arvien biežāk inovācija notiek ne tikai produkta līmenī, bet arī ražošanas un apkalpošanas līmeņos.

Konkurences priekšrocības, kuras iespējams panākt ar inovācijas palīdzību ir apskatītas teorijās, kuras ir veltītas rūpnieciskās ražošanas organizācijai. Ekonomikas subjekta pozicionēšana konkurentu vidū lielā mērā ir atkarīga no inovācijas. Inovācijas palīdz saglabāt jau esošo konkurētspējas līmeni, kā arī rast jaunas priekšrocības, kuras paaugstinās kopējo konkurētspējas līmeni.

Inovāciju mērījumi. Pastāv noteikts ietvars kādā veidā iespējams novērtēt šo ekonomiskai attīstībai svarīgu un vienlaicīgi sarežģītu procesu. Visbiežāk tiek veikti kompleksie mērījumi, kuru rezultāti apvienojas vienotā integrētā radītāja un raksturo ekonomiku kopumā, nevis atsevišķu nozari.

Piemēram, Māstrihtas ekonomisko un sociālo pētījumu un apmācības centra (*Maastricht Economic and social Research and training centre on Innovation and Technology*) pētījums *Innovation Union Scoreboard*, palīdz izvērtēt stratēģijas “Eiropa 2020” iniciatīvas “Inovāciju Savienība” (*Innovation Union*) mērķu sasniegšanu un Eiropas Savienības valstu stiprās un vājas puses inovāciju apgūšanas un attīstības

procesos, izmantojot integrēto rādītāju Inovāciju indeksu (*Innovation Index*) (UNU-MERIT 2011).

Information Technology and Innovation Foundation veic regulārus pētījumus “*The Atlantic Century. Benchmarking EU & U.S. Innovation and Competitiveness*”. Pētījumi atspoguļo informāciju par Eiropas, Āzijas un Ziemeļamerikas valstīm (ITIF 2009).

Abos pētījumos inovācijas tiek mērītas, izmantojot vairākus rādītājus, attiecīgi 25 rādītāji par Eiropas Savienības dalībvalstīm veiktajā pētījumā un 16 rādītāji par Eiropu, Āziju un Ziemeļameriku veiktajā pētījumā. Jāatzīmē, ka šajos pētījumos tiek raksturota ekonomiskā, tiesiskā, sociālā vide kopumā un samērā maz uzmanības tiek veltīts nozarēm. Izvērtēsim, kādus rādītājus iespējams izmantot, lai raksturot inovācijas nozaru griezumā.

Oslo rokasgrāmata ir starptautiski atzīta metodoloģiskā bāze, kas nodrošina inovāciju saskaņotu definēšanu, mērīšanu un analīzi starptautiskajā līmenī.

Ir divas zinātniski-tehnisko rādītāju pamatpieejas inovāciju mērīšanai:

- resursi, kuri tiek izlietoti P&A;
- patentu statistika (OECD 2010).

P&A dati tiek vākti nacionālajos līmeņos saskaņā ar *Frascati Manual* metodoloģiju. Šo datu nozīme un vērtība ir pierādīta ar empīriskiem pētījumiem. Piemēram, pētot ar ekonometrisko metožu kopu, kādā veidā finanšu ieguldījumi P&A ietekmē ražīgumu. Tomēr datiem ir arī zināmi ierobežojumi. Neskatoties uz to, ka finanšu ieguldījumi P&A veicina tehnoloģiskās izmaiņas, tomēr tie nevar izmērīt šīs izmaiņas.

Teorētiskie un empīriskie pētījumi liecina, ka finanšu ieguldījumi P&A ir ļoti svarīgas ekonomiskās attīstības nodrošināšanas procesos. Teorētiskie modeļi norāda, ka investīcijas P&A ir attīstības pamats un skaidro iemeslus kādēļ būtu jācenšas panākt šī rādītāja optimālo līmeni; norāda, ka finanšu ieguldījumi P&A ir pamats inovāciju apgūšanas procesos (Romer 1990; Grossman, Helpman 1991; Aghion, Howitt 1992; Griliches 1992).

Pētījumā *Innovation and economic growth: what is the actual importance of R&D?* (Pessoa 2007) tiek norādīts arī atšķirīgs skata punkts uz ieguldījumu P&A nozīmi ekonomikas attīstībā. Pētījumā tiek secināts, ka P&A investīciju palielinājums ne vienmēr noved pie ekonomiskās izaugsmes, īpaši valstīs kas atrodas zemāk par tehnoloģisko robežu. Pessoa raksta, ka vērtējot inovāciju ietekmi uz ekonomiku un tās attīstību bieži par pamatu tiek ņemts lineārais modelis. Modeļa pamatā ir atziņa, ka P&A, kuru nodrošina zinātniski pētnieciskais darbs noved pie jaunas idejas, kura tiek pārvērsta par jaunu produktu, kuram tiek speciāli izstrādāts ražošanas process un mārketinga plāns. Šis modelis izpaužas kā pozitīva korelācija starp P&A un iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju. Tomēr, neskatoties uz pozitīvu korelāciju, sakarības ciešums ir vājš, kas nenozīmē, ka P&A nav svarīgas ietekmes inovatīvajā darbība, bet tikai norāda, ka ir arī citi ietekmējošie faktori, kuri nav iekļaujami P&A rādītājā (Pessoa 2007).

Informācija par finanšu ieguldījumiem P&A ir nozīmīga, jo ļauj izvērtēt ekonomiskā subjekta, kurš attiecīgi veic šos ieguldījumus, potenciālu, darbības virzienus, ka arī inovācijas apgūšanas iespējas.

Cits zinātniski-tehniskais rādītājs inovācijas mērījumiem ir patents.

Patents ir juridiskās tiesības uz izgudrojumu, kas tiek juridiski noformētas. Patentu statistika arvien biežāk tiek izmantota kā raksturlielums pētnieciskās darbības efektivitātei. Patentu skaits var norādīt uz tehnoloģisko dinamiku, kā arī attīstības virzienu. Tomēr arī šeit ir zināmi trūkumi. Daudzas inovācijas netiek patentētas, savukārt citas tiek patentētas vairākkārtīgi. Ir zināmas neskaidribs arī ar patenta vērtīgumu, jo inovācijas ieguldījums var būt no minimāla līdz ļoti nozīmīgam.

Statistiskās vienības inovācijām veltītajos pētījumos iespējams izvērst saskaņā ar starptautiskām un nacionālā līmeņa klasifikācijām. Viena no svarīgākajām statistiskās uzskaites vienībām ir saimnieciskās darbības nozare.

Inovāciju statistikas vajadzībām tiek izmantotas starptautiskā standarta nozaru klasifikācija ISIC Rev. 3.1 (*International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev. 3*) un Eiropas Savienības standarta nozaru klasifikācija NACE Rev 1.1 (*Nomenclature generale des Activites economiques dans les Communes Europeennes*) klasifikācijas, kur tautsaimniecības nozares atkarībā no saimnieciskās darbības veida un satura tiek attiecīgi sadalīta pa grupām, klasiem un ir pamats, lai izvērtēt inovācijas pasaules un Eiropas mērogā nozaru griezumā. Atkarībā no pētījuma vajadzībām nozares iespējams sadalīt un apvienot saskaņā ar ISIC Rev. 3.1 un NACE Rev. 1.1 klasifikācijām. Valstīm, kuras izmanto nacionālās klasifikācijas jāizmanto saskaņošanas tabulas savu klasifikatoru tulkošanai starptautiskajā sistēmā ISIC. Statistisko vienību klasifikācijas kritērijiem pēc pamatdarbības veida jābūt balstītiem uz ISIC vai NACE.

Inovācijas izaugsmes un lejupslīdes posmā nozaru griezumā Zviedrijā un Latvijā

Saskaņā ar *Innovation Index* Zviedrija ieņem pirmo vietu Eiropas Savienībā pēc inovāciju radīšanas, ieviešanas un attīstības. Ņemot vērā *Information Technology and Innovation Foundation* apsekojumu no 40 pasaules valstīm Zviedrija ieņem otro vietu pasaulē (UNU-MERIT 2010; ITIF 2009). Abu apsekojumu rezultāti liecina par Zviedrijas panākumiem inovatīvas ekonomikas veidošanā. Pareizais cilvēkresursu daudzums un viņu talantu izmantošana ir ļoti nopietns inovācijas virzītājspēks. Zviedrijas nozarēs ir nodarbināti daudzi pētnieki un citi intelektuāla darba veicēji. Zviedrija iegulda lielus līdzekļus jaunās zināšanās. Savā jaunākajā budžetā, Zviedrijas valdība ir likusi uzsvāru uz inovācijām, palielinot kopējo atbalstu pētniecībai un attīstībai. Zviedrijā ir ļoti svarīga augsta aktivitāte pētniecības jomā, veidojot spēcīgu un konkurētspējīgu sabiedrību ilgtermiņā (NORDEN 2009).

Innovation Index dati liecina, ka Latvija ieņem pēdējo vietu Eiropas Savienībā pēc inovāciju radīšanas, ieviešanas un attīstības. *Information Technology and Innovation Foundation* apsekojums par 40 pasaules valstīm norāda, ka Latvija ieņem 31. vietu pasaulē (UNU-MERIT 2010; ITIF 2009).

Latvijā saskaņā ar MK rīkojumu Nr. 631 "Par zinātnes un tehnoloģijas attīstības pamatnostādņem 2009.–2013. gadam" ir noteikts zinātnes un tehnoloģiju attīstības politikas galvenais mērķis – veidot zinātni un tehnoloģijas kā pilsoniskās sabiedrības,

ekonomikas un kultūras ilgtermiņa attīstības pamatu, nodrošinot zināšanu ekonomikas īstenošanu un ilgtspējīgu tās izaugsmi. Neskatoties uz ciešu apņemšanos ir konstatētas vairākas problēmas, kuras ievērojami kavē inovāciju attīstību. Galvenās problēmas zinātnes un tehnoloģijas attīstības nodrošināšanai ir:

1. mazs nodarbināto skaits zinātnē un pētniecībā – zinātnieku skaita samazināšanās un novecošana, nepietiekams doktorantu skaits;
2. nepietiekamas investīcijas zinātnē un pētniecībā;
3. maz attīstīta zinātnes un pētniecības infrastruktūra, nepietiekams moderni aprīkotu laboratoriju skaits tehnoloģiskas ievirzes projektu īstenošanai (īpaši reģionālajās zinātniskajās institūcijās);
4. neliels patentu skaits, salīdzinot ar Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem, un patentu neesība augsto tehnoloģiju nozarēs;
5. ierobežotas zināšanu komercializācijas iespējas un prasmes (LR Ministru Kabinets 2009).

Zviedrijai un Latvijai ir kardināli atšķirīgas pozīcijas Eiropas Savienībā un pasaulē pēc inovāciju radīšanas, ieviešanas un attīstības līmeņa. Neskatoties uz to, abām valstīm ir vienots mērķis – balstīt ekonomiku uz zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm, veidojot stiprus inovatīvas ekonomikas pamatus, kas attiecīgi ir ielikts nacionālajās attīstības stratēģijās, kā arī Eiropas Savienības stratēģijā “Eiropa 2020”.

Raksta pirmajā daļā tika norādīts, ka postindustriālās ekonomikas apstākļos par attīstības un konkurētspējas pamatu saskaņā ar saimnieciskās darbības klasifikāciju NACE Rev. 1.1 ir atzīstamas “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG), “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK), “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL), “Transportlīdzekļu ražošana” (DM), “Transports, glabāšana un sakari” (I) apakšnozare “Telekomunikācijas” (I6420), “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) apakšnozares “Datorpakalpojumi un ar datoriem saistītas darbības” (K72) un “Zinātniskās pētniecības darbs” (K73).

Inovāciju ietekme uz nozarēm ekonomikas izaugsmes un lejupslīdes laikā tiek atspoguļota ar nodarbinātības izmaiņām nozarēs, kā arī ar nozaru ietvaros rādītās pievienotās vērtības izmaiņām. Inovāciju pakāpe nozarēs tiek atspoguļota, izmantojot finanšu ieguldījumus P&A un patentu skaitu pa nozarēm.

Saskaņā ar pieejamo statistisko informāciju (piem. iekšzemes kopprodukta dinamika) 2006., 2007. gados pasaulē tika novērota strauja ekonomiska izaugsme, savukārt 2008., 2009. gados izaugsmi nomainīja globālā ekonomiskā lejupslīde (Eurostat 2012e). Izvērtēsim 1. tabulas datus (skat. tabulu 52. un 53. lpp.).

Starptautiskajā ekonomiskajā praksē par zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām, tātad par inovatīvām nozarēm rūpniecībā tiek atzītas mašīnbūve un ķīmiskā rūpniecība. Saskaņā ar pieejamo statistisko informāciju (autore aprēķinātie iespējamie finanšu ieguldījumi P&A pa nozarēm, kā arī patentu skaits pa nozarēm) Zviedrijā – valstī ar vienu no augstākiem inovāciju novērtējumiem un Latvijā – valstī ar vienu no zemākajiem inovāciju novērtējumiem, inovatīvas nozares ir līdzīgas. Tās ir – “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG), “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK), “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL), “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) saskaņā ar NACE Rev. 1.1. (skat. 1. tabulu).

Zviedrijā vislielākie finanšu ieguldījumi P&A 2009. gadā ir konstatēti tādās nozarēs, kā “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 2663,95 milj. eiro apmērā (skat. 1. tabulu). Sadalījumā pa apakšnozarēm finansējums ir novirzīts “Citu elektrisko iekārtu ražošana” (DL3162), “Elektronu un elektronstaru lampu un citu elektronisko komponentu ražošana” (DL3210), “Televīzijas un radoraidītāju un aparatūras ražošana telefona un telegrāfa sakariem” (DL3220), “Televīzijas un radiouztvērēju, skaņas vai video ierakstes vai reproducēšanas aparatūras un līdzīgu preču ražošana” (DL3230), “Medicīnisko, ķirurģisko iekārtu un ortopēdisko ierīču ražošana” (DL3310).

Ievērojamas investīcijas P&A 2009. gada Zviedrijā ir vērojamas nozarē “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 1546,00 milj. eiro apmērā. Finansējums ir sadalīts sekojošām apakšnozarēm “Automobiļu ražošana” (DM3410), “Lidaparātu ražošana” (DM3530), “Pārējo transportlīdzekļu ražošana” (DM3550). Zinātņu ietilpīga un augsti tehnoloģiskā nozare, kuras attīstība prasa ievērojamus finanšu ieguldījumus ir arī “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK) 792,93 milj. eiro.

Jāatzīmē, ka nozīmīgi finanšu ieguldījumi P&A Zviedrijā 2009. gadā ir novērojami arī nozarē “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 801,84 milj. eiro, kura nav attiecināma pie zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm. Tas ir saistīts ar faktu, ka līdz ar mašīnbūves nozaru nozīmes palielinājumu ekonomikas konkurētspējas un attīstības nodrošināšanā nozare “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) kļūva par nozīmīgu izejvielu avotu. Tā kā, metālu krājumi izsīkst, ir nepieciešamas arvien sarežģītākas pieejas, lai iegūtu metālus no dziļākiem zemes slāņiem un laicīgi nodrošināt mašīnbūves nozares ar kvalitatīvām izejvielām.

Nozarēs, kurās tiek ieguldīts visvairāk finanšu līdzekļu P&A ir vērojams vislielākais reģistrēto patentu skaits. Visvairāk patentu 2009. gadā Zviedrijā ir “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 183,456 patenti, “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 84,522 patenti, “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK) 64,255 patenti un “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG) 61,362 patenti.

Inovāciju izvērtējums nozarēs Latvijā ir ierobežots ar datu pieejamību. Kā tika minēts iepriekš, finanšu ieguldījumi P&A pa nozarēm ir konfidenciālā informācija. Rakstā izmantotie dati ir autores veiktie aprēķini, kuri ir balstīti uz pētījuma 2010 *Industrial Investment Scoreboard* datiem. Šajā pētījumā nav minētas sešas no Eiropas Savienības dalībvalstīm – Latvija, Lietuva, Igaunija, Kipra, Slovākija un Rumānija (European Commission 2010). Līdz ar to nav iespējams noteikt finanšu ieguldījumu P&A apmēru pa nozarēm Latvijā. Ir iespējams apzināties Latvijas teritorijā strādājošo uzņēmumu finanšu atskaišu datus un līdz ar to mēģināt izvērtēt vai tajos iekšā ir ielikta informācija par attiecīgiem ieguldījumiem, tomēr šis process ir ilgstošs un finanšu līdzekļu ietilpīgs, jo lielu datu masīvu dēļ, ka arī šo datu izmaksu dēļ nav paveicams ar viena cilvēka darbaspējām un finanšu līdzekļiem, turklāt pastāv datu pieejamības ierobežojumi. Ņemot vērā doto situāciju, inovācijas nozarēs Latvijā tiek izvērtētas, pamatojoties uz patentu statistiku.

Uz Zviedrijas piemēra, tika konstatēts, ka nozarēs, kurās ir vislielākie finanšu ieguldījumi P&A ir arī vislielākais reģistrēto patentu skaits. Līdz ar to, ņemot vērā Zviedrijas piemēru, kā arī Oslo rokasgrāmatā norādīto faktu, ka gan finanšu ieguldījumi P&A, gan patentu skaits ir līdzvērtīgi nozīmīgi radītāji vērtējot inovācijas, iespējams pieļaut inovāciju izvērtējumu nozarēs Latvijā, balstoties uz patentu statistiku.

1. tabula

Darbu ieguvušo, zaudējošo personu skaits, pievienotās vērtības izmaiņas, ieguldījumi P&A, patentu skaits Zviedrijā, Latvijā 2006.–2009. gados lauksaimniecības nozarē, rūpniecības nozarē, būvniecībā saskaņā ar NACE Rev. 1.1

1	2	3	4	5	6	
1	NACE kods	Tautsaimniecības nozare saskaņā ar NACE Rev. 1.1	Ekonomiskās situācijas			
			Darbu ieguvušo, zaudējošo personu skaits, tūkst. cilv.			
			2006./2007.		2008./2009.	
			ZV	LV	ZV	LV
5	AB	Lauksaimniecība, zvejniecība	-1,5	-11,8	-1,7	-2,7
6	C	Ieguves rūpniecība	-0,4	0,5	-0,4	0,0
7	CA	Kurināmo materiālu ieguves rūpniecība	0,0	0,1	-	0,2
8	CB	Ieguves rūpn., izņemot kurināmā ieguvi	-0,4	0,3	-	-0,2
9	D	Apstrādes rūpniecība	16,2	3,0	-71,9	-29,8
10	DA	Pārtikas produktu, dzērienu, tabakas izstr. ražošana	-0,1	-2,0	-1,4	-2,7
11	DB	Tekstilizstrādājumu ražošana	0,1	-0,9	0,5	-4,4
12	DC	Ādu micēšana un apstrāde, somu un līdzīgu izstrādājumu, zirglietu, apavu ražošana	-0,1	-0,1	-	-0,1
13	DD	Koksnes, koka, korķa izstr. raž., izņemot mēbeles; salmu, pīto izstr. ražošana	0,6	-2,4	-5,1	-5,6
14	DE	Celulozes, papīra, papīra izstr. ražošana, izdevējdarbība, poligrāfija, ierakstu reproducēšana	-0,8	1,2	-2,8	-2,1
15	DF	Naftas pārstrādes produktu, koka un kodoldegvielas ražošana	0,0	-	-	-
16	DG	Ķīmisko vielu, izstr., ķīm. šķiedru ražošana	-0,3	0,0	-3,8	-0,4
17	DH	Gumijas un plastmasas izstr. ražošana	0,0	0,4	-3,1	-1,6
18	DI	Nemetālisko minerālu un izstr. ražošana	1,0	1,6	-2,2	-2,3
19	DJ	Metālu ražošana, gatavo metālizstr. ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas	5,5	-0,2	-16,4	-4,4
20	DK	Iekārtu, mehānismu, darba mašīnu ražošana	5,5	-0,9	-13,9	-1,4
21	DL	Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana	2,8	0,7	-2,7	-1,3
22	DM	Transportlīdzekļu ražošana	1,3	0,3	-13,3	-1,3
23	DN	Cita ražošana	1,2	-0,6	-6,6	-2,3
24	E	Elektroenerģija, gāzes, ūdens apgāde	0,2	-1,4	0,8	-1,1
25	F	Būvniecība	19,5	23,7	-3,4	-48,7

Avots: autores veiktie aprēķini pēc European Commission 2010, Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c, Eurostat 2012d.

1. tabulas turpinājums

	7	8	9	10	11	12	13
1	novērtējums nozarē				Inovāciju novērtējums nozarē		
2	Pievienotās vērtības izmaiņas, milj. eiro				Patentu skaits*	Ieguld. P&A, milj. eiro	
3	2006./2007.		2008./2009.		2009		2009
4	ZV	LV	ZV	LV	ZV	LV	ZV
5	1011,9	172,3	-695,8	-78,9	-	-	-
6	98,0	27,6	-632,2	-5,1	-	-	-
7	3,0	3,9	185,6	0,9	-	-	-
8	94,9	23,8	-817,7	-17,1	-	-	74,18
9	3073,7	459,0	-12331,8	-564,3	-	-	-
10	-105,4	83,6	-278,3	-83,2	6,64	0,15	40,41
11	40,4	3,1	-73,2	-41,0	1,973	0,038	-
12	-17,4	-0,1	-	-0,7	0,816	0,013	-
13	403,8	157,2	-475,3	-50,5	0,572	0,002	-
14	-42,4	8,5	-800,6	-48,8	5,440	0,055	83,27
15	124,6	-0,1	-324,8	-0,1	4,28	0,21	-
16	-281,9	5,8	-363,9	-0,8	61,362	2,144	244,32
17	139,9	16,6	-345,9	-26,8	9,478	0,118	-
18	187,4	50,2	-310,7	-69,8	9,024	0,112	49,49
19	1433,5	41,5	-3246,5	-105,2	0,29	0,38	801,84
20	894,4	36,1	-2849,6	-35,6	64,255	1,590	792,93
21	-46,1	38,6	-1052,2	-23,9	183,456	0,906	2663,95
22	216,0	16,2	-1757,2	-51,5	84,522	0,811	1546,00
23	126,7	0,5	-407,8	-26,6	-	-	-
24	-12,7	118,4	-857,5	14,1	-	-	148,18
25	1818,2	638,1	-1971,2	-756,8	-	-	-

* patentu summu Eurostat aprēķina ar frakcionālās uzskaites metodi, patenti sadalīti atbilstoši izgudrotāja (-ju) dzīvesvietai, kas izskaidro decimālciparus

Latvijā 2009. gadā vislielākais reģistrēto patentu skaits ir tādās nozarēs kā “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG) 2,144 patenti, “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK) 1,590 patenti, “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 0,906 patenti un “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 0,811 patenti.

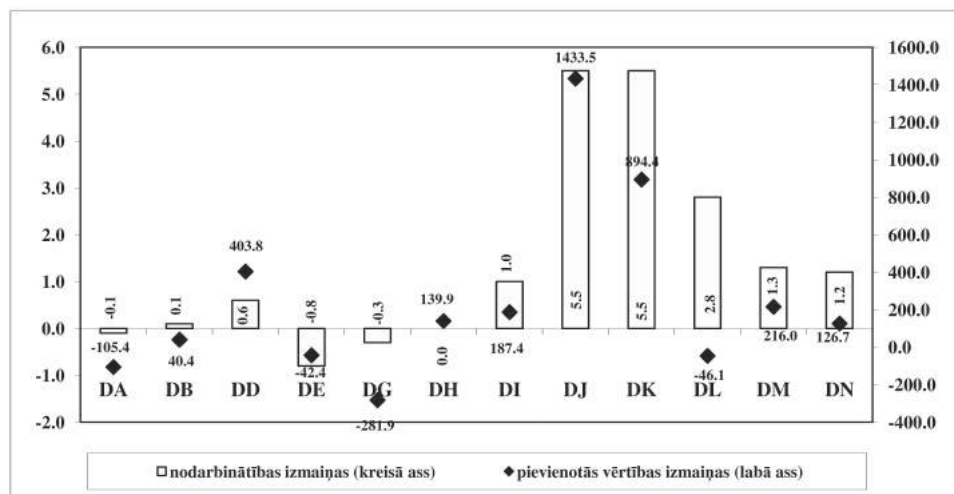
Pielietojot Oslo rokasgrāmatā piedāvāto starptautiski atzīto metodoloģiju inovāciju mērīšanai, izmantojot tādas rādītājus, kā finanšu ieguldījumi P&A un patentu skaits, konstatējām, ka neskatoties uz inovāciju attīstības līmeņa atšķirībām Zviedrijā un Latvijā, abu valstu ekonomikās zinātņu ietilpīgas un augsti tehnoloģiskās nozares, uz kurām jābalsta ekonomiska attīstība ir “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG), “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK), “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL), “Transportlīdzekļu ražošana” (DM).

Augstāk minētas zinātņu ietilpīgas un augsti tehnoloģiskās nozares ir uzskatāmas par ekonomikas konkurētspējas un attīstības pamatu. Tajās ir vērojama augsta inovatīvās darbības aktivitāte, kas ļauj rādīt augstu pievienotu vērtību, kas savukārt uzlabo nodarbinātības rādītājus. Gan Zviedrijā, gan Latvijā tas guva izpratni un atbalstu.

Izvērtēsim makroekonomiskus rādītājus (darbu ieguvušo, zaudējošo personu skaits nozarēs un nozaru ietvaros ražotās pievienotās vērtības izmaiņas) nozarēs izaugsmes un lejupslīdes laikā. Saskaņā ar statistiskiem datiem, kuri raksturo ekonomisko izaugsmi (piem. iekšzemes kopprodukta dinamika) 2006. un 2007. gadi pasaulē ir vērtējami, kā izaugsmes gadi, savukārt 2008. un 2009. gadi ir lejupslīdes posms (Eurostat 2012e).

1. attēls

Pievienotās vērtības izmaiņas, nodarbinātības izmaiņas rūpniecībā Zviedrijā 2006.–2007. gados saskaņā ar NACE Rev. 1.1, milj. eiro, tūkst. cilv.

Attēlā ir izmantoti nozaru kodi pēc klasifikācijas NACE Rev. 1.1. Kodu atšifrējums ir pieejams 1. tabulā.

Avots: autores veiktie aprēķini pēc Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c.

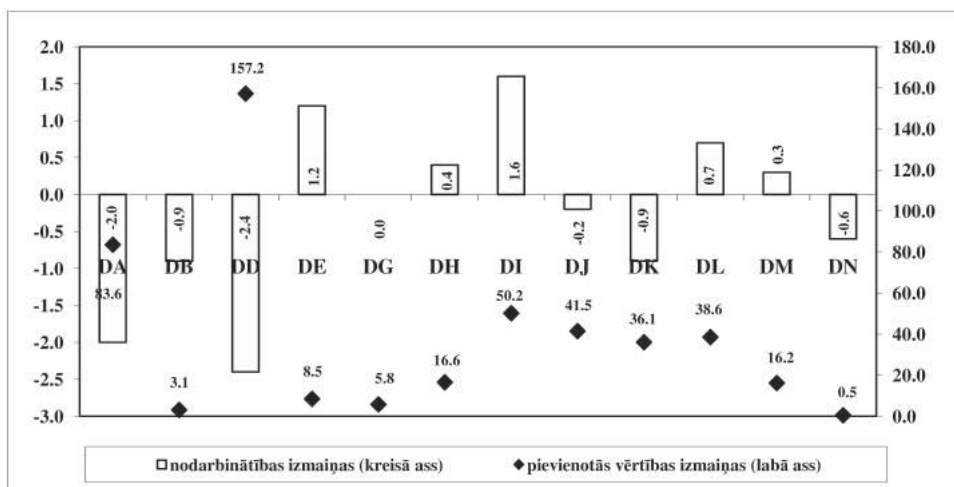
Laika posmā no 2006. līdz 2007. gadam vislielākais darbu ieguvušo personu skaits Zviedrijā ir vērojams tādās nozarēs, kā “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 5,5 tūkstoši cilvēku, “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 2,8 tūkst. cilvēku un “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 1,3 tūkst. cilvēku. Jāatzīmē, ka ievērojams darbu ieguvušo personu skaits 2006.–2007. gados Zviedrijā ir vērojams nozarē “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 5,5 tūkst. cilvēku (skat. 1. tabulu, 1. attēlu). Atcerēsimies, ka šajā nozarē Zviedrijā 2009. gadā ir vieni no nozīmīgākajiem finanšu ieguldījumiem P&A.

Vislielākā nozares ietvaros rādītā pievienotā vērtība Zviedrijā 2006.–2007. gados ir vērojama nozarē “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 1433,5 milj. eiro. Jāatzīmē, ka šī nozare nav attiecināma pie zinātņu ietilpīgam un augsti tehnoloģiskām nozarēm, tomēr, kā tika norādīts, šī nozare ir svarīga zinātņu ietilpīgu un augsti tehnoloģisko mašīnbūves nozaru nodrošināšanā ar izejvielām. Pozitīvās izmaiņas rādītās pievienotās vērtības apjomos 2006.–2007. gados ir vērojamas arī nozarēs “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 894,4 milj. eiro apmērā un “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 216,0 milj. eiro (skat. 1. tabulu).

Apkopotie dati liecina, ka visievērojamākās pozitīvas izmaiņas izaugsmes posmā Zviedrijā notika zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs.

2. attēls

Pievienotās vērtības izmaiņas, nodarbinātības izmaiņas rūpniecībā Latvijā 2006.–2007. gados saskaņā ar NACE Rev. 1.1, milj. eiro, tūkst. cilv.

Attēlā ir izmantoti nozaru kodi pēc klasifikācijas NACE Rev. 1.1. Kodu atšifrējums ir pieejams 1. tabulā.

Avots: autores veiktie aprēķini pēc Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c

Latvijā 2006.–2007. gadā vislielākais darbu ieguvušo personu skaits ir vērojams nozarēs “Nemetālisko minerālu un izstrādājumu ražošana” (DI) 1,6 tūkst. cilvēku un “Celulozes, papīra, papīra izstrādājumu ražošana, izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana” (DE) 1,2 tūkst. cilvēku. Šīs nozares nav attiecināmas pie zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām, tomēr zināmā inovatīvā darbība tajās notiek, par ko liecina 2009. gadā reģistrēto patentu skaits, attiecīgi 0,112 un 0,055 patenti (skat. 1. tabulu).

Vērtējot pievienotās vērtības izmaiņas 2006.–2007. gados iespējams atzīmēt, ka vislielākās pozitīvās izmaiņas ir vērojamas nozarēs “Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles; salmu, pīto izstrādājumu ražošana” (DD) 157,2 milj. eiro un “Nemetālisko minerālu un izstrādājumu ražošana” (DI) 50,6 milj. eiro.

Statistiskās informācijas apkopojums ļauj secināt, ka inovācijas zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs ekonomikas izaugsmes laikā veicina attīstību. Lielākās pozitīvas izmaiņas pēc darbu ieguvušo un zaudējošo personu skaita un rādītās pievienotās vērtības Latvijā notika zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs, tomēr, jāatzīmē, ka mazāk pamanāmas, bet pozitīvas izmaiņas notiek arī augsti tehnoloģiskajās nozarēs. Tā “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) nozarē 2006.–2007. gados darbu ieguva 0,7 tūkst., bet “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) nozarē 0,3 tūkst. cilvēku.

Vērtējot pievienotās vērtības izmaiņas, iespējams secināt, ka Latvijā 2006.–2007. gadā nozaru ietvaros rādītās pievienotās vērtības palielinājums ir vērojams “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 38,6 milj. eiro, “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 36,1 milj. eiro, “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 16,2 milj. eiro un “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG) 5,8 milj. eiro, kuras ir attiecināmas pie zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm.

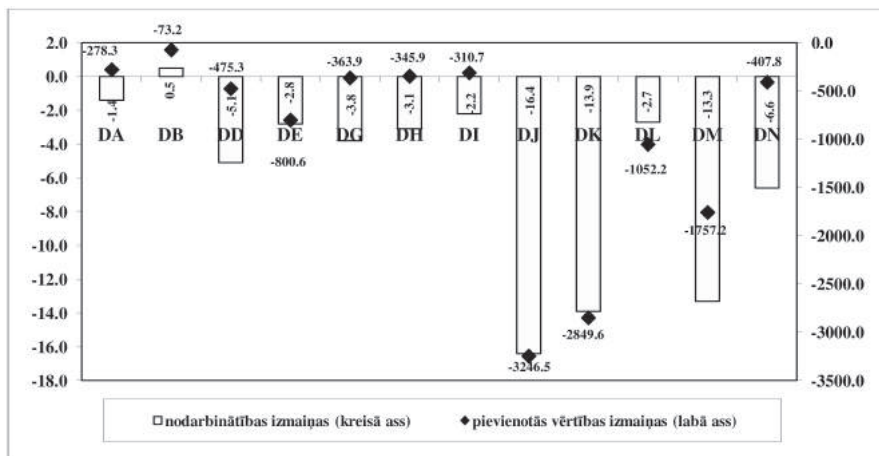
Pamatojoties uz 1. tabulas, 1. un 2. attēla datiem par 2006.–2007. gadiem, un ņemot vērā Zviedrijas un Latvijas pozīcijas pēc kompleksās inovatīvas darbības, iespējams secināt, ka Zviedrijā ekonomiskās izaugsmes posmā visvairāk darbu ieguvušo personu, kā arī vislielākais pievienotās vērtības pieaugums ir vērojams zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskās nozarēs, savukārt Latvijā vislielākās pozitīvas izmaiņas ir vērojamas zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs. Tomēr jāatzīmē, ka inovācijas zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs var ievērojami ietekmēt ekonomisku attīstību to nozīmes un īpatsvara ekonomikā dēļ. Mazākos apmēros, tomēr arī zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskās nozarēs Latvijā ekonomiskās izaugsmes posmā notika attīstība.

Pamatojoties uz apkopoto informāciju, iespējams secināt, ka inovācijas ekonomiskās izaugsmes laikā veicina ekonomisko attīstību.

Līdz ar 2008. gadu ekonomisko izaugsmi nomainīja globālā ekonomiskā lejupslide. Tās negatīvas sekas izjuta visās tautsaimniecības nozarēs.

1. tabulas, 3. un 4. attēla dati par 2008.–2009. gadiem liecina par izmaiņām nodarbinātībā un pievienotajā vērtībā nozarēs.

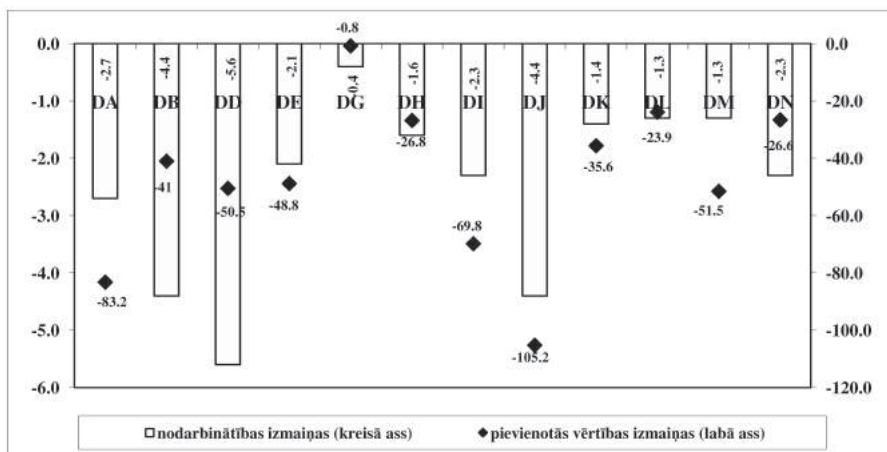
3. attēls
Pievienotās vērtības izmaiņas, nodarbinātības izmaiņas rūpniecībā Zviedrijā
2008.–2009. gados saskaņā ar NACE Rev. 1.1, milj. eiro, tūkst. cilv.

Attēlā ir izmantoti nozaru kodi pēc klasifikācijas NACE Rev. 1.1. Kodu atšifrējums ir pieejams 1. tabulā.

Avots: autores veiktie aprēķini pēc Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c

4. attēls
Pievienotās vērtības izmaiņas, nodarbinātības izmaiņas rūpniecībā Latvijā
2008.–2009. gados saskaņā ar NACE Rev. 1.1, milj. eiro, tūkst. cilv.

Attēlā ir izmantoti nozaru kodi pēc klasifikācijas NACE Rev. 1.1. Kodu atšifrējums ir pieejams 1. tabulā.

Avots: autores veiktie aprēķini pēc Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c

Zviedrijā 2008.–2009. gados vislielākais darbu zaudējošo personu skaits ir vērojams nozarēs “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 13,9 tūkst. cilvēku un “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 13,3 milj. cilvēku, kuras ir attiecināmas pie zinātņu ietilpīgām un augsti tehnoloģiskām nozarēm. Jāatzīmē ievērojams darbu zaudējošo personu skaits nozarē “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 16,9 tūkst. cilvēku, kura nav zinātņu ietilpīga un augsti tehnoloģiskā, tomēr ir ļoti svarīga nodrošinot ar izejvielām zinātņu ietilpīgas un augsti tehnoloģiskās nozares.

Lielākais pievienotās vērtības samazinājums 2008.–2009. gados Zviedrijā ir vērojams arī zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 2849,6 milj. eiro, “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 1757,2 milj. eiro, “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 1052,2 milj. eiro, kā arī ar tām saistītajā nozarē “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 3246,5 milj. eiro.

Apkopota informācija ļauj secināt, ka ekonomiskās lejupslīdes laikā Zviedrijā vislielākais darbu zaudējošo personu skaits, kā arī vislielākais pievienotās vērtības samazinājums ir vērojams zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs (skat. 1. tabulu, 3. attēlu).

Latvijā ievērojamākais darbu zaudējošo personu skaits 2008.–2009. gados ir vērojams “Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles; salmu, pīto izstrādājumu ražošana” (DD) 5,6 tūkst. cilvēku, “Tekstilizstrādājumu ražošana” (DB) 4,4 tūkst. cilvēku un “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 4,4 tūkst. cilvēku, “Pārtikas produktu, dzērienu un tabakas izstrādājumu ražošana” (DA) 2,7 tūkst. cilvēku, kuras ir zemo un vidējo tehnoloģiju nozares.

Līdzīga situācija ir ar pievienotās vērtības samazinājumu. Arī šī rādītāja vislielākās izmaiņas Latvijā 2008.–2009. gados ir vērojamas zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs “Metālu ražošana, gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas” (DJ) 105,2 milj. eiro, “Pārtikas produktu, dzērienu un tabakas izstrādājumu ražošana” (DA) 83,2 milj. eiro., “Nemetālisko minerālu un izstrādājumu ražošana” (DI) 69,8 milj. eiro, “Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles; salmu, pīto izstrādājumu ražošana” (DD) 50,5 milj. eiro un “Celulozes, papīra, papīra izstrādājumu ražošana, izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana” (DE) 48,8 milj. eiro.

Tomēr tas nenozīmē, ka zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs turpinājās izaugsme. Saskaņā ar 1. tabulas datiem zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs Latvijā 2008.–2009. gados visvairāk personu, kuras zaudēja darbu ir nozarēs “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 1,4 tūkst. cilvēku, “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 1,3 tūkst. cilvēku un “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 1,3 tūkst. cilvēku. Līdzīga situācija ir ar pievienotās vērtības izmaiņām. Ievērojams pievienotās vērtības samazinājums Latvijā 2008.–2009. gados notika tādās zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs, kā “Transportlīdzekļu ražošana” (DM) 51,5 milj. eiro, “Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana” (DK) 35,6 milj. eiro un “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL) 23,9 milj. eiro.

Latvijā situācija atšķiras no Zviedrijas. Lielākais darbu zaudējošo personu skaits un lielākais pievienotās vērtības samazinājums ir vērojams zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs, tomēr arī zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs notiekošās izmaiņas liecina par ekonomiskās lejupslīdes negatīvo ietekmi (skat. 1. tabulu, 4. attēlu).

Zviedrijā, valstī ar vienu no augstākajiem sniegumiem inovāciju jomā pasaulē, ir izteikta zinātņu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru attīstība ekonomiskās izaugsmes posmā un vēl izteiktāka ir negatīva zinātņu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru reakcija lejupslīdes posmā. Latvijā, valstī, kura tikai uzsāk inovāciju rādīšanu, ieviešanu un attīstību, ir vērojamas līdzīgas tendences. Iespējams secināt, ka rūpniecības nozarēs inovāciju ietekme ekonomiskās izaugsmes un lejupslīdes posmos ievērojami atšķiras.

Izvērtēsim situāciju pakalpojumu nozarē. Statistiskie dati ir apkopoti 2. tabulā (skat. tabulu 60. lpp.).

Pakalpojumu nozaru nozīme postindustriālajā ekonomikā palielinās. Palielinās arī inovāciju nozīme pakalpojumu nozarēs. Jāatzīmē, ka inovācijas pakalpojumos ir grūti nosakāmas, jo nepastāv strikta robeža starp ražošanas un patērēšanas procesiem, lielā daļa no pakalpojumiem ir klasificējama kā sabiedriskie pakalpojumi, kurus pārsvārā nodrošina valsts sektors ar minimālām peļņas iespējām, turklāt pakalpojumu nozarēs netiek apkopota patentu statistika. Minēto iemeslu dēļ izvērtēt inovācijas pakalpojumu nozarēs ir grūtāk nekā rūpniecības nozarēs.

Inovācijas pakalpojumu nozarēs Zviedrijā tiek raksturotas pamatojoties uz finanšu ieguldījumiem P&A, savukārt Latvijā vienīgais pieejamais veids kādā noteikt inovatīvas pakalpojumu nozares ir balstīties uz starptautiski pieņemto praksi, kurā par inovatīvām tiek atzītas tādas nozares kā "Transports, glabāšana un sakari" (I) apakšnozare "Telekomunikācijas" (I6420), "Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi" (K) apakšnozares "Datorpakalpojumi un ar datoriem saistītas darbības" (K72) un "Zinātniskās pētniecības darbs" (K73) saskaņā ar NACE Rev. 1.1. Izteikta inovatīvā darbība notiek arī nozarē "Finanšu starpniecība" (J) apakšnozarē "Finanšu starpniecība, izņemot apdrošināšanu un pensiju finansēšanu" (65I) saskaņā ar NACE Rev. 1.1.

Finanšu ieguldījumi P&A Zviedrijā 2009. gadā pakalpojumos ir veikti nozarēs "Transports, glabāšana un sakari" (I) 174,79 milj. eiro, "Finanšu starpniecība" (J) 151,61 milj. eiro un "Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparātūras un iekārtu remonts" (G) 7,80 milj. eiro saskaņā ar NACE Rev. 1.1 (skat. 2. tabulu).

2006.–2007. gados Zviedrijā vislielākais nodarbinātības palielinājums ir vērojams "Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi" (K) 46,2 tūkst. cilvēku apmērā. Tomēr jāatzīmē, ka ņemot vērā pasaules ekonomikā notiekošās zināmas tendences nekustamo īpašumu sektorā, lielākais nodarbinātības palielinājums notika uz nozares "Operācijas ar nekustamo īpašumu" (K70) rēķina nevis uz nozares "Zinātniskās pētniecības darbs" (K73) rēķina. Vērā ņemams darbu ieguvušo personu skaits Zviedrijā ir vērojams arī nozarēs "Veselība un sociāla aprūpe" (N) 13,3 tūkst. cilvēku.

**Darbu ieguvušo, zaudējošo personu skaits, pievienotā vērtība, ieguldījumi P&A Zviedrijā, Latvijā
2006.–2009. gados pakalpojumu nozarē saskaņā ar NACE Rev. 1.1**

NACE kods	Tautsaimniecības nozare saskaņā ar NACE 1.1 red.	Ekonomiskās situācijas novērtējums nozarē								Inovāciju novērtējums nozarē
		Darbu ieguvušo, zaudējošo personu skaits, tūkst. cilvēki				Pievienotās vērtības izmaiņas, milj. eiro				Ieguldījumi P&A, milj. eiro
		2006./2007.		2008./2009.		2006./2007.		2008./2009.		2009
		ZV	LV	ZV	LV	ZV	LV	ZV	LV	ZV
G	Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts	5,2	12,5	-11,0	-28,6	2178,9	736,7	-4458,0	-997,3	7,80
H	Viesnīcas un restorāni	-3,1	2,7	2,2	-6,7	296,8	74,5	-475,3	-112,4	-
I	Transports, glabāšana un sakari	5,8	-2,4	-5,6	-2,0	1004,7	288,7	-3130,7	-299,6	174,79
J	Finanšu starpniecība	-1,1	1,6	0,7	-2,0	191,1	189,9	-44,0	-220,0	151,61
K	Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi	46,2	11,7	9,2	-5,4	4368,9	904,4	-8381,0	-268,8	-
L	Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	0,6	1,7	-4,3	-6,1	682,3	371,9	-1266,0	-275,1	-
M	Izglītība	-6,5	1,5	-6,7	-6,5	554,2	239,1	-1225,8	-138,9	-
N	Veselība un sociālā aprūpe	13,3	-0,4	-3,2	-2,6	1792,6	107,2	-2412,1	-107,2	-
O	Sabiedriskie, sociālie un individuālie pakalpojumi	-2,5	2,6	3,2	-5,7	481,6	198,5	-899,0	198,5	-
P	Mājsaimniecību darbība	0,3	-0,6	0,1	-0,5	12,5	-	-1,1	-	-

Statistiskā patentu uzskaitē pakalpojumu nozarē netiek veikta.

Avots: autores veiktie aprēķini pēc European Commission 2010, Eurostat 2012a, Eurostat 2012b, Eurostat 2012c.

Lielākais pievienotās vērtības palielinājums Zviedrijā 2006.–2007. gados ir nozarē “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K). Kā tika minēts, ņemot vērā pasaules ekonomikā notiekošās zināmas tendences nekustamo īpašumu sektorā, palielinājums notika uz nozares “Operācijas ar nekustamo īpašumu” (K70) rēķina. Verā ņemams pievienotās vērtības pieaugums ir arī nozarēs “Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G) 2178,9 milj. eiro, “Veselība un sociālā aprūpe” (N) 1792,6 milj. eiro un “Transports glabāšana un sakari” (I) 1004,7 milj. eiro.

Pamatojoties uz 2. tabulā apkopoto informāciju par 2006.–2007. gadiem, iespējams secināt, ka pakalpojumu nozarēs izaugsmes posmā inovatīvajās nozarēs notika attīstība, tomēr mazākos apmēros nekā mazāk inovatīvajās pakalpojumu nozarēs. Kopumā, iespējams secināt, ka ekonomikas izaugsmes posmā gan Zviedrijā (valsts ar vienu no augstākajiem sniegumiem inovāciju jomā), gan Latvijā (valsts ar pieticīgu sniegumu inovāciju jomā) inovatīvās pakalpojumu nozarēs notika attīstība, tikai mazākos apmēros nekā mazāk inovatīvajās pakalpojumu nozarēs.

Ekonomiskās lejupslīdes laikā 2008.–2009. gados ievērojamākais darbu zaudējošo personu skaits Zviedrijā ir vērojams nozarēs “Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G) 11,0 tūkst. cilvēku, “Izglītība” (M) 6,7 tūkst. cilvēku un “Transports, glabāšana un sakari” (I) 5,6 tūkst. cilvēku.

Lielākais pievienotās vērtības samazinājums Zviedrijā ekonomiskās lejupslīdes laikā ir vērojams nozarēs “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) 8381,0 milj. eiro, “Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G) 4458,0 milj. eiro, “Transports, glabāšana un sakari” (I) 3130,7 milj. eiro un “Veselība un sociālā aprūpe” (N) 2412,0 milj. eiro.

Latvijā ir vērojama līdzīga situācija. Lielākais darbu zaudējošo personu skaits ir vērojams nozarēs “Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G) 28,6 tūkst. cilvēku, “Viesnīcas un restorāni” (H) 6,7 tūkst. cilvēku un “Veselība un sociālā aprūpe” (N) 6,5 tūkst. cilvēku.

Pievienotās vērtības samazinājums Latvijā 2008.–2009. gados ir ievēribas cienīgs tādās nozarēs, kā “Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G) 997,3 milj. eiro, “Transports, glabāšana un sakari” (I) 299,6 milj. eiro, “Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana” (L) 275,1 milj. eiro. un “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) 268,8 milj. eiro.

Pamatojoties uz apkopoto informāciju, iespējams secināt, ka gan Zviedrijā, gan Latvijā ekonomiskās lejupslīdes laikā stiprāk lejupslīdes rādītās sekas izjuta tās pakalpojumu nozares, kurās inovatīva darbība ir vāji pārstāvēta. Tās ir nozares, kuras nodarbojas ar sabiedrisko pakalpojumu sniegšanu (“Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana” (L), “Izglītība” (M), “Veselība un sociālā aprūpe” (N)), kā arī nozares, kuras tiešā veidā ir atkarīgas no patērētāja finansiālā stāvokļa

izmaiņām (“Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts” (G), “Viesnīcas un restorāni” (H)). Tomēr tas nenozīmē, ka tajās pakalpojumu nozarēs, kuras ir uzskatāmas par inovatīvām turpinājās izaugsme. Tādās nozarēs kā “Transports, glabāšana un sakari” (I) apakšnozare “Telekomunikācijas” (I6420), “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) apakšnozare “Zinātniskās pētniecības darbs” (K73) un “Finanšu starpniecība” (J) apakšnozarē “Finanšu starpniecība, izņemot apdrošināšanu un pensiju finansēšanu” (65I) arī ir vērojams vērā ņemams darbu zaudējošo personu skaits un pievienotās vērtības samazinājums.

Secinājumi

Mūsdienu tautsaimniecībā inovācija ir faktors, kas ierobežoto resursu apstākļos aktīvi tiek izmantots nozaru progresā, izaugsmes un starptautiskās konkurētspējas nodrošināšanai. Inovāciju ietekmē palielinās zināšanu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru nozīme un devums ekonomikas attīstības procesos. Nozaru struktūras līmenī tas nozīmē, ka par būtiskākām nozarēm konkurētspējas nodrošināšanā ir kļuvušas “Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana” (DG), “Iekārtu un mehānismu, darba mašīnu ražošana” (DK), “Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana” (DL), “Transportlīdzekļu ražošana” (DM), “Transports, glabāšana un sakari” (I) apakšnozare “Telekomunikācijas” (I6420) un “Operācijas ar nekustamo īpašumu, noma un citi komercpakalpojumi” (K) apakšnozares “Datorpakalpojumi un ar datoriem saistītais darbs” (K72) un “Zinātniskās pētniecības darbs” (K73) saskaņā ar NACE Rev. 1.1 klasifikāciju.

Zviedrijā izaugsmes posmā rūpniecībā visvairāk darbu ieguvušo personu un vislielākais pievienotās vērtības pieaugums ir vērojams zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskās nozarēs. Latvijā vislielākās pozitīvas izmaiņas ir vērojamas zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs. Mazākos apmēros, tomēr arī zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskās nozarēs Latvijā ekonomiskās izaugsmes posmā notika attīstība.

Tas liecina, ka ekonomisku attīstību rūpniecībā ietekmē kopējais inovāciju attīstības stāvoklis valstī, jo Zviedrija ieņem 1. vietu Eiropas Savienībā un 2. vietu pasaulē pēc inovāciju rādīšanas, ieviešanas un attīstības, savukārt Latvija pēdējo vietu Eiropas Savienībā un vienu no zemākajām pasaulē.

Lejupslīdes laikā Zviedrijā rūpniecībā vislielākais zaudējošo darbu personu skaits, kā arī vislielākais pievienotās vērtības samazinājums ir vērojams zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs. Latvijā situācija nedaudz atšķiras. Lielākais darbu zaudējošo personu skaits un lielākais pievienotās vērtības samazinājums ir vērojams zemo un vidējo tehnoloģiju nozarēs, tomēr arī zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs notiekošās izmaiņas liecina par ekonomiskās lejupslīdes negatīvo ietekmi.

Apkopoti dati norāda, ka attīstība, kura tika sasniegta zinātņu ietilpīgās un augsti tehnoloģiskajās nozarēs ar inovāciju starpniecību izaugsmes posmā, apstājās un pat strauji samazinājās ekonomiskās lejupslīdes posmā.

Situāciju izskaidro fakts, ka inovatīvie procesi iekļauj sevī lielus finanšu ieguldījumus un riskus, kas var mazināt ekonomikas stabilitāti. Nopietnākie riski ir:

- P&A ieguldītie finanšu līdzekļi atmaksājas ilgākā laika posmā;
- liela daļa no inovatīvām precēm un pakalpojumiem nav attiecināmā pie pirmās nepieciešamības precēm un pakalpojumiem, kādēļ ekonomikas lejupslīdes laikā pieprasījums uz šīm pozīcijām ir izteikti elastīgs;
- iepriekš grūti paredzēt patērētāja attieksmi un interesi pret jauninājumu;
- grūti prognozēt kādā jauninājuma attīstības vai ieviešanas stadijā atrodas konkurenti;
- inovatīvo preču dzīves cikls ir izteikti īss, tādēļ ir nepieciešama nepārtraukta pētnieciskā darbība, lai uzlabotu esošo precī, pakalpojumu vai arī radītu pilnīgi jaunu, kas prasa papildus finanšu ieguldījumus.

Šie procesi izpaužas, kā atsevišķu inovatīvu nozaru izteikts jutīgums pret ekonomiskās sistēmas konjunktūras izmaiņām. Ja šīs nozares nozīme un devums tautsaimniecības attīstības procesos ir ievērojams, tad seko nopietns ekonomikas samazinājums.

Atšķirīga situācija ir pakalpojumu nozarēs. Pamatojoties uz apkopoto informāciju, iespējams secināt, ka gan Zviedrijā, gan Latvijā ekonomiskās izaugsmes un ekonomiskās lejupslīdes laikā lielākas izmaiņas attiecīgi pozitīvā un negatīvā virzienā notika mazāk inovatīvajās pakalpojumu nozarēs.

Kopumā iespējams secināt, ka rūpniecības nozarē ekonomiskās izaugsmes laikā lielākais pozitīvais efekts tiek sasniegts valstī ar augstāku inovāciju attīstības pakāpi, tomēr ekonomiskās lejupslīdes laikā inovāciju pozitīvais efekts ievērojami mazinās. Pakalpojumu nozarēs situācija ir atšķirīga, jo gan valstī ar stipriem inovāciju pamatiem, gan valstī ar vājiem inovāciju pamatiem ievērojamākas izmaiņas ekonomiskās izaugsmes un lejupslīdes laikā notiek mazāk inovatīvajās nozarēs.

Jautājumi diskusijai

Postindustriālās ekonomikas apstākļos ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanas un attīstības nodrošināšanas pamats ir inovācijas. Tomēr, kaut inovāciju loma ekonomikas attīstība ir nozīmīga, aktuāla ir problēma, ka līdz ar ekonomikas cikla maiņu no attīstības posma uz lejupslīdes posmu mazinās inovāciju pozitīvais efekts nozarēs. Pieejamo statistisko datu izvērtējums uz divu polu piemēra (Zviedrija un Latvija) ļauj secināt, ka īpaši aktuāla šī problēma ir ekonomikā ar augstu inovāciju radīšanas, ieviešanas, attīstības līmeni un rūpniecības nozarē. Ņemot vērā, ka saskaņā ar stratēģiju "Eiropa 2020" Eiropas Savienības dalībvalstīm jāveicina zinātņu ietilpīgas (inovatīvas) ekonomikas veidošanās, kuras attīstības pamats ir rūpniecības zinātņu ietilpīgas un augsti tehnoloģiskās nozares, raksta autore izvirza jautājumus jauniem pētījumiem par inovācijām nozarēs ekonomiskās izaugsmes un īpaši lejupslīdes posmos. Turpmāko diskusiju un pētījumu jautājumi varētu būt:

- Kādi faktori nosaka zinātņu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru izteiktu jutīgumu pret lejupslīdes ietekmi?

- Kādā veidā iespējams mazināt šo faktoru negatīvo ietekmi uz nozarēm ekonomiskās lejupslīdes laikā?
- Kādu iemeslu dēļ stipra un augsti attīstīta inovāciju sistēma valstī nenodrošina lielāku nozaru stabilitāti lejupslīdes laikā?
- Vai visām Eiropas Savienības dalībvalstīm jācenšas palielināt zinātņu ietilpīgo un augsti tehnoloģisko nozaru īpatsvars un nozīme ekonomikā, ņemot vērā to jutīgumu pret ekonomiskās lejupslīdes radītām sekām?

Atbildes uz raksta autores uzstādītiem, ka arī citiem jautājumiem nodrošinās pilnīgāku un daudzveidīgāku izpratni par inovācijām nozarēs un tās ietekmējošiem faktoriem ekonomikas lejupslīdes posmā.

References

- Aghion P., Howitt P. (1992) A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, Vol. 60, No. 2, pp. 323–351.
- Bolsakovs S. (2008) *Inovativa darbība Latvijā*. Rīga: Jumava. (In Latvian)
- Chen D.H.C., Dahlman C.J. (2005) *The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations*. Pieejams: http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf (skat. 14.05.2012).
- Dimza V. (2003) *Inovācijas pasaule, Eiropa, Latvija*. Rīga: LZA EI. (In Latvian)
- Eiropas Savienības Padome (2010) *Inovācijas Savienība – jauna stratēģija “Eiropa 2020” programma*. (In Latvian) Pieejams: www.innovation.lv/ino2/publications/lv10.doc (skat. 14.05.2012).
- EUR-Lex (2012) *Lisabonas stratēģija*. (In Latvian) Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/lv/dossier/dossier_13.htm#1 (skat. 14.05.2012).
- European Commission (2002) *Statistical Classification of Economic Activities in the European Community, Rev. 1.1 (2002) (NACE Rev. 1.1)*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_CLS_DLD&StrNom=NACE_1_1# (skat. 14.05.2012).
- European Commission (2010) *The 2010 EU Industrial R&D Investment Scoreboard*. Pieejams: http://iri.jrc.ec.europa.eu/research/scoreboard_2010.htm (skat. 14.05.2012).
- Eurostat (2012a) *National Accounts by 31 Branches – Aggregates at Current Prices*. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_nace31_c&clang=en (skat. 14.05.2012).
- Eurostat (2012b) *National Accounts by 31 Branches – Employment Data*. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_nace31_e&clang=en (skat. 14.05.2012).
- Eurostat (2012c) *National Account by 60 Branches – Aggregates at Current Prices*. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_nace60_c&clang=en (skat. 14.05.2012).
- Eurostat (2012d) *Patent Applications to the EPO by Priority Year at the National Level by Sector of Economic Activity (NACE Class Derived Through Concordance with IPC)*. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=pat_ep_nnac&clang=en (skat. 14.05.2012).

- Eurostat (2012e) *Real GDP Growth Rate*. Pieejams: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb020&plugin=1> (skat. 14.05.2012).
- Goldberg I., Goddar D.G., Kuriakose S., Rasin Zh.-L. (2011) *Rasshiriaia gorizonty innovacii*. (In Russian) Pieejams: http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/2578961314820419212/Innovation20110929_ru.pdf (skat. 14.05.2012).
- Griliches Z. (1992) *The Search for R&D Spillovers*. *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 94, pp. 29–47.
- Grossman G., Helpman E. (1991) *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Howells J., Tether B. (2004) *Innovation in Services: Issues at Stake and Trends*. *Studies Programme (ENTR-C/2001)*. Brussels: Commission of the European Communities.
- ITIF (2009) *The Atlantic Century. Benchmarking EU & U.S. Innovation and Competitiveness*. Pieejams: <http://www.itif.org/files/2009-atlantic-century.pdf> (skat. 14.05.2012).
- Kondrat'ev N. (1989) *Problemi ekonomicheskoj dinamiki*. Moskva: Ekonomika. (In Russian)
- LR Izglitības un zinātnes ministrija (2011) *Zinātnes un tehnoloģiju attīstība Latvijā*. (In Latvian) Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Zinatne/zinatnes-un-tehnologiju-attistiba-Latvija-2011.pdf (skat. 14.05.2012).
- LR Ministru kabinets (2009) *MK rīkojums Nr. 631 "Par zinātnes un tehnoloģijas attīstības pamatnostādņu 2009.–2013. gadam"*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=197974> (skat. 14.05.2012).
- Makarov A. (2005) *Teoreticheskie aspekti razvitiia servisnoi ekonomiki*. *Izvestiia Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, №12, str. 47–54. (In Russian)
- Malerba F. (2005) *Sectoral Systems: How and Why Innovation Differs Across Sectors*. Fagerberg J., Mowery D., Nelson R.R. (eds.) *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 380–407.
- Miles I. (2005) *Innovation in Services*. In: J. Fagerberg, D. Mowery and R.R. Nelson (eds.) *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 433–458.
- NORDEN (2009) *Nordic Innovation Monitor 2009*. Pieejams: http://www.forsaetisraduneyti.is/media/Formenska2009/38671_NordicInnovation_4_%282%29.pdf (skat. 14.05.2012).
- OECD (2002) *Frascati Manual*. Pieejams: http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/OECDFrascatiManual02_en.pdf (skat. 14.05.2012).
- OECD (2010) *Oslo Manual*. Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/OSLO/EN/OSLO-EN.PDF (skat. 14.05.2012).
- Pessoa A. (2007) *Innovation and Economic Growth: What is the Actual Importance of R&D?* Pieejams: http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/07.11.22_wp254_Pessoa.pdf (skat. 14.05.2012).
- Rodionova I. (2009) *Izmeneniia v otraslevoi strukture i prostranstvennoi organizacii promishlennosti mira*. *Izvestiia Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, №2 (24), str. 116–124. (In Russian)
- Romer P. (1990) *Endogenous Technological Change*. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, No. 5, pp. 71–102.
- UNU-MERIT (2011) *Innovation Union Scoreboard 2010*. Pieejams: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/iu-scoreboard-2010_en.pdf (skat. 14.05.2012).

Varshavskii A. (2000) Naukoemkie otrasli i visokie tehnologii: opredelenie, pokazateli, tehničeskaia politika, udelnii ves v strukture ekonomiki Rossii. (In Russian) Pieejams: <http://ecsocman.hse.ru/data/545/866/1219/06-Varshavsky.pdf> (skat. 14.05.2012).

Von Tunzelmann N., Acha V. (2005) Innovation in Low Tech' Industries. Fagerberg J., Mowery D., Nelson R.R. (eds.) *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 408–432.

Резюме

Виктория Шпилова

Иновации в период экономического роста и спада в разрезе отраслей: пример двух полюсов

В статье представлено оригинальное эмпирическое исследование, в основе которого лежит актуальная тема об инновациях в процессе экономического развития. Актуальность темы усиливает тот факт, что, пройдя через глобальный экономический спад, значимым для многих стран стал выбор, какие отрасли должны быть приоритетными в развитии экономики. Выбор отличается, но едино мнение, что в развитии необходимо делать упор на наукоёмкие и высокотехнологичные отрасли, которые составляют основу инновационной экономики (напр. стратегия “Европа 2020” и её инициатива “Инновационное Сообщество”). Выбор в пользу инноваций основан на сущности новой эндогенной теории роста, а также на факте, что в соответствии с большими циклами рыночной конъюнктуры русского экономиста Кондратьева современная экономика находится на пятом этапе, когда двигателями экономического развития являются технологии, знания, интеллектуальный капитал и продуктивность. Эти качества достигаются и развиваются при помощи инноваций. Беря во внимание роль, которая отведена инновациям в экономическом развитии и недавний глобальный экономический спад, а также его негативное влияние на все отрасли народного хозяйства, целью статьи является: осознать влияние инноваций на отрасли народного хозяйства во время экономического роста и спада. Проблемой исследования выбрано предположение, что влияние инноваций на отрасли народного хозяйства в период экономического роста и спада отличается, а вместе с тем отличается и их влияние на экономику в целом. Проведя обработку и анализ доступных статистических данных, автор статьи указывает, что во время экономического роста инновации способствуют развитию, в свою очередь, во время спада одними из самых чувствительных к негативному влиянию экономического спада являются именно инновационные отрасли. Данное предположение доказывается на примере двух полюсов – Швеции и Латвии, выбор которых основан на Индексе инноваций. В соответствии с этим показателем Швеция занимает первое место, в свою очередь, Латвия – последнее место в Европейском Союзе по инновациям в 2010 году. Для достижения цели исследования и решения поставленных задач используются следующие методы: общенаучные – абстрактно-логический метод (анализ, синтез) и монографический метод; экономический-институциональный анализ; статистические – метод аналитической группировки, динамичный ряд.

Summary

Viktorija Šipilova

Innovation in Economic Growth and Downturn Periods in the Framework of Economic Sectors: Examples of Two Poles

The article describes the original empirical research, which is based on the actual topic regarding the impact of innovation on economic development. The relevance of this topic is reinforced by the fact that the global economic downturn influenced the choice of many countries which economic sectors should form the fundament of economy. Choices are different, but the common opinion is that the economic development should be based on knowledge-intensive and high technology sectors which form the basis of an innovative economy (for example, strategy “Europe 2020” and its initiative “Innovation Union”). Making choice in favour of innovation can be justified by the essence of the new endogenous growth theory, as well as on the research findings that according to the Russian economist Kondratiev’s big cycles of conjuncture the modern economy is in its fifth stage of development meaning that the economic growth should be based on the technology, knowledge, intellectual capital and productivity. The above mentioned qualities can be achieved and developed through innovation. Taking into account the role of innovation in economic development and the recent global economic downturn, as well as its negative impact on all sectors of economy, this paper aims at characterizing the impact of innovation on sectors of economy during the periods of economic growth and downturn. The author analyses the impact of innovation on sectors of the economy in periods of economic growth and downturn which is different in economic sectors, as well as on the economy as a whole. After processing and analysis the available statistical data, the author finds that while innovation contribute to the development of economic during economic growth, in turn, during the economic downturn the most sensitive to the negative effects of economic downturn are innovative branches. The analysis is based on the examples of two poles (Sweden and Latvia). According to the Innovation Index Sweden is in the most innovative, but Latvia the least innovative country in the European Union. The research work in this article is based on the following methods: scientific methods – analysis, synthesis, monographic method; economic method – institutional analysis; statistical methods – analytical grouping, state series.

Jeļena Lonska

LATVIJAS TERITORIJAS ATTĪSTĪTĪBAS NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢISKIE IZAICINĀJUMI PASAULES PRAKSES KONTEKSTĀ

Šajā rakstā autore apkopo un sistematizē Latvijā izmantojamās oficiālās un alternatīvās metodikas un indeksus teritorijas attīstības līmeņa novērtēšanai, lai veidotu pamatu tālākam darbam šajā virzienā, apzinot līdz šim brīdim lietoto indeksu metodoloģisko bāzi. Šī analīze tika realizēta pasaules prakses kontekstā, ņemot vērā veiktus pētījumus, publicētus pārskatus un ziņojumus teritoriju attīstības novērtēšanas jomā ar mērķi definēt attīstītās teritorijas jēdzienu un noskaidrot, kādi tās novērtēšanas instrumenti tiek pielietoti mūsdienu pētnieciskajā praksē. Šī raksta mērķis ir piedāvāt autorei jaunizveidoto un zinātniski pamatoto Latvijas teritorijas attīstības novērtēšanas metodoloģisko modeli, kas atbilstu mūsdienīgajām teorētiskajām izstrādēm un pētnieciskajām tendencēm pasaulē, proti, objektīvo un subjektīvo rādītāju izmantošanai. Rakstā tika secināts, ka Latvija jau pietiekoši ilgu laiku atpaliek no pasaules progresīvās pieredzes teritoriju attīstības novērtēšanas jomā, t.i., ka Latvija pašlaik apstājās teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentu evolūcijas 2. etapā, kad tiek analizēti tikai objektīvie ekonomiskie un sociālie indikatori, ignorējot iedzīvotāju subjektīvos vērtējumus par dzīvi konkrētajā teritorijā, par kuru aktualitāti tomēr liecina gan pasaulē, gan arī Latvijā veiktie pētījumi. Principiāli svarīgs moments teritoriju attīstības līmeņa novērtēšanas metodoloģijā ir jēdzienu “attīstība” un “attīstītība” norobežošana. Pētījuma autore uzskata, ka teritoriju attīstības kā procesa rezultāts metodoloģiski ir definējams kā teritoriju attīstītība, tāpēc savā pētījumā autore vērš uzmanību tieši uz attīstības procesa izmērāmo rezultātu – teritorijas attīstītību. Šajā gadījumā ar teritorijas attīstītību tiek saprasts teritorijas iedzīvotāju (tautas) attīstītība. Jebkuras teritorijas attīstības rādītāji ir tās iedzīvotāju dzīves apstākļu rādītāji, kas var būt gan objektīvie, gan subjektīvie. Pamatojoties uz attīstības ekonomikas teorētiskajām izstrādēm un pasaules zinātnisko praksi pētāmajā jomā, pētījuma autore piedāvā teritoriju attīstības novērtēšanu pamatot uz jaunizveidoto metodoloģisko modeli, kura indikatori ir vērsti tieši uz Cilvēku esamību un viņu objektīvās un subjektīvās labklājības līmeņa noteikšanu konkrētajā teritorijā: iedzīvotāju skaita izmaiņas, cilvēku materiālā labklājība, veselība, izglītošana, garīgums (laimes sajūta) un apmierinātība ar dzīvi.

Atslēgas vārdi: teritoriju attīstība, teritoriju attīstītība, Latvija, teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģija, metodoloģiskais modelis.

Ievads un pētījuma pamatnostādnes

Teritoriju attīstības¹ līmeņa noteikšanai pasaulē un arī Latvijā tiek izmantotas oficiāli atzītas un alternatīvas metodikas un indeksi, kuros ir ietverta virkne dažādu teritoriju attīstību raksturojošo rādītāju un to indikatoru. Visbiežāk teritoriju attīstības

¹ Tālāk savā pētījumā autore tomēr metodoloģiski fokusēsies uz attīstības procesa izmērāmo rezultātu – teritorijas attīstītību (kriev. – развитость, angl. – the state of development), līdz ar to raksta nosaukumā tiek izmantots tieši termins “attīstītība”, kaut gan pašā tekstā sastapsies arī “attīstība” (kriev. – развитие, angl. – development) kā biežāk praksē izmantojamais termins.

novērtēšanai tiek pielietoti objektīvie ekonomiskie un sociālie (neekonomiskie) rādītāji. Bet pēdējo divdesmit gadu periodā pasaules pētnieciskajā praksē šajā jomā dominē uzskats par to, ka laika gaitā sabiedrība jau ir nobriedusi jaunajai teritoriju attīstības novērtēšanas pieejai: ir jāmaina uzsvars no objektīvās ekonomiskās produktivitātes un sociālās labklājības novērtēšanas uz cilvēku kopējās dzīves kvalitātes, tai skaitā cilvēku subjektīvās labklājības mērišanu (Stiglitz et al. 2008).

Neekonomisko indikatoru izmantošanas pirmsākumi ir meklējami 19. gs. 30-tajos gados, kad sociālie reformatori Beļģijā, Francijā, Anglijā un ASV sāka izmantot statistiskos sociālos indikatorus, lai novērtētu sabiedrības veselības stāvokli un sociālos apstākļus: viņi meklēja epidēmiju uzliesmojumu iemeslus rūpnieciskajās pilsētās, formulējot cēloņsakarības, kas norādīja uz slimību sasaisti ar nabadzību un citiem sociāliem apstākļiem (Cobb, Rixford 1998).

Lielās depresijas laikā ASV neekonomiskie indikatori tika plaši pielietoti, vērtējot sabiedrības demogrāfisko un veselības stāvokli, kā arī izglītības līmeni. Tas bija labs paņēmieni, lai saprastu un atrisinātu milzum daudz tā laika problēmu. Otrā Pasaules kara laikā, sakarā ar pieaugošu pieprasījumu pēc kara produkcijas un ASV ekonomikas attīstību, priekšplānā atkal tika izvirzīti ekonomiskie indikatori (Cobb, Rixford 1998).

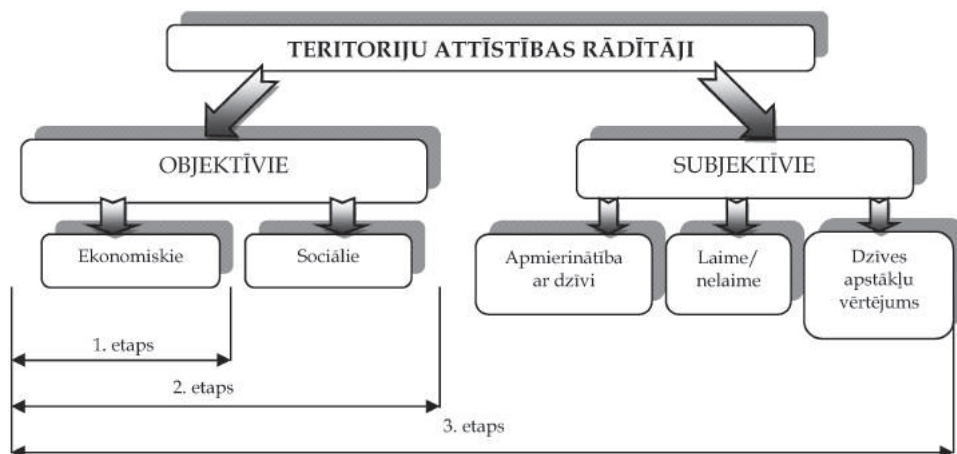
Savu “atdzimšanu” teritoriju attīstības līmeņa neekonomiskie indikatori ieguva ASV 20. gs. 60-tajos gados, kad, lai novērtētu strauju valsts attīstību un sociālās pārmaiņas, ekonomisko rādītāju izmantošana kļuva nepietiekama – parādījās “sociālo indikatoru kustība”, kuras dalībnieki arvien vairāk ieviesa sociālos statistikas indikatorus cilvēku un valsts labklājības līmeņa novērtēšanai ar mērķi pilnveidot īstenoto sabiedrības politiku. 1979. gadā ASV zinātnieks D.M. Morriss piedāvāja teritoriju attīstības novērtēšanai izmantot viņa jaunizveidoto Dzīves fiziskās kvalitātes indeksu (*Physical Quality of Life Index*), kurš sastāvēja no trim sociāliem indikatoriem – rakstprātības, bērnu mirstības un dzīves ilguma – un neņēma vērā Nacionālā kopprodukta apmēru (Morris 1979). Tas bija “atdzimšanas” perioda pirmais mēģinājums aiziet no ekonomisko indikatoru izmantošanas teritoriju attīstības līmeņa noteikšanā.

Tāpat teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentu evolūcijā pasaulē var izdalīt 3 etapus: 1) ekonomisko rādītāju etaps; 2) ekonomisko + neekonomisko (sociālo) rādītāju etaps; 3) objektīvo (ekonomisko + neekonomisko) un subjektīvo rādītāju etaps (skat. 1. attēlu).

Visplašāk subjektīvos rādītājus teritorijas attīstības novērtēšanā sāka pielietot pēdējo 20 gadu laikā. Sākot no 20. gs. 80-to gadu beigām daudzas pasaules valstis pārgāja uz demokrātisko valsts pārvaldi, daudz cilvēku ieguva izvēles brīvību. Kā arī pagājušā gadsimta beigās zemo ienākumu valstis, kurās dzīvo lielāka daļa pasaules iedzīvotāju, pārdzīvoja augstus ekonomikas attīstības tempus, kas palīdzēja tām “pacelties” no “iztikas līmeņa” nabadzības. ASV zinātnieks R. Ingleharts atzīmē, ka ekonomiskās labklājības pieaugums zemo ienākumu valstīs un politiskās un sociālās brīvības paplašināšana vidējo un augsto ienākumu valstīs bija par pamatu tam, ka šajā laikā strauji pieauga laimīgu un ar dzīvi apmierināto cilvēku skaits daudzās pasaules valstīs. Tas bija viens no iemesliem un izaicinājumiem dziļāk pievērsties šo parādību pētīšanai un subjektīvo rādītāju analīzei (Inglehart, Foa 2008).

1. attēls

Teritoriju attīstības novērtēšanas rādītāju struktūra pasaules pētnieciskajā praksē mūsdienās

Avots: autores izveidots attēls.

1990. gadā tika publicēts pirmais ikgadējs Apvienoto nāciju attīstības programmas “Ziņojums par tautas attīstību” (*Human Development Report*), kurā tika prezentēts Tautas attīstības indekss (*Human Development Index, HDI*), kas tiek aprēķināts daudzām pasaules valstīm, pamatojoties uz virkni ekonomisko un neekonomisko, t.sk. subjektīvo, rādītāju. Šī indeksa izmantošana tika pamatota ar to, ka ekonomiskā izaugsme ne vienmēr nozīmē tautas attīstību, tapāt kā spēcīgs tautas potenciāls ne vienmēr tiek atspoguļots ekonomiskajos objektīvi mērāmajos sasniegumos. Šis indekss satur virkni objektīvo un subjektīvo rādītāju, kuri ļauj ticamāk spriest par konkrētās valsts teritorijas attīstību. Bet daži pētnieki saskata arī zināmos trūkumus HDI lietošanā: nav empīriskā pamatojuma rādītāju svaru noteikšanā (Fleche, Smith, Sorsa 2012), indekss neprecīzi atspoguļo tautas attīstības ideju (Dasgupta, Weale 1992), nepietiekamā datu kvalitāte un novērtēšanas kļūdas, kā arī Nacionālā kopprodukta pārrēķina pēc pirktspējas paritātes koeficienta neobjektivitāte (Srinivasan 1994) utt.

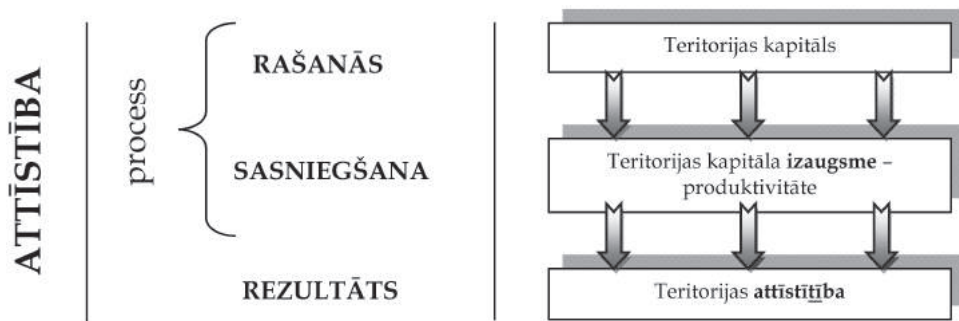
Tā rezultātā pašlaik aizvien vairāk tiek veidoti visdažādākie indeksi, rādītāji un indikatori, ar kuru palīdzību pasaules zinātnieki un pētnieki cenšas noteikt, kas ir tautas attīstība, kā arī mēģina to izmērīt: Ilgtspējīgās ekonomiskās labklājības indekss (*Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW*), Īsts progressa indikators (*Genuine Progress Indicator, GPI*), Nacionālā bruto laime (*Gross National Happiness, GNH*), Ekonomistu inteliģences apvienības dzīves kvalitātes indekss (*Economist Intelligence Unit's Quality of Life Index, EIUQoLI*), “Labākas dzīves” indekss (*Better Life Index, BLI*). Analizējot pieejamo informāciju par šiem indeksiem, raksta autore secina, ka ne visi šie indeksi iekļauj sevī cilvēku dzīves uztveršanas subjektīvos rādītājus (ISEW, GPI, EIUQoLI), GNH indekss tiek pielietots tikai vienas valsts analizēšanai, BLI satur tikai vienu subjektīvo cilvēku apmierinātības ar dzīvi rādītāju. Ne visiem indeksiem ir skaidrs metodoloģiskais pamatojums, kā arī nav definēti būtiskie termini.

Analizējot Latvijā pašlaik izmantojamus un lietošanai piedāvātus teritorijas attīstības līmeņa novērtēšanas indeksus – gan oficiāli atzītos, gan alternatīvos, var atzīmēt, ka tajos nav iekļauti subjektīvie rādītāji: apmierinātība ar dzīvi, laimes sajūta un dzīves apstākļu vērtējumi (Vanags u.c. 2005; Vesperis 2011; Vitola, Hermansons 2010; VRAA 2009). Tādejādi pirmo *pētnieciskās problēmas* daļu varētu raksturot ar to, ka teritoriju attīstības mērīšanas prakse Latvijā nopietni un pietiekoši ilgu laiku atpaliek no pasaules progresīvās pieredzes šajā jomā, norobežojoties ar teritoriju attīstības novērtēšanas objektīvajiem ekonomiskajiem un neekonomiskajiem rādītājiem, t.i. apstājoties teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentu evolūcijas otrajā etapā (skat. 1. attēlu).

Vēl viens principiāli svarīgs moments teritoriju attīstības līmeņa novērtēšanas metodoloģijā ir jēdzienu “attīstība” un “attīstītība” norobežošana. Pētījuma autore uzskata, ka teritoriju attīstības kā procesa rezultāts metodoloģiski ir definējams kā teritoriju attīstītība (skat. 2. attēlu).

2. attēls

Teritoriju attīstības procesa metodoloģiskā shēma

Avots: autores izveidots attēls, pamatojoties uz Boronenko 2007.

Līdz ar to *pētnieciskās problēmas* otro daļu, kas arī ir aktuālā Latvijai, varētu raksturot ar to, ka līdz šim brīdim nedz Latvijā, nedz arī pasaulē nav skaidra metodoloģiskā risinājuma tam, kas ir attīstītā teritorija un pēc kādiem kritērijiem var apgalvot, ka, piemēram, Latvija ir attīstītākā par Keniju, vai nu ASV ir attīstītākā par Irānu.

Šajā sakarā teorētiski lietderīgi būtu balstīties uz teritoriju *salīdzinošajām* un *konkurētspējīgajām* priekšrocībām. Atbilstoši klasiskajām ekonomikas pamatnostādņēm (Smith 1776; Ricardo 1817) ir pieņemts uzskatīt, ka teritoriju attīstības līmenis tiek balstīts uz to salīdzinošajām priekšrocībām, piemēram, zemi un dabas resursiem, novērtējot, cik lielā mērā teritorija ir nodrošināta ar vienu vai otru resursu. Bet konkurences teorijas pamatlicējs ASV ekonomists M. Porters uzskata, ka mūsdienu globalizācijas apstākļos noteicošais attīstības dzinējspēks ir teritorijas konkurētspējīgās priekšrocības, kuras netiek mantotas, bet tiek radītas ar cilvēku spēkiem, piemēram, kvalificētais darbaspēks un zinātniskā bāze, un kuras veicina jebkuras teritorijas attīstības procesu un augstā attīstītības līmeņa sasniegšanu (Porter 1998). Kā piemēru var atzīmēt Japānu, kura ir salas valsts ar ļoti ierobežotiem dabas resursiem, bet šīs grūtības sekmēja inovāciju attīstību un konkurētspēju valstī.

Tātad šī *pētījuma mērķis* ir piedāvāt Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģisko modeli, kas atbilstu mūsdienīgajām teorētiskajām izstrādēm un pētnieciskajām tendencēm pasaulē, proti, objektīvo un subjektīvo rādītāju izmantošanai, kā arī teritoriju konkurētspējīgo priekšrocību izšķirošās nozīmības atzīšanai teritoriju attīstības novērtēšanā.

Savā pētījumā autore balstās uz salīdzinoši jauna ekonomiskās zinātnes virziena – attīstības ekonomikas (*Developmental Economics*) – teorētisko pieeju, kas skaidro “kas ir attīstītā teritorija” un “kādi rādītāji liecina par attīstību” (Todaro, Smith 2011) un izmanto ne tikai tradicionālās ekonomiskās pieejas, bet arī mūsdienīgās, t.sk. teritoriju konkurētspējīgo priekšrocību pieeju, teritoriju attīstības novērtēšanu ar subjektīvajiem rādītājiem, ko autore arī plāno pielietot savā teritoriju attīstības noteikšanas metodoloģiskajā modelī.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, autore izvirza šādus pētnieciskus uzdevumus:

- 1) izanalizēt mūsdienīgās teorētiskās izstrādes un pētnieciskās prakses tendences pasaulē teritoriju attīstības novērtēšanas jomā;
- 2) izpētīt Latvijas teritorijas attīstības novērtēšanas indeksu metodoloģisko pamatu;
- 3) izstrādāt metodoloģiski pamatoto un mūsdienu starptautiskajam zinātniskajam līmenim atbilstošo modeli Latvijas teritorijas attīstības novērtēšanai.

1. Pētījuma teorētiskais pamats un metodoloģija

Teritoriju attīstības novērtēšana ir kādas valsts, pašvaldības vai citas teritorijas attīstības novērtējums, salīdzinot to ar kādu citu vai to pašu teritoriju pirms zināma laika. Lai novērtētu jebkuras teritorijas attīstības līmeni un plānotu teritorijas attīstības stratēģijas un mērķus, ir nepieciešami izmērāmi lielumi un mērīšanas instrumenti. Sekmīga analīze, plānošana un jauno mērķu izvirzīšana nav iespējama, ja nav darbības līmenim atbilstošu salīdzināmu kvantitatīvu rādītāju.

Šī raksta 1. daļu autore balstā uz “attīstības ekonomikas” (*Developmental Economics*) teorētiskajām izstrādēm. Attīstības ekonomika – ekonomikas zinātnes nozare, kura analizē ekonomikas transformācijas procesus no stagnācijas uz izaugsmi un no zemiem ienākumiem uz augstiem, kā arī absolūtās nabadzības pārvarēšanas problēmas. Attīstības ekonomika mēģina izprast un meklēt atbildes uz jautājumiem “Kāpēc dažas valstis (teritorijas) ir nabadzīgas, bet citas – bagātas?” un “Kā samazināt trūkumu nabadzīgajās valstīs (teritorijās), lai katram uz šīs planētas būtu nodrošināti minimāli nepieciešamie dzīves apstākļi, lai cilvēki nejestu badu un būtu pārliecināti par nākotni?” (Thirlwall 2011).

Attīstības ekonomika ir salīdzinoši jauns atsevišķs ekonomikas zinātnes virziens. Cilvēku un nāciju attīstība un labklājība tradicionāli bija ekonomisko pētījumu centrā. Šie procesi piesaistīja daudzu ekonomistu klasiku interesi. Ā. Smits (Smith 1977), D. Rikardo (Ricardo 1817), T. Maltus (Malthus 1798), D.S. Mills (Mill 1859) – viņi visi pētīja cēloņsakarības ekonomikas attīstības procesos. Mūsdienu ekonomistu, kuri pievērsa uzmanību attīstības ekonomikai, nepilns vārdu saraksts ir šāds: P. Krugmans (Krugman 1991), D. Stiglits (Stiglitz 1994), V. Rostovs (Rostow 1960), D. Robinsons (Robinson 1996), H. Džonsons (Johnson 1966), A. Sens (Sen 1983) utt.

Attīstības ekonomikā teritorijas *attīstība* tiek skatīta kā vesels process, kuram ir noteikts rezultāts: pats darbības process ir teritorijas kapitāla *izaugsme*, bet procesā sasniegtais rezultāts – teritorijas *attīstītība* (skat. 2. attēlu). Teritorijas kapitāls ir tā attīstības determinante, ko arvien aktīvāk zinātnieki un pētnieki pēta gan Eiropā, gan arī Latvijā teritoriju attīstības teorētiski metodoloģiskās bāzes noteikšanas nolūkos – R. Džifingers (Giffinger 2008), R. Kamaņi (Camagni u.c. 2008, 2009, 2011), R. Kapello (Capello u.c. 2009, 2011), V. Valtenbergs (Valtenbergs 2011). Teritorijas kapitāls sastāv no septiņiem elementiem – finanšu kapitāls, tehniskā infrastruktūra (ēkas, būves u.tml.), sociālais kapitāls, cilvēkkapitāls, dabas kapitāls, kultūras kapitāls un politiskais kapitāls (Camagni u.c. 2008, 2009).

Analizējot 2. attēlu, var secināt, ka attīstītība ir grūti iedomājama bez izaugsmes, bet izaugsme ir iespējama bez attīstītības. Lai gan attīstītība ir praktiski neiespējama bez izaugsmes, bet tomēr tā ir iespējama bez ienākumu palielināšanās uz vienu iedzīvotāju. Lai konstatētu attīstītību, ir jābūt uzlabotiem dzīves standartiem un labklājībai, kad ienākumu pieaugums uz vienu iedzīvotāju ir pietiekams nosacījums indivīdu labklājības paaugstināšanai – tas ir nepieciešams apstāklis, lai sasniegu labklājību bez radikāliem institucionāliem jauninājumiem (Thirlwall 2011).

Ekonomisti D. Golē (Goulet 1975) un A. Sens (Sen 1983) argumentē, ka attīstības ekonomikā attīstītība nozīmē daudz vairāk nekā tikai vidējo ienākumu uz vienu iedzīvotāju līmeņa celšanās. Attīstības jēdziens paredz, ka ar to tiek saprasti visas ekonomiskās un sociālās vērtības, pēc kurām tiecas valsts – ne tikai vienkārša “materiālā” attīstība un progress, bet īpaši cilvēku un nācijas pašcieņa un brīvība (Goulet 1975; Sen 1983).

D. Golē plašo jēdzienu “attīstība” skaidro un pamato ar trijām pamatkomponentēm, kuras viņš definē kā “dzīvības uzturēšana” (*life sustenance*), “pašcieņa” (*self-esteem*) un “brīvība” (*freedom*) (Goulet 1975).

“Dzīvības uzturēšanas” jēdziens ir saistīts ar pamatvajadzību nodrošināšanu. Attīstības atkarību no pamatvajadzību nodrošināšanas pirmoreiz pamatoja Pasaules Banka 1970. gadā. Valsti nevar uzskatīt par pilnīgi attīstītu, ja tā nevar nodrošināt visiem saviem iedzīvotājiem tādas pamatvajadzības kā pajumte, apģērbs, pārtika un minimāli nepieciešamā izglītība. Attīstības galvenais mērķis ir vienlaicīgi “pacelt” cilvēkus no sākotnējās nabadzības un apmierināt viņu pamatvajadzības (Goulet 1975).

“Pašcieņas” jēdziens ir saistīts ar sevis respektēšanu un neatkarību. Valsti nevar uzskatīt par pilnīgi attīstītu, ja tā tiek ekspluatēta un ja tā nav spēcīga un ietekmīga attiecību uzturēšanai uz vienādiem noteikumiem. Sabiedrība tiecās uz pašcieņas pamatformām, kaut gan to var nosaukt par autentiskumu, individualitāti, godu, lepnumu vai atzinību. Pašcieņas būtība un forma var mainīties no sabiedrības uz sabiedrību un no kultūras uz kultūru (Goulet 1975).

“Brīvība” nozīmē to, ka cilvēki ir rīcībspējīgi noteikt pašu likteni. Cilvēki nevar būt brīvi bez izvēles iespējas, ja viņi ir “ieslodzīti” dzīvošanai uz eksistēšanas robežas bez izglītības un prasmēm. Materiālās attīstības priekšrocība ir tāda, ka priekš indivīdiem un sabiedrības tiek paplašinātas izvēles iespējas. Šajā situācijā “brīvība” tiek saprasta kā atbrīvošanās no materiāliem dzīves apstākļiem un no sociālās verdzības no citiem cilvēkiem, no ciešanām, no nomācošām institūcijām un no dogmatiskām ticībām, īpaši par to, ka nabadzība ir iepriekšnoteikta (Goulet 1975).

Visi šie trīs elementi ir savstarpēji saistīti. Nepietiekamā pašcieņa un brīvība ir zemo dzīves apstākļu rezultāts, un nepietiekamā pašcieņa un ekonomiskais “ieslodzījums” kļūst par nebeidzamu nabadzības ķēdi ar fatālisma un piekrišanas noteiktajai kārtībai sajūtu – tā sauktais “nabadzības patvērums” (Thirlwall 2011).

Pēc D. Golē, trīs attīstības jēdziena pamatkomponenti saistās arī ar A. Sena attīstības procesa vīziju, kurš definēja jēdzienus “tiesības” un “iespējas” plašākā nozīmē kā “dzīvības uzturēšana” (*life sustenance*) un “pašcieņa” (*self-esteem*), vēlāk papildinot tos ar brīvības (*freedom*) jēdzienu (Sen 1983).

A. Sens uzskata brīvību par attīstības priekšnoteikumu, jo brīvība ir primārais instruments attīstības sasniegšanai. Attīstība sastāv no “nebrīvību” (“*unfreedoms*”) novēršanas procesa, kas paplašina cilvēkiem izvēles un izdevības iespējas. Ar “nebrīvību” tiek saprasts bads un nepietiekams uzturs, slikta veselība un pamatvajadzību trūkums, politiskās brīvības un pamata pilsoņtiesību trūkums, kā arī ekonomiskā nedrošība (Sen 1983).

A. Sens definē attīstību kā cilvēka brīvības paplašināšanu, t.i. kā iespēju paplašināšanu cilvēka pašrealizēšanai, kā izvēles brīvību starp dažādiem dzīves veidiem, kā cilvēka iespēju ekspansiju (Sen 1983).

Savos pētījumos A. Sens izmantoja “iespēju pieeju” (*capability approach*) un pamatoja atzinumu, ka attīstības process – tas ir ne tikai materiālās un ekonomiskās labklājības pieaugums, bet arī cilvēka iespēju paplašināšanās, kas nozīmē lielāku izvēles brīvību, lai katrs varētu izvēlēties no vairākiem variantiem to mērķi un dzīvesveidu, kuru viņš uzskata par labāko (Sen 1983).

Attīstības ekonomikā teritorijas attīstības analizē uzsvars tiek likts ne tikai uz ekonomiskiem, materiāliem un citiem objektīviem rādītājiem. Liela uzmanība tiek pievērsta arī tādu “netaustāmo” cilvēku subjektīvo rādītāju analīzei, kā cilvēku apmierinātība ar dzīvi, laimes sajūta, cilvēku subjektīvā labklājība un dzīves kvalitāte. Šos rādītājus apkopo un analizē tā saucamā “laimes ekonomika” (*Happiness Economics*), pārsvarā izmantojot cilvēku aptaujas, kurās piedaloties cilvēkiem ir jāatbild uz virkni jautājumu par viņu subjektīvām dzīves apmierinātības un laimes sajūtām (Easterlin 1974).

“Laiemes ekonomikas” vislielākais stūrakmens ir jautājums: “Vai cilvēku laimes sajūta/subjektīvā labklājība ir atkarīga no materiāliem apstākļiem?”, citiem vārdiem: “Vai laime ir naudā?” Pirmais, kas izpētīja sakarības starp valstu IKP un cilvēku subjektīvo labklājību, bija amerikāņu ekonomists R. Isterlins, kas 1974. gadā atklāja “Isterlina paradoks” (“*Easterlin paradox*”), saskaņā ar kuru cilvēku subjektīvā labklājība ir ļoti relatīvs jēdziens: kamēr cilvēks ir materiāli labāk nodrošināts par citiem sabiedrības locekļiem, viņš jūtas laimīgs, tiklīdz apkārtējie cilvēki sasniedz viņa materiālo līmeni, viņš vairs nav tik laimīgs, t.i., cilvēki cenšas būt nevis vienkārši bagāti, bet būt bagātāki par citiem. R. Isterlins apgalvo, ka vairāk naudas indivīda rīcībā nozīmē vairāk “individuālās” laimes. Kaut gan visu sabiedrības iedzīvotāju ienākumu pieaugums nepalielina viņu laimes sajūtu (Easterlin 1974).

Raksta autore, analizējot R. Isterlina pieeju subjektīvās labklājības analīzei, atzīmē, ka viņš, pētot, kā cilvēku apmierinātība ar dzīvi un laimes sajūta mainās atkarībā no ienākumiem, nedala tos, parasti apvienojot vienā terminā – “subjektīvā labklājība” (“*subjective well-being*”).

Raksta autorei tuvāka ir cita amerikāņu zinātnieka R. Ingharta un viņa līdzpētnieku komandas pieeja augstākminēto likumsakarību pētīšanā. R. Ingharts jēdzienus “cilvēku apmierinātība ar dzīvi” un “laimes sajūta” definē atsevišķi, apskatot cik lielā mērā katra šī parādība ir sasaistīta ar cilvēku un valsts materiālo labklājību. R. Ingharts uzskata, ka materiālā labklājība vairāk ietekmē cilvēku apmierinātību ar dzīvi, nevis laimes sajūtu, jo apmierinātība ar dzīvi ir jūtīgāka, mainoties ekonomiskajam stāvoklim. Laime ir tūlītēji sasniedzama sajūta, tā ir tieši saistīta ar cilvēku grupas solidaritāti, reliģiozitāti un nacionālo lepnumu. Taču sabiedrībā ar augsti attīstīto ekonomiku brīvās izvēles iespējas dominē par solidaritāti. R. Ingharts savos pētījumos iegūto rezultātu vērtēšanai izmanto Subjektīvās labklājības indeksu (*SWB Index – Subjective Well-being Index*): SWB = apmierinātība ar dzīvi – 2.5 x laimes sajūta. Pētījumu rezultāti rāda, ka, jo iecietīgākā ir sabiedrība, jo SWB indekss ir lielāks (maksimālā SWB nozīme ir 7.5 pie apmierinātības ar dzīvi = 10 un laimes = 1) – sabiedrības tolerance paplašina cilvēku izvēles brīvību, samazina dzimumu nevienlīdzību, tādējādi sekmējot cilvēku laimes sajūtas pieaugumu. R. Ingharts arī atzīmē, ka reliģiozitāte un nacionālais lepnums ir spēcīgāki mazāk attīstītās valstīs, ar ko arī tiek izskaidrots fakts, ka arī zemo ienākumu valstīs ir relatīvi augsts SWB indekss (Inglehart, Foa 2008).

Britu ekonomists R. Lajards savā 2005. gadā izdotajā grāmatā “*Happiness: Lessons from a New Science*” atzīmēja, ka, salīdzinot pasaules valstis savā starpā, tika noteikts, ka tomēr ir noteikts valsts bagātības sliekšnis 20000 USD gadā uz 1 iedzīvotāju, sasniedzot kuru, tika novērots, ka šajās valstīs cilvēku laimes sajūta un kopējā apmierinātība ar dzīvi vairs nav tik atkarīga no ienākumu daudzuma. Bet valstīs, kurās ienākumi uz vienu iedzīvotāju ir mazāki par šo sliekšni, situācija ir pilnīgi citādāka: cilvēku subjektīvā labklājība ir tieši atkarīga no primāri nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanas. Jāpiebilst, ka R. Lajards uzskata apmierinātību ar dzīvi kā vienu no laimes sajūtas sastāvdaļām. R. Lajards nosauc septiņus faktoros (“Lielais septiņnieks”), kuriem ir vislielākā ietekme uz cilvēka laimes sajūtu: 1) ģimenes attiecības; 2) finansiālā situācija; 3) darbs; 4) draugi un sabiedrība; 5) veselība; 6) personiskā brīvība; 7) personiskās vērtības (Layard 2005).

ASV ekonomistam A. Ditonam un psihologam D. Kanemanam ir cita pieeja cilvēku subjektīvās labklājības definēšanai. Viņi uzskata, ka cilvēku subjektīvā labklājības sajūta sastāv no divām sastāvdaļām: emocionālās labklājības (piedzīvotās laimes) un kopējās apmierinātības ar dzīvi (dzīves novērtēšanas). Viena cilvēka divas labklājības koncepcijas izskatās sekojoši: “Es, kas piedzīvo” un “Es, kas atceros”. Labklājības koncepcija “Es, kas piedzīvo” nozīmē tūlītējo laimes sajūtas pārdzīvojumu un izbaudīšanu, bet koncepcija “Es, kas atceros” nozīmē, cik lielā mērā cilvēks ir apmierināts un gandarīts, kad domā par savu dzīvi kopumā (Kahneman, Deaton 2010).

A. Ditons un D. Kanemans, veicot apsekojumus par cilvēku subjektīvo labklājību, laimes sajūtas vērtēšanu pamatoja uz jautājumiem par katru dienu piedzīvotām jūtām: par apmierinājumu, par indivīda emocionālo stāvokli, par prieku, raizēm, nemieru, skumjām, dusmām, stresu, rūpēm. Cilvēku apmierinātības ar dzīvi vērtēšana galvenokārt notika, izmantojot “Kentrila kāpņu” skalu (*Cantril's ladder scale*), kur zemākās “0” pakāpes nozīme ir “mana dzīve ir tik slikta, cik vien ir iespējams” (“*the worst possible life for you*”) un augstākās “10” pakāpes nozīme ir “mana dzīve ir tik laba,

cik vien ir iespējams” (“*the best possible life for you*”). Atbildot uz jautājumu “Cik Jūs esat apmierināts ar savu dzīvi?”, cilvēkam pārnestā nozīmē vajadzēja sevi ievietot uz šīs kāpnes to pakāpienu, kuru viņš uzskata par atbilstošāku (Kahneman, Deaton 2010).

Šī pētījuma rezultātā A. Ditons un D. Kanemans atklāja sekojošas sakarības: cilvēku laimes sajūta palielinās, pieaugot viņu ienākumiem, bet līdz noteiktai ienākumu robežai 75000 USD apmērā gadā, sasniedzot kuru cilvēki vairs nejutās laimīgāki. Bet, kas attiecas uz cilvēku kopējo apmierinātību ar dzīvi – pēc šī ienākumu sliekšņa nauda turpina savu ietekmi uz cilvēku apmierinātību ar dzīvi, bet ne uz cilvēku emocionālo labklājību. Turpmākā ienākumu palielināšana neietekmē cilvēku iespējas vairāk laika pavadīt draugu kompānijās, ģimenē, izvairīties no slimībām un baudīt atpūtu. Pie tam izradās, jo vairāk cilvēka ienākumi pārsniedz sliekšni 75000 USD apmērā gadā, jo mazāk viņu iepriecina vienkāršie dzīves prieki. Bet ienākumu līmenim samazinoties, cilvēki mazāk jūtas laimīgi, vairāk pārdzīvo stresu un ir sarūgtināti. Pie tam arī tika novērots, ka reliģiozitāte pozitīvi un būtiski iespaido cilvēkus, samazinot stresa pazīmes, bet tā neietekmē pārdzīvotās skumjas un raizes (Kahneman, Deaton 2010).

Apkopojot augstākminēto, var secināt, ka attīstītība tiek sasniegta, ja notiek pamatvajadzību uzlabošana, ja ekonomiskie panākumi sekmē pašcieņas sajūtas palielināšanos cilvēkos un valsti kopumā un ja materiālā stāvokļa uzlabošanās paplašina cilvēku tiesības, iespējas, brīvību, palielina cilvēku subjektīvo dzīves labklājību, t.i. ja izaugsme, veicinot attīstību, noved pie attīstītības (skat. 2. attēlu).

2. Latvijas teritoriju attīstītības novērtēšanas instrumentu metodoloģiskās bāzes analīze

Lai noteiktu Latvijas teritorijas attīstītības līmeni, jau aptuveni 15 gadus Latvijā pastāvīgi tiek pielietotas noteiktās izstrādātās un oficiāli atzītās metodikas. Paralēli oficiāli izmantotajiem teritorijas attīstītības novērtēšanas instrumentiem Latvijas zinātnieki, pētnieki, doktoranti, kā arī Valsts Reģionālās attīstības aģentūras (VRAA) darbinieki piedāvā alternatīvās metodikas un indeksus Latvijas teritoriju attīstītības noteikšanai. Šajā raksta sadaļā autore pievēršas visu pieejamo Latvijas teritoriju attīstītības novērtēšanas instrumentu metodoloģiskajam pamatojumam, lai noteiktu, kādas metodoloģijas Latvijā izmanto, lai novērtētu teritoriju attīstītību un cik lielā mērā tās atbilst pasaules praksei.

Latvijas teritoriju attīstītības novērtēšanas oficiālā metodika no 1997. gada. Latvijas Statistikas institūts teritoriju attīstības indeksu aprēķināšanas pirmo metodiku izstrādāja 1997. gadā, pirms plašākas lietošanas to apspriežot ar Ekonomikas ministrijas, pašvaldību un citu ieinteresēto organizāciju pārstāvjiem. To izmantoja, lai noteiktu pretendētus īpaši atbalstāmo teritoriju statusa iegūšanai. Metodika bija samērā vienkārša, paredzot visas teritorijas sakārtot (ranžēt) pēc katra saimniecisko attīstību raksturojošā rādītāja (Vanags u.c. 2005).

Atbilstoši 1997. gada metodikai īpaši atbalstāmo teritoriju noteica atsevišķi rajonu un republikas pilsētu grupā, izmantojot 9 statistikas rādītājus; pagastu un rajonu pilsētu grupā, izmantojot 6 statistikas rādītājus (skat. 1. tabulu).

1. tabula

**Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas oficiālajā metodikā
iekļautie rādītāji pēc teritoriju veida, 1997. gads**

Rādītājs	Rajoni vai republikas pilsētas	Pagasti un rajona pilsētas vai to kopums
Bezdarba līmenis	✓	✓
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz 1 iedzīvotāju	✓	✓
Rūpnieciskās produkcijas izlaide uz 1 iedzīvotāju	✓	
Nefinanšu investīcijas uz 1 iedzīvotāju	✓	
Mazumtirdzniecības apgrozījums (ieskaitot tirgus apgrozījumu) uz 1 iedzīvotāju	✓	
Demogrāfiskās slodzes līmenis uz 1000 iedzīvotājiem	✓	✓
Mēneša vidējā bruto darba samaksa	✓	
Darbojošos uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	✓	
Personu skaits ar augstāko un vidējo izglītību uz 1000 iedzīvotājiem 18 un vairāk gadu vecumā	✓	✓
Iedzīvotāju blīvums uz 1 km ²		✓
Rūpniecības vajadzībām izmantojamās platības un ar ražošanas un sociālās infrastruktūras objektiem aizņemtās platības īpatsvars kopējā teritorijas platībā		✓

✓ – nozīmē, ka rādītāju izmanto.

Avots: autore sastādītā tabula pēc LR Ministru kabineta 1997 un Vanags u.c. 2005.

1997. gada metodika atbilsta teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentu evolūcijas otrajam etapam – ekonomiskie + neekonomiskie (sociālie) rādītāji (skat. 1. attēlu) un ietvēra sevī 8 ekonomiskos un tikai 3 neekonomiskos rādītājus – demogrāfisko slodzi, iedzīvotāju blīvumu un personu skaitu ar augstāko un vidējo izglītību.

Metodika bija vienkārša, uzskatāma un viegli saprotama lietotājam, ar to palīdzību bija iespējams salīdzināt dažādas pašvaldības. Tomēr tā neatspoguļoja reālās atšķirības pēc rādītāju vērtības. Rangi nebija metriski samērojami. Lietotas pašvaldību grupas nebija viendabīgas, jo republikas pilsētas sociāli ekonomiskās attīstības ziņā ir daudz spēcīgākas nekā rajoni. Līdzīgi pagastu un pilsētu grupā pagasti sociāli ekonomiskās attīstības ziņā atpaliek no pilsētām.

Radās objektīva nepieciešamība metodiku pilnveidot, jo īpaši atbalstāmo teritoriju statuss bija jāpārskata un jāsapatavo priekšlikumi LR Ministru kabinetam lēmuma pieņemšanai.

Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas oficiālā metodika no 2000. gada. 2000. gadā īpaši atbalstāmas teritorijas noteikšanas metodika novērsa atsevišķas pirmās metodikas nepilnības. Metodika tika būtiski uzlabota, gan pilnveidojot rādītāju loku, gan mainot kopindeksu aprēķināšanu.

2000. gadā apstiprinātā metodika paredzēja pāreju uz 3 īpaši atbalstāmo teritoriju grupām: rajoni, pilsētas un pagasti. Pilsētu grupā tika iekļautas gan republikas pilsētas, gan rajonu pilsētas, kā arī novadu pašvaldības, kuru centrs ir pilsēta. Ja novada pašvaldību veido tikai pagasti, tā tika ieskaitīta pagastu grupā. Šīs trīs grupas ir daudz viendabīgākas, salīdzinot ar iepriekš izmantotajām grupām. Vienlaicīgi tika pilnveidota arī rādītāju sistēma, tādējādi rajonu sociāli ekonomiskās attīstības līmeni noteica, apkopojot 8 rādītājus, pagastu – 6, bet pilsētu – 4 (skat. 2. tabulu) (Vilka 2004).

Kopš 2000. gada aprēķināts vispārīgais jeb sintētiskais teritorijas vērtējuma kritērijs – *teritorijas attīstības indekss* (TAI vai *teritorijas attīstības gada indekss*), kuru aprēķinam ir izstrādāta konkrēta metodika: teritoriju attīstības indeksus aprēķina atsevišķi rajonu, pilsētu un pagastu grupām. TAI izmantošana teritoriju attīstības noteikšanai neapšaubāmi ir liels solis pretim pārskatāmā un salīdzināmā teritorijas attīstības novērtēšanas instrumenta ieviešanai Latvijā. Taču metodoloģijas ziņā arī 2000. gada metodika joprojām paliek tajā pašā otrajā – “objektīvajā” – etapā, ietverot sevī 6 ekonomiskus un 3 neekonomiskus rādītājus.

2. tabula

**Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas oficiālajā metodikā
iekļautie rādītāji pēc teritoriju veida, 2000. gads**

Rādītājs	Rajoni vai plānošanas reģioni	Pagasti	Pilsētas
IKP uz 1 iedzīvotāju	✓		
Bezdarba līmenis	✓	✓	✓
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz 1 iedzīvotāju	✓	✓	✓
Nefinanšu investīcijas uz 1 iedzīvotāju	✓		
Demogrāfiskās slodzes līmenis	✓	✓	✓
Aktīvo uzņēmējdarbību skaits uz 1000 iedzīvotājiem	✓		
Iedzīvotāju blīvums uz 1km ²	✓	✓	
Zemes vidējā kadastrālā vērtība		✓	
Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā	✓	✓	✓

✓ – nozīmē, ka rādītāju izmanto.

Avots: autores sastādītā tabula pēc LR Ministru kabinets 2008.

Savukārt nākamajā TAI oficiālajā metodikā, kas tika ieviesta 2009. gada 7. aprīlī ar MK Noteikumiem Nr. 319 “Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām” (LR Ministru kabinets 2009) nedz metodoloģiju,

nedz rādītāju sastāvs neizmainījās, bet metodika teritoriāli tika pielāgota jaunajam Latvijas administratīvi teritoriālajam sadalījumam, t.i. novada administratīvās vienības ieviešanai.

Nākamajā TAI aprēķināšanas metodikā, kas tika ieviesta 2010. gada 4. jūnijā pēc jaunajiem MK Noteikumiem Nr. 482 “Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām” (LR Ministru kabinets 2010), Latvijā tiek aprēķināti divi teritoriju attīstību raksturojošie indeksi: *teritorijas attīstības līmeņa indekss* (līdz jaunajiem noteikumiem – TAI), kas raksturo attīstības līmeni attiecīgajā gadā, parādot teritoriju augstāku vai zemāku attīstību, salīdzinot ar vidējo attīstības līmeni valstī, un *teritorijas attīstības līmeņa izmaiņu indekss* (teritoriju attīstības ķēdes indekss), kas raksturo attīstības līmeņa izmaiņas pret iepriekšējo gadu, parādot teritoriju atpaliekošu vai apsteidzošu attīstību, salīdzinot ar vidējo attīstības līmeni iepriekšējā gadā.

Pēc administratīvi teritoriālās reformas teritorijas attīstības līmeņa indeksa vērtības aprēķina trīs grupu ietvaros – plānošanas reģioniem (5 teritorijas), republikas pilsētām (9) un novadiem (110). Plānošanas reģioniem indeksa aprēķins nav mainījies – tiek izmantoti tie paši 8 rādītāji, bet abām pašvaldību grupām izmanto tikai 4 rādītājus (kādi iepriekš bija pilsētu grupā) (skat. 2. tabulu).

Teritorijas attīstības līmeņa indeksa vērtības neraksturo attīstības tempu, rezultātā neatkarīgi no attīstības tempa pieauguma vai samazinājuma katru gadu saglabājas aptuveni vienāds teritoriju skaits, kurām ir pozitīvs un kurām ir negatīvs indekss.

Tādēļ tika ieviests teritoriju attīstības līmeņa izmaiņu indekss – *ķēdes indekss*, kas parāda teritoriju atpaliekošu vai apsteidzošu attīstību no vidējā valsts sociāli-ekonomiskās attīstības līmeņa iepriekšējā gadā (Locane u.c. 2010). Attīstības ķēdes indeksa aprēķināšanas metodika ir tāda pati kā teritorijas attīstības līmeņa indeksam, tikai attiecīgā gada rādītāju vietā ir jāņem iepriekšējā gada dati. Jāatzīmē, ka paralēli attīstības ķēdes indeksam pastāv un tiek aprēķināts *attīstības bāzes indekss*, kura aprēķināšanā tiek izmantoti nevis kārtējā vai pārskata gadam iepriekšējā gada dati, bet kāda senāka gada pamatrādītāju vidējās vērtības un standartnovirzes (Locane u.c. 2010).

Ar teritoriju attīstības līmeņa izmaiņu indeksa palīdzību tiek novērtēts arī attīstības temps, pirmkārt, viena gada ietvaros, otrkārt, nevis katrai teritorijai atsevišķi, bet katrai teritorijai attiecībā pret iepriekšējo gadu vidējiem rādītājiem valstī (autore uzskata, ka loģiskāk salīdzināšanai būtu ņemt nevis valsts vidējus rādītājus, bet tās pašas teritorijas rādītājus iepriekšējā gadā). Šādi aprēķināti teritorijas attīstības ķēdes indeksi atšķirībā no teritorijas attīstības gada indeksiem reaģē uz ekonomiskās attīstības izmaiņām. Ķēdes indekss ir teritoriju attīstības līmeņa indeksu papildinošs, nevis aizstājošs (Locane u.c. 2010).

Pēc raksta autores domām, šajā jaunajā teritorijas attīstības līmeņa novērtēšanas metodikā ir ieviesti daži pozitīvi vērtējami jauninājumi: turpmāk teritorijas attīstību var vērtēt dinamikā, analizējot attīstības tempu pret iepriekšējo gadu, kā arī attīstību var analizēt dažu gadu griezumā. Joprojām diskutējams jautājums ir rādītāju izvēle. Visu šo 15 gadu periodā oficiāli izmantojamie indeksi Latvijā ietver sevī ekonomiskos un neekonomiskos, taču vienīgi objektīvos rādītājus, kas ir statistiski aprēķināmi.

Līdz ar to Latvija pietiekoši ilgu laiku atpaliek no pasaules progresīvās pieredzes šajā jomā, t.i., kā jau tika minēts saistībā ar pirmo oficiāli izstrādāto Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas metodiku, Latvija pašlaik apstājās teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentu evolūcijas 2. etapā (skat. 1. attēlu), ignorējot teritorijas iedzīvotāju subjektīvos vērtējumus konkrētajā teritorijā, par kuru aktualitāti tomēr liecina arī Latvijā veiktie pētījumi. Piemēram, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta 2008. gada beigās veiktajā pētījumā tika iegūti sekojoši dati par Latvijas reģionu iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi pēc rādītāju skalas no 1 (pilnīgi neapmierināts) līdz 10 (pilnīgi apmierināts): Rīga – 5.9 balles, Pierīga – 5.6 balles, Vidzeme – 6.2 balles, Kurzeme – 6.0 balles, Zemgale – 5.6 balles un Latgale – 5.9 balles (Rozenvalds, Ijabs 2009). Ir redzams, ka Latgales kā visneattīstītākā sociāli ekonomiskajā ziņā reģiona iedzīvotāji ir apmierināti ar dzīvi ne mazāk kā rīdinieki – visattīstītākā Latvijas reģiona iedzīvotāji. Pēc autores viedokļa, šis apstāklis ir nepietiekami izpētīts Latvijā un nepelnīti tiek ignorēts teritoriju attīstības novērtēšanas metodikās.

Kā jau tika norādīts šīs raksta sadaļās sākumā, paralēli oficiāli pieņemtajām teritoriju attīstības novērtēšanas metodikām, Latvijas zinātnieki, pētnieki, doktoranti, kā arī VRAA strādā pie alternatīvajām teritoriju attīstības novērtēšanas metodikām. Aktīvais darbs šajā virzienā liecina par teritorijas attīstības būtības un dzinējspēku pārdomāšanu mūsdienu sociāli ekonomiskajā realitātē.

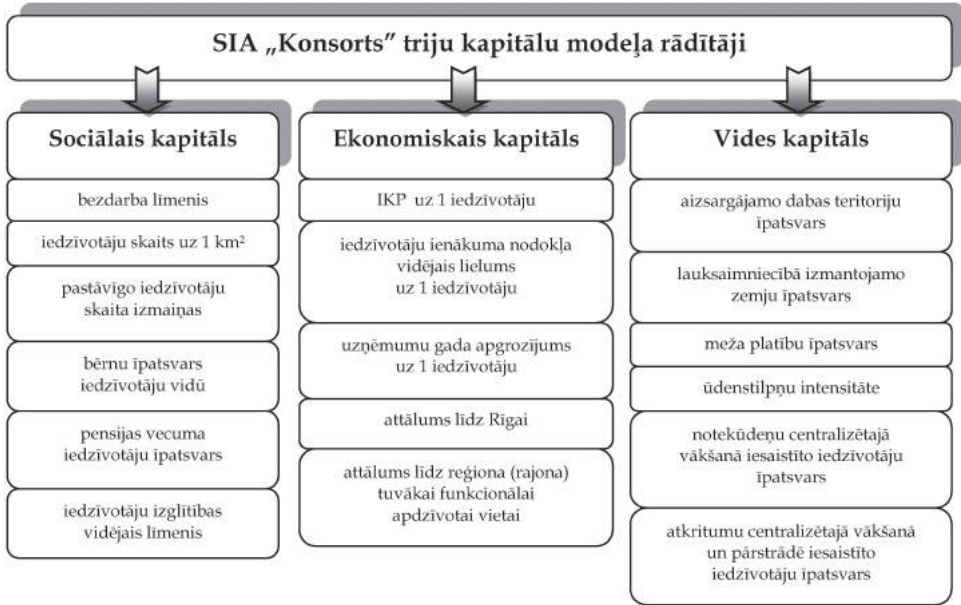
SIA “Konsorts” ekspertu izstrādātā metodoloģija reģionu attīstības novērtēšanai. Saskaņā ar līgumu, kas 2008. gada 10. novembrī tika noslēgts starp VRAA un SIA “Konsorts”, tika veikts pētījums “Reģionālās politikas un teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskie risinājumi” (VRAA 2009), kurā SIA “Konsorts” pētnieki izvirzīja priekšlikumu teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanā izmantot trīs kapitālu rādītājus: sociālā, ekonomiskā un vides kapitāla (skat. 3. attēlu).

Indeksu, kas sastāv no trīs kapitāla veidiem – sociālā, ekonomiskā un vides, SIA “Konsorts” pētnieki piedāvā izmantot līdz šim pielietotā teritorijas attīstības līmeņa indeksa vietā lēmumu pieņemšanā par dažādu veidu atbalsta piešķiršanu atsevišķiem Latvijas reģioniem (VRAA 2009).

Pētījuma autore uzskata, ka šī teritoriju attīstības līmeņa aprēķināšanas metodika ir aptverošāka, jo katrs no trim kapitāla veidiem sastāv no vairākiem paveidiem, kopumā rādītāju skaits ir lielāks nekā tradicionālajā teritoriju attīstības indeksa aprēķināšanas metodikā. Diskutējams jautājums ir triju kapitālu proporcija: lai tā būtu optimāla, nepieciešams izanalizēt vairāku ekspertu un nozares speciālistu viedokļus. Arī var diskutēt par kapitāla veidu analīzi šajā modeli – analizējamo kapitālu klāsts ir ļoti šaurs. Kā jau tika minēts, pasaules pētnieciskajā praksē teritorijas kapitālu iedala sekojoši – finanšu kapitāls, tehniskā infrastruktūra (ēkas, būves u.tml.), sociālais kapitāls, cilvēkkapitāls, dabas kapitāls, kultūras kapitāls un politiskais kapitāls – kopumā septiņi veidi (Camagni u.c. 2008, 2009). Ja teritorijas attīstība tiek skatīta kā rezultāts, kas tiek iegūts teritorijas kapitāla izaugsmes procesā (skat. 2. attēlu), tad arī kapitāla analīzei ir jābūt pēc iespējas plašākai un detalizētākai.

3. attēls

Teritoriju attīstības novērtēšanas triju kapitālu modeļa rādītāji

Avots: autores izveidots attēls pēc VRAA 2009.

Runājot par “triju kapitālu modeli” teritoriju attīstības novērtēšanai, ir jāpiemin, ka VRAA no 2011. gada tiek ieviests ERAF projekts “Pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas, infrastruktūras un nekustāmo īpašumu pārvaldības un uzraudzības informācijas sistēma” (TAPIS). Šī projekta ietvaros viens no apakšprojektiem ir *Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM)* izstrāde, kas paredz instrumenta izveidi reģionālās attīstības monitoringam un lēmumu pieņemšanas atbalstam. Tas būs paliginstruments pašvaldību teritorijas attīstības tendenču izvērtēšanai, kā arī teritorijas plānojumu un attīstības programmu sagatavošanai un uzraudzībai (Locane u.c. 2011).

Šī RAIM izstrāde metodoloģiski arī balstās uz “triju kapitālu modeli”, kurā teritoriju attīstība tiek novērtēta vienlaikus pēc triju tās kapitālu – sociālā, ekonomiskā (jeb cilvēku radītā) un vides (jeb dabas radītā) – attīstības. Triju kapitālu pieeja rada iespēju pietiekami praktiski raudzīties uz normatīvo jēdzienu *ilgtspējīga attīstība*. Šajā kontekstā par ilgtspējīgu uzskata tādu attīstību, kuras gaitā neviens no trim kapitāliem nesamazinās (Locane u.c. 2011). Pašlaik RAIM atrodas izstrādes stadijā: pašvaldībām izskatīšanai ir piedāvāts variants ar 11 moduļa pamatrādītājiem, t.i. iedzīvotāji, darbs/bezdarbs, ienākumi, sociālā palīdzība, sociālā nodrošināšana, izglītība, noziedzība, pašvaldību finanses, ekonomika, ES fondu finansējums, infrastruktūra, kuri kopumā sastāv no 198 indikatoriem (VRAA 2010).

Pētījuma autore pozitīvi vērtē šos centienus rādīt pēc iespējas aptverošāku instrumentu teritorijas attīstības novērtēšanai, bet, diemžēl, arī šis pašlaik izstrādājams instruments satur tikai objektīvus ekonomiskos un neekonomiskos attīstības rādītājus

un indikatorus, tajā nav neviena cilvēku labklājības līmeņa subjektīvā indikatora, tāpēc to nevar uzskatīt par progresīvu, pasaules līmenim atbilstošu teritorijas attīstības novērtēšanas instrumentu.

Latvijas Lauksaimniecības universitātes doktoranta V. Vespera alternatīvais teritoriju attīstības indekss plānošanas reģioniem (2011. gads). Šī alternatīvā indeksa autors uzskata, ka laikā gaitā, it īpaši pēdējo gadu notikumu ietekmē (ekonomikas krīze, administratīvi teritoriālā reforma), radās pamatotā nepieciešamība pēc Latvijā līdz šim pielietoto teritoriju attīstības indeksu pilnveidošanas, lai ar jaunā indeksa palīdzību varētu optimāli un pamatoti noteikt Latvijas plānošanas reģionu attīstības līmeni.

Indikatoru saraksts šī alternatīvā indeksa aprēķināšanai iekļauj sevī 4 teritorijas attīstības līmeņa/līmeņa izmaiņu indeksa rādītājus, līdzās šiem rādītājiem alternatīvā indeksa aprēķināšanā tiek iekļauti 3 jaunie rādītāji (Vesperis 2011).

3. tabula

V. Vespera alternatīvā teritoriju attīstības indeksa rādītāji

Rādītājs	Aizņemts no TALI/TALII	Piedāvāts izmantošanai
Bezdarba līmenis	✓	
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa vidējais apmērs uz 1 iedzīvotāju	✓	
Individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem	✓	
Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo 5 gadu laikā	✓	
Nodarbinātības līmenis		✓
Dzimumstības līmenis uz 1000 iedzīvotājiem		✓
Iedzīvotāju no 15 līdz 30 gadiem īpatsvars		✓

✓ – nozīmē, ka rādītāju izmanto.

Avots: autores sastādītā tabula pēc Vesperis 2011.

Pētījuma autore uzskata, ka šī alternatīvā teritoriju attīstības indeksa plānošanas reģioniem aprēķināšanas metodikā pozitīvais ir tas, ka indeksa autors uzsver ekspertu viedokļu nozīmīgumu rādītāju izvēlē un to īpatsvaru noteikšanā. Diskutējams jautājums ir tas, ka par šī indeksa rādītājiem ir noteikti ekonomiskā un sociālā kapitāla paveidi. Indeksa aprēķināšanas metodikā arī netiek iekļauti subjektīvie rādītāji, piemēram, iedzīvotāju subjektīvā apmierinātība ar dzīvi attiecīgajā reģionā.

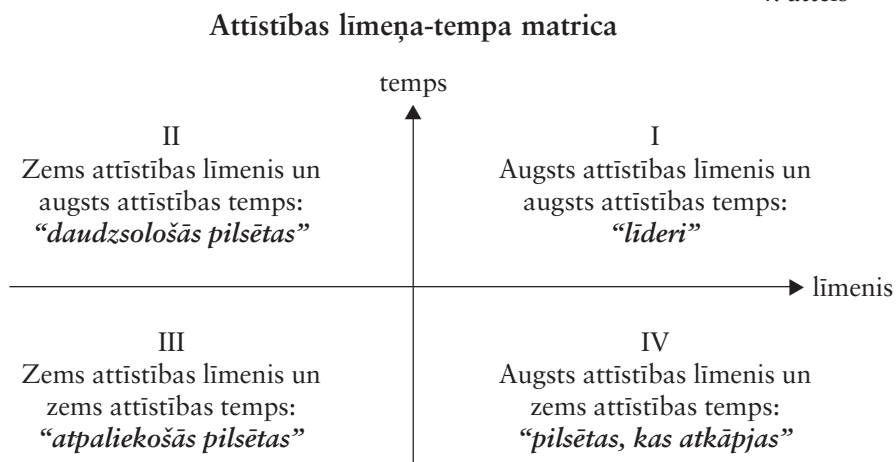
A. Vitols (RTU zin. asistente, RAPLM vec. eksperte) un Z. Hermansona (RAPLM vec. referents) Latvijas pilsētu attīstības līmeņa-tempa matrica (2010. gads). Šis Latvijas pilsētu attīstības līmeņa-tempa matricas autori izmanto citādu teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiju, lai ar to palīdzību varētu novērtēt Latvijas lielāko pilsētu (kurās ir vairāk kā 10 000 iedzīvotāju) sociāli ekonomiskās attīstības līmeni un tendences.

Lai izveidotu attīstības līmeņa-tempa matricu, Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības novērtēšanai, tika piedāvāts izmantot *3 pilsētu attīstību raksturojošus pamatrādītājus*, kas izteikti relatīvos skaitļos: iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju

(latos), bezdarba līmenis (%) un iedzīvotāju blīvums uz 1 km². Par pamatu tika izvēlēts 10 gadu laika periods: 1999.–2008. gads, kuru noteica pieejamo statistikas datu ierobežojumi, jo, sakarā ar teritoriāli administratīvo reformu kopš 2009. gada statistikas dati par novadu pilsētām vairs nav pieejami (Vitola, Hermansons 2010).

Piedāvātā alternatīvā metode Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības novērtēšanai kombinē divus apkopojošus indeksus – attīstības līmeņa un attīstības tempa indeksus – kuri tiek kombinēti attīstības līmeņa-tempa matricā, kuras asu krustpunkts iezīmē vidējās iespējamās (atbilstoši minimālai-maksimālai normalizācijas metodei – 0.5) attīstības līmeņa un attīstības tempa indeksa vērtības (skat. 4. attēlu) (Vitola, Hermansons 2010).

4. attēls

Avots: Vitola, Hermansons 2010.

Pētījuma autore uzskata, ka šīs matricas autori piedāvā samērā inovatīvu reģiona attīstības līmeņa un tempa novērtēšanas metodoloģiju, jo ar tā palīdzību var novērtēt gan reģiona attīstības līmeni, gan arī attīstības tempu vienlaikus. Kā arī šī metodika var tikt piemērota ne tikai attiecībā uz pilsētām, bet arī uz jebkura veida savā starpā salīdzināmām teritorijām, piemēram, novadiem, reģioniem, attiecīgi arī piemērojot katrai teritorijai raksturīgākus novērtēšanas rādītājus. Dotajā rādītāju griezumā tā neanalizē pilsētu (teritoriju) iedzīvotāju subjektīvo dzīves novērtēšanu attiecīgajā teritorijā, bet, papildinot rādītāju klāstu arī ar subjektīviem rādītājiem, tiktu izveidota ļoti progresīva metodika jebkuras teritorijas attīstības līmeņa un tempa novērtēšanai.

Tātad var secināt, ka pašlaik Latvijā nedz oficiāli izmantojamās, nedz alternatīvajās teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentos netiek iekļauti subjektīvie rādītāji, t.i. Latvijā pielietojamā teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskā bāze neatbilst pasaules pētnieciskajam līmenim šajā jomā.

3. Jaunizveidotais teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskais modelis un to rādītāji

Pēdējo gadu pētījumi teritoriju attīstības jomā atjaunoja domu, ka gan nauda, gan ekonomiskā izaugsme ir visai nepietiekami rādītāji, lai spriestu par attīstību, it īpaši jaunattīstības valstīs. Pēdējās desmitgadēs pasaules nācijas aizvien vairāk kļuva pārticīgākās, tāpēc turība nav viennozīmīgs rādītājs, pēc kura var spriest par valsts attīstību. Tā rezultātā pašlaik aizvien vairāk parādās visdažādākie indeksi, indikatori un rādītāji, kuri ir vērsti tieši uz cilvēku un sabiedrības subjektīvās labklājības līmeņa noteikšanu. Tāpēc aizvien vairāk daudzās pasaules valstīs pieaug vienprātība par nepieciešamību vērtēt subjektīvo labklājību nacionālajā līmenī, kas varētu kalpot par galamērķi nacionālās sabiedrības politikas pārskatīšanai.

Tā kā jebkuras teritorijas attīstība konceptuāli ir analizējamā attiecībā pret cilvēkiem, kuri tajā dzīvo, pētījuma autore teritorijas izaugsmes līmeņa novērtēšanu piedāvā balstīt uz jaunizveidoto teritorijas attīstības novērtēšanas metodoloģisko modeli, kura indikatori ir vērsti tieši uz Cilvēku esamības un viņu kvalitātes līmeņa noteikšanu. Izveidojot šo modeli, autore metodoloģiski balstījās uz to, ka par attīstīto teritoriju var uzskatīt tādu, kur cilvēku skaits pastāvīgi palielinājās, un šie cilvēki ir materiāli nodrošināti, veseli, izglītoti, garīgi attīstīti un apmierināti ar dzīvi. Tātad attīstība nozīmē visu šo rādītāju pieaugumu, bet no divām teritorijām salīdzinoši attīstītākā ir tā, kur visi šie rādītāji ir lielāki. Metodoloģiski iespējama arī tāda situācija, ka pēc dažiem rādītājiem teritorija ir salīdzinoši labāk attīstīta, bet pēc dažiem – salīdzinoši mazāk.

Jaunizveidotais teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskais modelis sastāv no sešiem pamatrādītājiem (skat. 5. attēlu nākamajā lappusē):

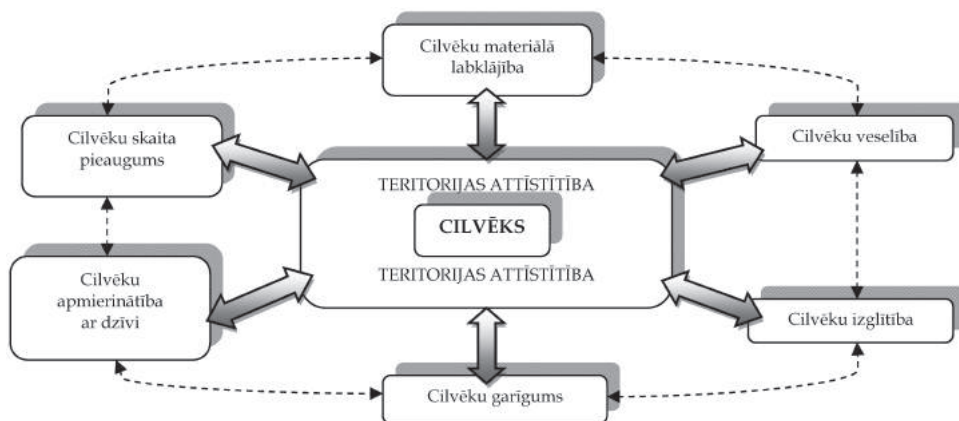
1) Iedzīvotāju daudzums;	}	Objektīvie rādītāji
2) Cilvēku materiālā labklājība;		
3) Cilvēku veselība;		
4) Cilvēku izglītība;		
5) Cilvēku garīgums;	}	Subjektīvie rādītāji
6) Cilvēku apmierinātība ar dzīvi.		

Šis autores jaunizveidotais teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskais modelis sastāv gan no objektīviem, gan no subjektīviem teritorijas attīstību raksturojošiem indikatoriem, kas atbilst mūsdienīgajām teorētiskajām izstrādēm un pētnieciskās prakses tendencēm pasaulē. Šajā gadījumā ar *teritorijas attīstību tiek saprasts teritorijas iedzīvotāju (tautas) attīstība*: par jebkuras teritorijas attīstības rezultātu, t.i. attīstību var spriest pēc tās iedzīvotāju *dzīves objektīviem un subjektīviem rādītājiem*, kuri arī vispusīgi tiek pārstāvēti šajā modelī.

Dotajam metodoloģiskajam modelim par objektīviem indikatoriem ir iespējams izmantot jebkurus no zināmiem oficiālajā statistikā pieejamiem sociāli ekonomiskiem indikatoriem, par subjektīviem: kā cilvēku garīguma indikatori tiek ņemti pētījumu par cilvēku laimes/nelāimes sajūtām dati, bet kā cilvēku apmierinātības ar dzīvi indikators tiek izmantota apsekojumus par cilvēku kopējo apmierinātību ar dzīvi iegūtā informācija.

5. attēls

Jaunizveidotā teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskā modeļa pamatrādītāji un to mijiedarbība

Avots: autore izveidots attēls.

Secinājumi

Teritoriju attīstības indeksus Latvijā sāka izmantot 20. gs. 90-tajos gados. Lielākoties Latvijas praksē teritoriju attīstības indeksi tiek piemēroti reģionālās attīstības valsts atbalsta programmu izstrādē, atbalsta diferencēšanai ES fondu līdzfinansēto pasākumi ietvaros, kā arī ES, valsts atbalsta un citu finanšu instrumentu ietekmes uz teritoriju attīstību un ekonomiskās efektivitātes novērtēšanā.

Raksta autore uzskata, ka pēc pašlaik Latvijā pielietotiem teritorijas attīstības novērtēšanas indeksiem nevar metodoloģiski pamatoti spriest par teritoriju attīstību, jo tā tiek vērtēta tikai pēc objektīvajiem sociāli ekonomiskajiem indikatoriem, kuri pašlaik tiek ietverti Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentos. Taču šie instrumenti neietver sevī attiecīgo teritoriju iedzīvotāju subjektīvās novērtēšanas rādītājus par dzīves apstākļiem, un tāpēc nopietni atpaliek no pasaulē plaši izmantojamiem teritoriju attīstības novērtēšanas instrumentiem, kas evolucionāri atrodas jaunākajā metodoloģiskajā etapā.

Paralēli oficiāli pieņemtiem teritorijas attīstības indeksiem Latvijas zinātnieki, pētnieki, doktoranti, kā arī VRAA darbinieki piedāvā alternatīvus instrumentus Latvijas teritoriju attīstības novērtēšanai. Izanalizējot publicētās alternatīvas teritoriju attīstības novērtēšanas metodikas, autore secināja, ka tomēr arī šīs metodikas sastāv vienīgi no objektīvajiem sociāli ekonomiskajiem rādītājiem; kā jaunievedums parādās vides kapitāla indikatori, bet neviena metodika nesatur tādas iedzīvotāju subjektīvās labklājības rādītājus, kā cilvēku apmierinātība ar dzīvi attiecīgajā teritorijā un laimes sajūta.

Pasaulē pēdējo gadu laikā veiktie pētījumi, publicētie ziņojumi un pārskati teritoriju attīstības jomā skaidri parāda tendenci, ka gan nauda, gan ekonomiskie sasniegumi netiek uzskatīti par absolūti pietiekamiem teritorijas attīstības rādītājiem: valsts

pārticība un turība nav viennozīmīgie indikatori, pēc kuriem var spriest par konkrētās valsts attīstību, jo arī bagātājās un materiāli nodrošinātajās valstīs cilvēkiem var netikt nodrošināti nepieciešamie pienācīgās dzīves apstākļi, ar kuriem cilvēks var būt apmierināts un justies laimīgs. Tāpēc arvien vairāk un plašāk pētījumos tiek analizēti tādi cilvēku subjektīvie dzīves uztveršanas indikatori, kā cilvēku apmierinātība ar dzīvi, subjektīvā labklājība un laimes sajūta.

Pētījuma autore piedāvā teritoriju attīstības novērtēšanu pamatot uz jaunizveidoto metodoloģisko modeli, kura indikatori ir vērsti tieši uz Cilvēku esamību un viņu objektīvās un subjektīvās labklājības līmeņa noteikšanu: 1) objektīvie rādītāji – cilvēku skaita pieaugums, cilvēku materiālā labklājība, cilvēku veselība, cilvēku izglītība; 2) subjektīvie rādītāji – cilvēku garīgums (laime) un cilvēku apmierinātība ar dzīvi. Šo rādītāju izmantošana atbilst mūsdienīgajām teorētiski metodoloģiskajām izstrādēm un pētnieciskās prakses tendencēm pasaulē. Šajā modelī teritoriju attīstības procesa rezultāts – attīstītība – konceptuāli tiek uztverta kā teritoriju iedzīvotāju (tautas) attīstītība: par jebkuras teritorijas attīstību var spriest pēc objektīviem un subjektīviem rādītājiem, kuri tiek vispusīgi pārstāvēti šajā modelī.

References

- Bohnke P. (2005) *First European Quality of Life Survey: Life Satisfaction, Happiness and Sense of Belonging*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Boronenko V. (2007) *Klausteru pieeja reģionu attīstībai zināšanu ekonomikas apstākļos*. Daugavpils: DU Akademiskais apgads "Saule". (In Latvian)
- Breska E. (2010) *Investing in Europe's Future. Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
- Camagni R., Capello R., Chizzolini P. (eds.) (2008) *Regional Competitiveness: Towards a Theory of Territorial Capital. Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe: European Competitiveness and Global Strategies*. Berlin: Springer-Verlag XVI.
- Camagni R., Capello R., Nijkamp P. (eds.) (2009) *Territorial Capital and Regional Development. Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Northampton, Mass.: Edward Elgar Publ., pp. 118–132.
- Camagni R., Caragliu A., Perucca G. (2011) *Territorial Capital: Relational and Human Capital*. Il Capitale Territoriale: scenari quali-quantitativi di superamento della crisi economica, Polit-echnico di Milano. Pieejams: http://www.inter-net.it/aisre/minisito/CD2011/pendrive/Paper/Camagni_Caragliu_Perucca.pdf (skat. 15.05.2012).
- Capello R., Caragliu A., Nijkamp P. (2009) *Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*. Tinbergen Institute Discussion Paper TI 2009-059/3. Pieejams: <http://www.tinbergen.nl/discussionpapers/09059.pdf> (skat. 15.04.2012).
- Cobb C.W., Rixford C. (1998) *Lessons Learned from the History of Social Indicators*. Redefining Progress. Pieejams: http://www.sisreg.it/site/administrator/components/com_jresearch/files/publications/Cobb_Lessons%20learned%20from%20the%20history%20of%20social%20indicators_1998.pdf (skat. 15.04.2012).
- Dasgupta M., Weale M. (1992) On Measuring the Quality of Life. *World Development*, Vol. 20, No. 1, pp. 119–131.

- Easterlin R. (1974) *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence*. P.A. David & M.W. Reder (Eds.), Nations and Households in Economic Growth, Academic Press, New York, pp. 89–125. Pieejams: <http://graphics8.nytimes.com/images/2008/04/16/business/Easterlin1974.pdf> (skat. 15.04.2012).
- Fleche S., Smith C., Sorsa P. (2012) *Exploring Determinants of Subjective Wellbeing in OECD Countries: Evidence from the World Values Survey*. Pieejams: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/5kg0k6zlc5k.pdf?expires=1334414428&id=id&accname=guest&checksum=5002966CF5A1297DC1CD9DF72FA062C1> (skat. 15.04.2012).
- Giffinger R. (2008) Territorial Capital – Understanding and Challenges for a Knowledge Based Strategic Approach. *Territorium*, No. 8, pp. 7–15.
- Goulet D. (1975) *The Cruel Choice: A New Concept in the Theory of Development*. New York: Atheneum, 1st edition.
- Inglehart R., Foa R. (2008) *Development, Freedom, and Rising Happiness: A Global Perspective (1981–2007)*. The World Values Survey, Association for Psychological Science, Perspectives on Psychological Science, Vol. 3, No. 4. Pieejams: http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_122/files/RisingHappinessPPS.pdf (skat. 15.04.2012).
- Johnson H.G. (1966) The Neoclassical One-Sector Growth Model: A Geometrical Exposition and Extension to a Monetary Economy. *Economica*, Vol. 33, pp. 265–287.
- Kahneman D., Deaton A. (2010) *High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Well-being*. PNAS, Vol. 107, No. 38. Pieejams: <http://www.pnas.org/content/early/2010/08/27/1011492107> (skat. 15.04.2012).
- Klugman J. (2011) *Human Development Report 2011*. United States of America: Palgrave Macmillan.
- Krugman P. (1991) *Geography and Trade*. MIT Press: Cambridge.
- Layard R. (2005) *Happiness: Lessons From a New Science*. United States of America: Penguin Books Ltd.
- Locane V., Peipina I., Brunenijs J., Vilka I., Skinkis P., Ozolina L., Kondratenko J., Hermansons Z., Ozols G., Valeniece D., Miglavs A., Krumins R. (red.) (2011) *Regionu attīstība Latvija 2010*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra. (In Latvian)
- Locane V., Peipina I., Skinkis P., Vilka I., Vanags E. (zin. red.) (2010) *Regionu attīstība Latvija 2009*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra. (In Latvian)
- LR Saeima. (2002) Latvijas Republikas likums “Reģionālās attīstības likums”. *Latvijas Vestnesis*, Nr. 53 (2628) no 09.04.2002. (In Latvian)
- LR Ministru kabinets. (1997) MK Noteikumi Nr. 263 no 29.07. “Kartība, kada pieskirams ipasi atbalstama regiona statuss”. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=44515&from=off> (skat. 15.04.2012).
- LR Ministru kabinets. (2008) MK Noteikumi Nr. 730 no 15.09. “Teritorijas attīstības indeksa apreķināšanas un piemērošanas kartība”. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=181605> (skat. 15.04.2012).
- LR Ministru kabinets. (2009) MK Noteikumi Nr. 319 no 07.04. “Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa apreķināšanas kartību un tā vertībām”. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=190795> (skat. 15.04.2012).
- LR Ministru kabinets. (2010) MK Noteikumi Nr. 482 no 25.05. “Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa apreķināšanas kartību un tā vertībām”. (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=211208> (skat. 15.04.2012).

- Malthus T.R. (1798) *An Essay on the Principle of Population*. In Oxford World's Classics reprint.
- Mill J.S. (1859) *On Liberty*. editor Gertrude Himmelfarb – UK: Penguin, 1985.
- Morris D.M. (1979) *Measuring the Condition of the World's Poor: The Physical Quality of Life Index*. New York: Pergamon Press.
- Porter M.E. (1998) *On Competition*. 1st edition. USA: Harvard Business School Pr.
- Ricardo D. (1817) *On the Principles of Political Economy, and Taxation*. 1st edition. Harmondsworth: Penguin reprint 1971 (R.M. Hartwell, editor).
- Robinson J.A. (1996) *Distribution and Institutional Structure: Some Preliminary Notes*. Paper presented at MacArthur Foundation, May 3. University of Southern California, Los Angeles.
- Rostow W. (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rozenvalds, J., Ijabs, I. (galv. red.) (2009) Latvija. Parskats par tautas attistību, 2008/2009: Atbildīgums. Rīga: LU Sociālo un politisko petījumu institūts. (In Latvian)
- Sen A. (1983) Development: Which Way Now? *Economic Journal*, Vol. 372, No. 93, pp. 742–762.
- Smith A. (1977) [1776] *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Srinivasan, T.N. (1994) Human Development: A New Paradigm or Reinvention of the Wheel? *American Economic Review*, Papers and Proceedings, Vol. 84, No. 2, pp. 238–249.
- Stiglitz J.E. (1994) Economic Growth Revisited. *International and Corporate Change*, Vol. 3, No. 1, pp. 65–110.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.P. (2008) *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Pieejams: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (skat. 15.04.2012).
- Thirlwall A.P. (2011) *Economics of Development*. Palgrave Macmillan.
- Todaro M.P., Smith S.C. (2011) *Economic Development (11th Edition)* (The Pearson Series in Economics). Prentice Hall.
- Valtenbergs V. (2011) *Vidzemes ilgtermiņa attīstības scenāriju ieteikumi un rekomendācijas*. Prezentācija Vidzemes planosanas reģiona attīstības padomes sēdē. (In Latvian) Pieejams: http://www.vidzeme.lv/upload/Prezentacija_Valtenbergs_31.08.2011_VPR.pdf (skat. 15.04.2012).
- Vanags E., Krastins O., Vilka I., Locane V., Skinkis P., Bauere A. (2005) *Dzīvotāji Latvijā: pagasti, novadi, pilsetas, rajoni, reģioni. Vertējumi, perspektīvas, vizijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra. (In Latvian)
- Vesperis V. (2011) Alternative Territorial Development Index of Planning Regions. *Economic science for Rural Development* No. 26, *Proceedings of the International Scientific Conference. Sustainability, Jelgava, Latvia, April 28–29, 2011, Latvia University of Agriculture*. Jelgava: Latvia University of Agriculture, pp. 230–236.
- Vilka I. (2004) *Pasvaldību reformas un reģionālā attīstība Latvijā*. Rīga: Promocijas darba kopsavilkums ekonomikas doktora zinātniskā grāda iegūšanai. (In Latvian) Pieejams: http://www3.acadlib.lv/greydoc/Vilkas_disertacija/Vilka_lat.doc (skat. 15.04.2012).
- Vitola A., Hermansons Z. (2010) Latvijas pilsetu sociālekonomiskās attīstības līmeņa un tempa novērtējums. (In Latvian) *Economic and Business. Economy: Theory and Practice*, Vol. 20, No. 3, pp. 148–156. Pieejams: <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/9604/fulltext> (skat. 15.04.2012).

VRAA (2009) *Regionālas politikas un teritoriju attīstības novērtēšanas metodoloģiskie risinājumi*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra. (In Latvian) Pieejams: http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/Methodologiskie_risinajumi_GALA_zinojums.pdf (skat. 15.04.2012).

VRAA (2010) *Prezentācija par reģionālās attīstības indikatoru moduli*. (In Latvian) Pieejams: http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/petnieciba/2010.01.03RAIMS_TAPIS_prezentacija.pdf (skat. 15.04.2012).

Summary

Jelena Lonska

Methodological Challenges in Measuring the State of Development of Latvian Territory in the Context of World Practice

In this article, the author summarises and systematises official and alternative methodology as well as indices used in Latvia for evaluating the level of territorial development, in order to form a basis for further work in this direction, studying the methodological basis of indices used hitherto. This analysis has been implemented in the context of the global practice, by taking into consideration the studies carried out, published reports and surveys in the field of evaluating territorial state of development with the aim to define the developed territory and to find out what assessment tools are being used in contemporary research practice. The aim of this article is to provide the author's newly-created and scientifically grounded methodological model for measuring territorial state of development of Latvia that would correspond to modern theoretical works and research trends in the world, namely, to the use of objective and subjective indices. The author concludes that Latvia for a relatively long-term period has been falling behind the world's advanced experience in the field of measuring of territorial state of development, id est the evolution of Latvian assessment tools for measuring of territorial state of development has stopped on the 2nd stage, when only objective economic and social indicators are analysed, ignoring the subjective evaluation of inhabitants in relation to life in the particular territory, the importance of which is discussed in the research performed in the world and also in Latvia. Fundamentally significant moment in the methodology for measuring territorial development is the differentiation of the concepts "development" and "state of development". The author of the research reckons that territorial development as a process outcome methodologically is defined in terms of the territorial state of development, therefore the author in her research focuses attention directly on the measurable result of territorial development – territorial state of development. In this case, the territorial state of development is understood as the state of development of inhabitants (nation). Indices of state of development of any territory are indices of people's living conditions, which can be both objective and subjective. Based on the theoretical works related to the developmental economics and world scientific practice in the corresponding field, the author of the research suggests grounding the evaluation of territorial state of development on the newly-created methodological model, the indicators of which are focused directly on People's existence and the evaluation of the level of their objective and subjective well-being in the particular territory: changes in the number of population, people's material welfare, people's health, education and spirituality (happiness) as well as people's satisfaction with life.

Резюме

Елена Лонская

Методологические вызовы для оценки развитости территории Латвии в контексте мировой практики

В данной статье автор обобщает и анализирует используемые в Латвии официальные и альтернативные методики и индексы оценки уровня развития территории с целью создать систематизированную основу для дальнейшей работы в этом направлении, определив методологическую базу используемых до этого момента индексов. Этот анализ был проведён в контексте мировой практики, принимая во внимание научные исследования и опубликованные отчёты и доклады в области территориального развития, чтобы концептуально определить понятие развитой территории и выяснить, какие индикаторы и инструменты для этого используются в современной исследовательской практике. Цель данной статьи — предложить авторскую научно-обоснованную модель оценки уровня развития территории Латвии, которая соответствовала бы теоретическим разработкам и актуальным тенденциям в мировой исследовательской практике, а именно, использованию объективных и субъективных показателей. В ходе исследования было установлено, что Латвия уже достаточно длительное время отстаёт от мировой прогрессивной практики в области оценки территориального развития, т.е. на данный момент Латвия находится на втором этапе эволюции инструментов оценки территориального развития, когда используются только объективные экономические и социальные индикаторы, игнорируя субъективную оценку людьми жизни на конкретной территории, об актуальности которой свидетельствуют исследования, проводимые как в мире, так и в Латвии. Принципиально важным моментом в методологии оценки уровня развития территории является разделение понятий «развитие» и «развитость». Автор исследования считает, что результат развития территории как процесса методологически определяется как развитость территории, поэтому в своём исследовании автор фокусирует внимание именно на измеряемом результате процесса развития — развитости территории. В этом случае под развитостью территории подразумевается развитость жителей (населения) этой территории. Таким образом, индикаторами развитости любой территории являются показатели условий жизни людей, которые могут быть как объективными, так и субъективными. Опираясь на теоретические разработки экономики развития (направления экономической науки) и мировую научную практику в области измерения территориального развития, автор исследования предлагает свою методологическую модель для оценки развития территории, индикаторы которой отражают, в первую очередь, динамику количества жителей на определённой территории, а также уровень их объективного и субъективного благополучия — конкретно, их материальную обеспеченность, здоровье, образованность, духовность (чувство счастья) и удовлетворённость жизнью.

SOCIOLOGIJA

Slawomir Partycki, Kamil Filipek

NETWORK MONEY IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS IN THE EUROPEAN UNION

Tracing back the long history of money, we can identify crucial stages in its evolutionary development. Content of money has been structured by the process of civilizational change and growth. Money participated in every phenomenon characterizing humanity, social experience and social actions. It links individuals and groups, local, regional and global communities dispersed all over the world. Money ignores boundaries dividing reality and virtuality. It releases extreme emotions and behaviours e.g. jealousy, fear, love, desire, struggle, swank or extravagance. On the one hand, money is often considered as a significant power dynamizing the modern societies. On the other hand, its form and content is perceived as a consequence of complex social processes triggered by technological, political or cultural trends appearing in modern societies. Global financial crisis heavily struck the European economies. In the network world made of different scale entities tied together into global organism, financial disease spreads immediately and affects all actors involved in the global exchange of material and non-material goods. Problems of sub-prime market in US were instantly transmitted to Europe and other parts of the world belonging to the global financial organism. The impact of global financial crisis has been very visible in the European Union. EU legislators failed to prevent or contain the financial crisis. As a consequence some EU economies fell into fiscal troubles boiling up the socio-political atmosphere in Europe and other parts of the world. European fiscal problems caused by the network money diffusion froze the pace of social, cultural but also political (the view from below) integration. Utter concentration on the financial issues limited the ability of the lower level actor e.g. self-governments, NGOs, citizens to act in order to reinforce the EU institutions and its horizontal policies. In order to understand and tackle sources and consequences of global and regional crises it is necessary to reconstruct social theories describing the modern world.

Key words: network money, reality, virtuality, financial crisis, European Union.

Sociology of money

Sociologists treat money multi-dimensionally. In classic interpretations of the modern societies, money has been often recognized as vital factor dynamizing and strengthening social changes. For Karl Marx and Georg Simmel money affected all spheres of social life (Marx 1964, Simmel 1978). As a mean of exchange it influenced “the basis of all social relations by turning personal bonds into calculative instrumental ties” (Zelizer 2000).

Sociological interpretation of the nature of money is also connected with mediator (Luhman 1990). As a medium it enables multi-channel social communication. Money is the source of signal which is transmitted to the environment in the communication

process. Medial sphere of money is noticeable in various spheres of human life. Expressiveness characteristic of that medium has become one of the indicators of the development of the modern world. It has a pervasive, complex, multi-threaded, and above all spontaneous nature.

The sociological model of money ousts the classic utilitarian model of market money developed by economists. Contemporary sociologists of money usually adopt the five following assumptions: a) money exists inside but also outside the sphere of the market and is shaped by various networks of social relations, b) there are many different kinds of money determined by culture and social factors, c) cultural and social (not only market) interpretation of money extends the range of functions it servers, d) for some individuals money is not an utilitarian and unexchangeable object, e) culture and social structure limits economic assumptions and forecasts for money development (Zelizer 2000).

The birth of the Internet and the rise of global communications network accelerated the evolution of money. Economic theories do not capture the depth, scope and intensity of changes influencing monetary exchange. Utilitarian model of money needs to be completed by sociological and psychological theories describing the magnitude and complexity of contemporary world. Some answers for scorching issues related to money usage bring the network interpretation of social changes. Qualitative and quantitative approaches what make up the network analysis help to understand some intricate, odd and ephemeral phenomena characterizing different kinds of money.

The most important features of the network money

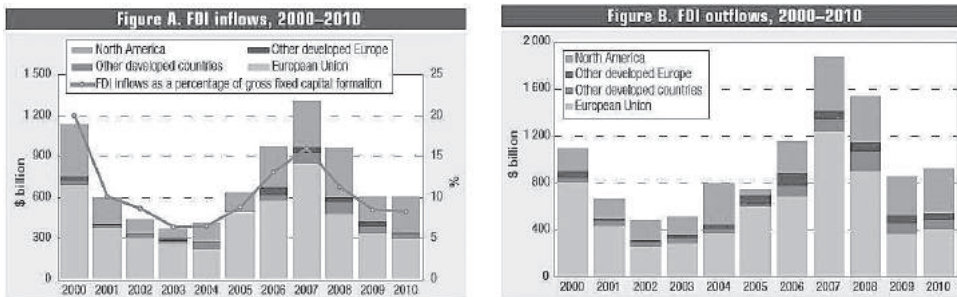
To introduce the network stance on money development it's very useful to present some influential ideas of Manuel Castells, who briefly describes the contemporary state of global financial markets. "Capital markets are globally interdependent, and this is not a small matter in a capitalist economy. Capital is managed around the clock in globally integrated financial markets working in real time for the first time in history: billion dollars worth transactions take place in seconds in the electronic circuits throughout the globe. New information systems and communication technologies allow capital to be shuttled back and forth between economies in very short time, so that capital, and therefore savings and investment, are interconnected world-wide from banks to pension funds, stock exchange markets, and currency exchange. Thus, global financial flows have increased dramatically in their volume, in their velocity, in their complexity, and in their connectedness" (Castells 2004).

The network money is often defined as a value recorded on remote electronic device e.g. credit card with chip and pin (CNP) (This is Money 2004). In physical sense, it is kind of an electric impulse informing users about the state of their accounts. On the long way from the natural currency, money has change into non-material sequence of bits accessible over the Internet. Abstract nature of the modern money has affected the contexts of its usage. Money has become decentralized phenomenon freed from the state authority. In the contemporary world sphere of money is regulated by the civil law and its origins are derived from bilateral agreement between banks and its customers.

Important features of the network money are: global interconnectedness, never ending valuation, virtual exchange, creative speculation and socio-political independence. The network money creates its own space of actions often identified with the aggressive activity of financial brokers, banking advisers and criminals taking profits of complexity of the global financial markets. As global financial crisis proves, countries with the highest volume of financial flows and exchange (real and virtual) suffer the most from massive turbulence in the global economy (Applebaum 2011). Direct consequence of the global financial crisis in the richest part of the world is massive outflow of foreign capital from developing countries and slowdown of investment process in Central and Eastern Europe countries (World Investment ... 2011).

Figure 1

FDI inflows and outflows

Source: United Nations 2011, p. 69.

Finances and the transformation of the network economy

Networking is closely related with the development of communication technologies. Spider web called the Internet has become the focal of economic, political, social and cultural processes taking place around us. The expansion of the Internet, referred to the Internet Galaxy (Castells 2002), is often perceived as a main source of transformations in all spheres of social life. "If information technology is the present-day equivalent of electricity in the industrial era, in our age the Internet could be linked to both electrical grid and electric engine because of its ability to distribute the power of information throughout the entire realm of human activity" (Ibidem). The technological determinism formulated on the IT basis shapes the various aspects of the modern society. The technological revolution triggered by the development of information technology, telecommunications, nanotechnology, biotechnology has become a cornerstone of the modern society and network economy. It should be noted that this new form serves as a platform for a new social relations in a global scale. The network society is a direct result of the economic needs for management flexibility, for globalization of trade and capital, and for social development based on individual freedom and open communication (Ibidem). The ICT technologies have enabled the intensification and multiplications of links and flows of capital, goods,

ideas, changing social and economic relations. They became a source of a civilizational leap ignoring some of its historically determined developmental stages. It proved that linear development distinctive for modernization may be replaced by spontaneous, uncontrolled leap development. The historical shift towards ICT makes the idea of self-sufficiency and state sovereignty obsolete. ICT became a source of complex structures based on the idea of diffusion and feedback.

New economies are informational, global and networked (Castells 2004). They “emerged in the last quarter of the twentieth century because the information technology revolution provided the indispensable, material basis for its creation. It is the historical linkage between the knowledge-information base of the economy, its global reach, its network-based organizational form, and the information technology revolution that has given birth to a new, distinctive system” (Ibidem). A new, global, capitalistic network includes valuable parts of the local and regional economic systems and excludes those with no actual or potential value. However, “actual trading units are not countries, but firms, and networks of firms” (Ibidem).

National economy, understood in the terms of industrial society, ceased to be an unit of economic activity. Taking the form of a network, economy goes far beyond the state borders, adopting the dimension of the global economy. The production and processing of information and knowledge has become the distinctive feature of economic and social development. They became a source of innovations composing a new economic reality. The “Washington Consensus” imposed by neoliberal doctrine has become a kind of ideological framework for the global capitalistic development and formation of the network structures. It leads to the introduction of homogenous regulatory standards of social life and consumption. The rules of the new economy, developed by the “Washington Consensus”, are based on the following assumptions: strengthening of the competitive advantage, focusing on utilitarian benefits, liberation of the market, individualism and deregulation. The global network is made of the international political actors such as: the G8 and G20 summits, the Bildeberg Group, the World Bank, International Monetary Fund etc. The modern national economic systems are part of policy networks. They are integrated with societies through intergovernmental and international networks.

The philosophy of networks based on the principle of openness enables free movement of economic goods and limits the regulatory actions of the states. The principle of deregulation has become the crucial value of free market economy and its overuse is often defined as the source of present world crisis. J. Stiglitz emphasizes that “the failure of regulation in the last quarter requires explanation” (Stiglitz 2010). He links this process with “political influence of privileged interest groups” (Ibidem). We can make up this idea with common practice of circumvention of existing financial regulations imposed by bureaucratic apparatus on business. Blur of the line between ownership and management coupled with limitation of judicial supervision of the state favours the managers who are taking a lead.

An important phenomenon in the network economy is the growing autonomy of the financial sector, which plays a crucial role in the development of globalization. Institutional capitalism is based on activity of financial market actors, such as: central banks, commercial banks, mortgage banks, investment banks and funds, insurance

companies, leasing companies, financial brokers, money transfer companies etc. This complex picture is enriched by intermediary institutions e.g. stock-exchanges, commodity exchanges, credit rating agencies (CRA), audit and consulting companies. All those actors are intertwined into the network of reciprocal relations shaping the geometry of contemporary market. J. Stiglitz noted that “financial companies started to perceive the business as a goal in itself, emphasizing its magnitude and rentability” (Ibidem). The innovative character of these companies came down to “invention of a new subjects generating huge profits for companies representing the Wall Street” (Ibidem), what led “banks to focus mainly on fees and commissions and in some cases on circumvention of existing financial regulations” (Ibidem). Financial market analyst J. Bogle in those activities finds “a sharp dichotomy between values created by innovation for financial institution and values produced for clients of this institution” (Bogle 2008). He notes that “financial institutions act in line with the rule, which is totally opposite to the Okham doctrine. They operates under the pressure of strong incentives to choose complex and costly solutions over easy and cheap outcomes” (Ibidem). Financial institution build up in that way became a kind of “food chain” for different actors of financial market. Its worth to mention, that costs of the financial intermediation are limiting the profits of investors.

Financial sector plays a key role in today’s global economy. It caused dichotomization of the market for: a) a real entity, and b) the entity affected by virtualization of economic processes. The first form refers to employees working in real world. Their assessments are based on the profit criteria. The financial actions of the economic actor embracing his assets depend on real economic situation. Return on investment (ROI) into assets is shaped by market mechanism.

Market of expectations characteristic for financial sector is driven by the logic based on utilitarian goals mixed with common optimism of managers, financial analysts and experts. “Bankers were too optimistic. But they were pressured to be like that” (Stiglitz 2010). Inherent feature of this optimism is lack of transparency. J. Stiglitz points out that “transparency is a synonym of information” (Ibidem). He goes further and says “lack of transparency means cheating (...) U.S. Banks were deeply involved in cheating: they were removing risk from balances in order to hide the scale of risk. It was common practice” (Ibidem).

It should be noted that “stock companies have internal ethic codes, which are published primarily for the public” (Ibidem): As J. Bogle notes, “on paper, these companies comply with the ambitious ideas” (Ibidem). The reality is different, because in many cases we meet with disregard for the imposed standards. J. Stiglitz stresses that “markets are not able to ensure a sufficient level of transparency. Therefore the government must intervene and keep the unity of information” (Stiglitz 2010). Indeed, previous practices on the market of expectations have led banks from “market valuation to valuation based on hopes” (Ibidem).

Under these conditions the driving force behind market activity is often speculation, usually appealing to greed, hope, but also fear, which causes the creation of emotional states spread out from optimism, in case of profit growth, to extreme pessimism when there is fall in shares. Another phenomenon is called “herding” (Ibidem), which is the result of acting according to similar model described above. As J. Stiglitz points

out, when a problem arises, it leads to accumulating them at a geometrical rate (Ibidem). J. Bogle defines term speculation as “the activity of predicting the psyche by the market” (Bogle 2008). In the speculative activities is no place for altruism, empathy, a sense of common good or justice. Only profit counts. This leads to trade shares, and the expectations are, that they will grow more than prices of other shares. Speculation is based on the actions taking into account mainly the psychological aspects. At the end of this thread we would like to draw attention to the scale of trade shares, which currently reach to almost 300% on an annual basis. Unfortunately, significant part of this growth has been referred to speculative capital. Such an enormous, global speculation is powered by financial instruments e.g. mortgage-backed securities, home equity asset-backed securities, residential mortgage-backed securities, commercial mortgage-backed securities, distressed securities, leveraged bonds, corporate bonds, mortgage bonds, option adjusted spread.

The genesis of the financial crisis in the network of global relationships

The turning point in the development of the financial crisis came with the collapse of one of the oldest and most renowned investment banks, Lehman Brothers. Symbolically, it meant a shift from hidden to visible phase, covering today the whole world. It also meant that certain negative phenomena in the sphere of financial operations can not be hidden and the world learned that is in a state of crisis.

The new generation of crisis, we experience at the moment, is associated with the genesis of the new network society, promoting “informational capitalism, based on productivity induced with innovation, and global competitiveness in the wealth production and its selective appropriation” (Castells 2000).

The network world, reinforced by financial markets, has exceeded the spaces designated by ideology, as well as the boundaries of national economies. Privileged place, reserved in recent decades for the ideology, is now taken by the information, or its transformed aspects, which are taking the form of knowledge. The economy in the interactive network is based on information and knowledge, as well as on communication technology that enables multi-penetrating connections. The global relational economy operates in systems, relationships and feedbacks between the economy, society, culture and politics. It involves different actors, starting from large international corporations and ending in local or individual businesses. Dynamization of the network is stimulated by the flows, including financial resources, and by the progressive space-time virtualization. Virtual reality, which bonds a network, is characterized by increasing openness. In practice openness creates opportunities for new forms of action and eliminates the boundaries between what is real and unreal.

The global financial market is the first phenomenon based on the possibilities of action enabled by the network structure. Financial flows taking place on the network canvas became a “zero system” of modern capitalism. Virtual money and electronic marketplace are the synonyms of any investment funds at any time and place.

With the development of technologies enabling the construction of network structures, financial markets are the subject of integration and are taking the dimension of

a single network operating around the globe. The scale of market integration caused, that in the depositors' eyes it is potentially a source of higher profits. It kindles the imagination of many investors and becomes a source of specific social pressure to financial markets. Global financial network has created a spectacular area of mergers and acquisitions in financial sector, which affects their efficiency. Creation of constantly expanding financial capital groups was the result of scale advantage on the one side, and on the other the result of access and the node hierarchy in the network structures. Node location determines its future capabilities of creating relationships and its attractive position in the network hierarchy (Scott 2005).

Network revolution changed the way of leading financial business. Virtual space, built on its basis, has been recognized as an important platform for economic exchange, which in practice means, that the dematerialization is acquiring signs of the common economic and social facts. Virtual means simulation of the physical structures, not existing in the material form. In fact, it can be specified as unreal, illusory, but making the impression of the real. At the same time it undergoes constant transformation that matches the market requirements.

Virtuality, being a network result, is a source of growing risk, which creates new challenges for risk management in financial institutions. Relational network economy generates new layers of uncertainty, which impede assess, planning and implementation. In network case we are dealing with a specific relationship of uncertainty and risk, which are difficult to interpret unambiguously through the use of unilateral economic calculation. Network world is guided by its own logic, its own rhythm, which is determined by various turbulences and concentrations.

The scale of uncertainty and risk in the network interferes with a sense of orientation in space-time. In fact, it is a source of pervasive confusion, which naturally prefers gambling strategy, as it is commonly used in today's financial market, what will naturally prefer short-term action. Network, expanding freedom area, at the same time is producing new layers of uncertainty stretched over the globe. Living and acting in conditions of uncertainty becomes a feature of modern existence of different actors. Under these conditions, their decisions are determined by many unknowns, combined with the risk pressure. In operations on financial instruments often the determinant is not to minimise risk, but consciously make a game with capital in high risk conditions.

Network transformation, inscribed in political, financial, military, cultural, social networks, leads to a change in the nature of state structures. Modern state adopts network structure and due to that fact it operates in system of many different decision-making centres determining many standards of rationality, replacing hierarchical order with horizontal and at the same time blurring its current homogeneous functional – organizational structure. Under these conditions, key role plays a control, in its essence replacing the traditional sense of power – the control of the self-regulatory processes in different turbulent environments. Control allows many possible variants of the trajectory of the action, rejecting the logic to absolutize the selected one. To the trajectory of the action you can assign a different course, specifying the probability of its occurrence. The transformation from the hard drive control, implemented in a monocentric system, to the philosophy of self-regulation is not a simple process. This requires

changes not only at different levels of governance, it is also closely associated with self-organization of society, with creation of the rank-and-file network of non-governmental organizations, which are adopting some of the functions of state power.

The crisis appears on the scene

The International Monetary Fund defines financial crisis as a state, in which a substantial financial investment group has assets with a market value lower than the liabilities. This causes a shift in their portfolios, the collapse of financial institutions and government intervention. Its key aspect is the lack of stability of the international finance system, which takes a form of global dimension and the relational network. The current financial crisis shows that internalized stream flow of capital is a source of global instability, therefore indicates the scale of high financial and economic interdependence in today's networked world.

Genesis of the financial crisis must be sought in the intersected interaction of many factors. J. Stiglitz notes that "market subjected to deregulation, which wallows in cash and low interest rates, the global speculative bubble in real estate, the cosmic quantities of subprimes merged into a toxic mixture. We should also add the budget and trade deficits in the U.S. and parallel progressive accumulation of China's huge financial reserves and lack of balance in the global economy" (Stiglitz 2010). A new banking (Basel Regulations) accepts the reduced levels of risk control, which allowed providing loans to entities with lower credit worthiness. To these crisis factors should be also added propagation of consumption ideology. Consumption, seen in the economic aspect on a level of the network society, adopts a cultural dimension. It is seen as a kind of communication, ensuring the participation of the actor in the entirety of social phenomena, and allows creating networks with other actors, building a shared world. Permits to this world are often the loans. It is estimated that American society is characterized by negative saving, so life on credit has become a dominant strategy (Americans Not... 2007).

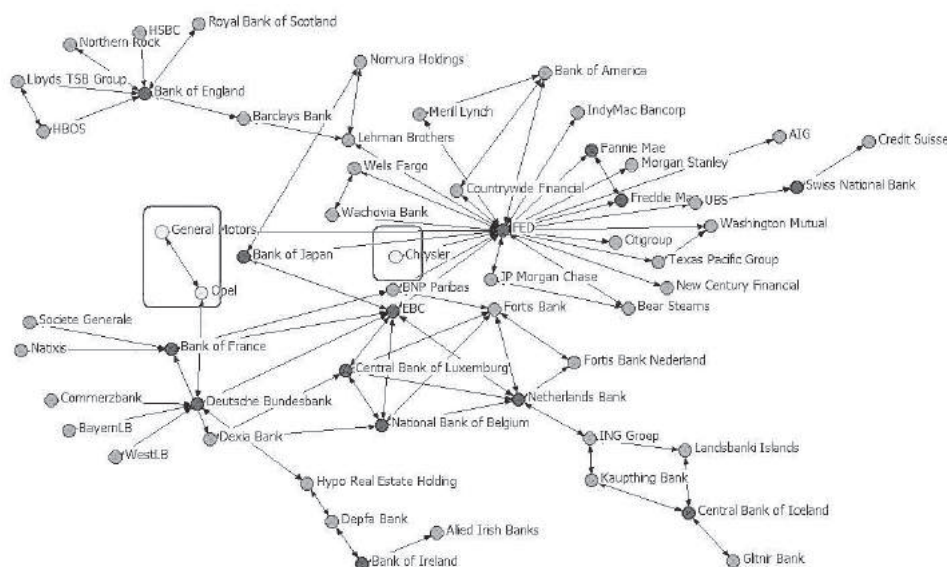
An important role was played by so-called financial flows. Practice of mortgages conversion, characterized by low liquidity, to liquid and mobile bonds were inscribed to the essence of the crisis. Actions taken to improve the liquidity of capital flows contributed to the development of non-banking sector, which is not complying with existing, already loosen, legal economic norms. The mechanism of liquefying capital flows had opened the space for the flow of "toxic papers" and then has bearing on the dynamics of the financial crisis. Its role had also a modern securitization very popular in financial market. Securitization allowed removal of credit obligations from the bank books and transfer it to the insurance institutions. This caused the dispersion of credit risk, and on the other hand was a source of minimizing precautionary standards in banks. The high-risk loans with securities were replaced by the lowest possible risk.

Rupture of "credit bubble" in 2008 caused panic on the world stock exchanges, and that meant step back in the value of shares. This was accompanied by the phenomenon of excess liquidity in the US market, which one attempted to regulate with the

increase in interest rates. This caused an increase in mortgage servicing costs, the decline in property prices and lower demand for real estate. Massive insolvency of borrowers launched auction procedures; there were losses on the barriers, forcing banks to build cash reserves. After all it led to a reduction of liquidity in the banking market. At the same time, the market of interbank flows collapsed, because banks did not realized the level of contamination with toxic assets of other banks and refused to grant loans for others. The financial tsunami with speed of the network flows spread to other countries, in which the wave has not been stopped, despite huge attempts. Unfortunately, the financial tsunami immediately has seized to the other sector of modern economies (see: Figure 2).

Figure 2

Automotive industry and the financial crisis

Source: own research.

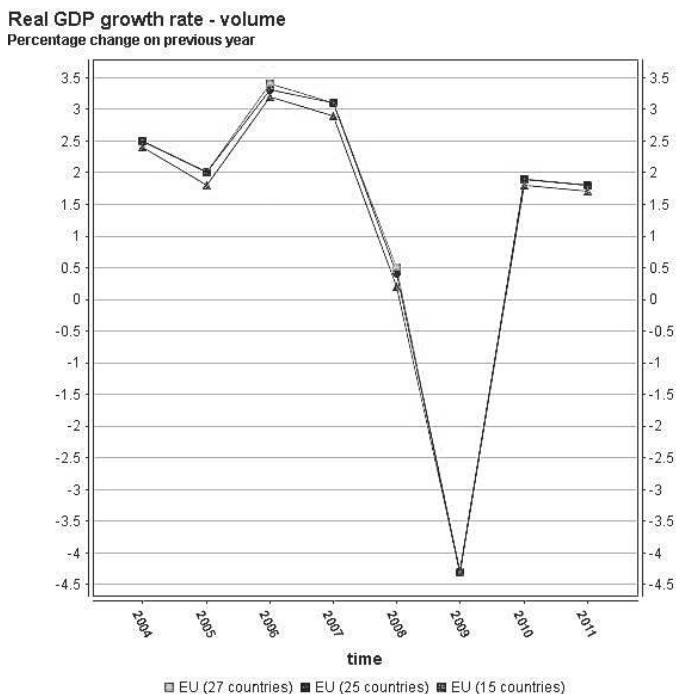
Financial crisis in the European Union

Global financial crisis heavily struck the European economies. In the network world made of different scale entities tied together into global organism, financial disease spreads immediately and affects all actors involved in the global exchange of material and non-material goods. Problems of sub-prime market in US were instantly transmitted to Europe and other parts of the world belonging to the global financial organism. Despite of confident consumer feelings and quite stable GDP growth in few countries (IPSOS 2011), it is difficult to say that crisis had no global dimension. Regional, national and local economies were affected by American disease transmitted

through networks of different scale. Global exchange logic has its positive and negative aspects. Networks are great infrastructure for global exchange of legal and illegal, desired and undesired, healthy and unhealthy goods and ideas supplied by its nodes.

The lasting crisis is the sharpest economic and social downturn in the history of the European Union. Although signs of improvement appear from time to time, recovery remains uncertain and fragile. A real GDP of 27 EU member state has shrunk in 2009 by some 4.3% (see: Figure 3). However, in 2010 EU real GDP rate came back to positive numbers the pace of the growth is not stable and it's diminishing. Most of the macro and micro indicators suggest that EU is entering into the next wave of the global crisis (Nag 2011). Scientists, politicians, entrepreneurs are looking for effective solutions to existing problems. But Greek, Portuguese, Spanish and Italian unresolved economic and social problems make European and global efforts to stop the crisis ineffective.

Figure 3
Real GDP growth rate – volume, percentage change on previous year

Source: Eurostat 2012.

In an effort to rescue the Euro zone, EU-country leaders decided to draft a new treaty to impose regional control over national budgets. After thrilling negotiations and calculations British prime minister, David Cameron chose not to support German-French proposal to halt national debts and set up EFSF – the European Financial

Stability Facility (Allen 2011). Europe's future has become blur and insecure. "If the euro zone survives the crisis – and the meltdown of Italy's bonds in the markets suggests that is becoming ever more difficult – it will plainly require deep reform of the EU's treaties. Done properly, by keeping the euro open to countries that want to join (like Poland) and deepening the single market for those that do not (like Britain), the creation of a more flexible EU of variable geometry could ease many of the existing tensions. Further enlargement need no longer be so neuralgic; further integration need no longer be imposed on those who do not want it" (Two Speed... 2011).

The global financial crisis narrowed down the scope of European integration (both from above and below perspective). Regional stage has been dominated by meetings and discussion focused on fiscal and monetary issues. Mess of the last few months suggests that the European project is about money only. Does it mean that the EU is staring into the abyss (Starring into... 2011) – as *The Economist* provokes? Paradoxically, there is at least one advantage of those gloomy thoughts. Desperate efforts to save the Euro zone uncovered the fragility of the European integration process. Most of the EU member states declared their very shallow and instrumental approach to the European integration. This approach has been demonstrated in two different ways. Some states used to treat the EU as a "milk cow" or "lifeline" (Greece, Ireland, Portugal, Spain, Poland). While others decided to keep away from the European problems and egoistically defend their own interests (Great Britain, Hungary, Czech Republic). Unfortunately, both attitudes stand far from approach undermining the necessity of investment into the common values: cooperation, solidarity, subsidiarity, welfare etc., what has been emphasized in the axiological definition of Europe. Will the Euro zone problems reveal any wisdom?

"We have to recognise that saving the Euro is no substitute for the larger political project, of which it was once meant to be both core and catalyst. The politics of fear may have saved the Euro. We need a politics of hope to find an European answer to the Arab spring" – warns Timothy Garton Ash (Garton Ash 2012). His vision is compatible with Anthony Giddens' remark. "Stabilizing the Euro should be a bridge to longer-term change and a stimulus to the imagination. A new debate should be encouraged across Europe about how traditional limitations of the EU – its lack both of dynamic leadership and of democratic legitimacy – might be overcome" (Giddens 2012). The wisdom of temporary slump seems to be clear. It's very risky and weird to forget about the long-term goals of European integration. But what is really important, those goals must be stemmed from commonly agreed and shared values. It is reasonable to assume that the EU without axiological base will not last long.

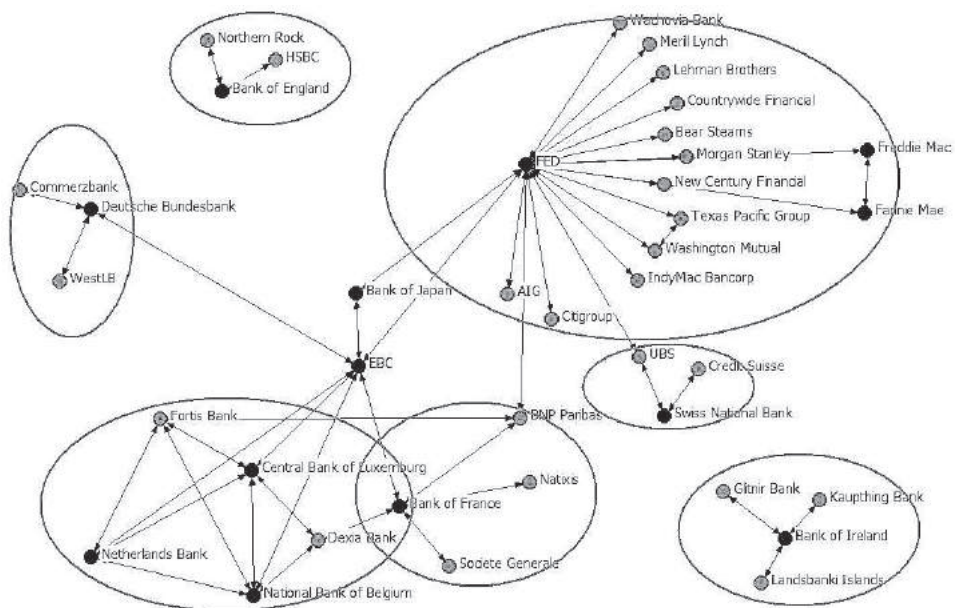
Contemporary problems of the EU are parallel to the "Eurosclerosis" period from 1973 to 1986. In the beginning of 70s, the European integration has been caught into ontological trap laid by the global financial crisis and inability of European leaders to think in the future terms. Thanks to Jacques Delors, the eight President of the European Commission (1985–1994), political and economic crisis strengthened the European integration process by introduction of the Single Market in 1992. To repeat this thrilling story we need a lot of good political will and energy to save the European Union and Europe as whole.

Network money in the European Union

European financial institutions are strongly connected with American financial sector. Banks, investment funds, insurance companies, money transfer firms etc. are operating both in Europe and America. History of mutual cooperation between two continents is long and rich. In the network world powered by virtual communication financial cooperation between companies from Europe and American has become cheaper, faster, more effective and more prevalent (see: Figure 4). Internet communication allowed to develop new forms of businesses completely unknown in the era of radio and TV. Despite of dot.com bubble many entrepreneurs found in the Internet new possibilities for business development, investment and speculations. The last activity has become common practice in the financial sector.

Figure 4

Credit crunch, the main sources of the economic breakdown

Source: own research.

In the last decade Europe experienced the explosion of a network currency and payment platforms. Nowadays, any good or service might be purchase via Internet. Network currency platforms enable anyone to run its own virtual or real business straight from home. It is much cheaper and faster to make payment via Internet, to purchase and sell goods through virtual platforms visited by customers dispersed in the virtual space. The growth of network currency usage speeds up the development of many local and national economies. Virtual platforms brought the chance for local

entrepreneurs to act in the wider scene at the same time they became source of information for global speculators about the local potential. Charmed by enormous possibilities of new IT technologies, local entrepreneurs open themselves for different financial products offered via Internet. Small, medium and large companies started to search their chance in the global virtual economy. Growing demand for promising financial products encouraged speculators to offer products with no financial return. Virtual economy trapped many innocent entrepreneurs looking for profits promised by the global networks. "Herding" mentioned before has become common mentality amongst different scale investors. Naivety of individuals eager for profits mixed with aggressive offer of global speculators brought misfortune for European and global economy.

Investors both institutional and individual had little support from national or regional authorities. Many financial products offered via Internet got out of the control of European law. Despite of advancement in European financial law harmonization many activities lay behind the legal control of European public institutions. That is why in November 2008 the European Commission mandated a high level group chaired by Jacques de Larosière (the former governor of the Banque de France) to make proposals on how to organize the supervision of financial institutions and markets in the European Union (EC 2010). Unfortunately Internet still equips the global speculators with new instruments designed to deceive investors. Affinity fraud, pyramid and Ponzi schemes, bear raid, get-rich-quick schemes are only few examples of modern crimes supported by the Internet. Global fraudsters are still one step ahead of public institutions trying to control network money flows.

The network money flows demonstrated the weakness of European states. "Where states were once the masters of markets, now it is the markets which, on many crucial issues, are the masters over the governments of states. And the declining authority of states is reflected in a growing diffusion of authority to other institutions and associations, and to local and regional bodies, and in a growing asymmetry between the larger states with structural power and weaker once without it" (Strange 2003). The new global network reality limits the power of the nation state and transfers the historic privileges and prerogatives to the capital market actors appearing and fortifying on the regional and global stage. State's control (political control) over time and space is bypassed and replaced by transnational flows of capital, goods, services, labour, technologies, weapon and information. On the one hand, the cyberspace equips fraudsters and organized crime groups into virtual instruments producing a new types of the financial crimes striking into the citizens. On the other hand, European states (e.g. Greece, Ireland, Italy, Spain, Portugal) became the prisoners of the global economic institutions delivering financial capital for socioeconomic development and crisis tackling.

What is clear is that the European fiscal problems caused by the network money diffusion froze the pace of social, cultural but also political (the view from below) integration. Utter concentration on the financial issues limited the ability of the lower level actor e.g. self-governments, NGOs, citizens to act in order to reinforce the EU institutions and its horizontal policies. American poet Ralph Waldo Emerson wrote "Money often costs too much, and power and pleasure are not cheap" (Emerson 1860). This sentence finely describes the complex situation in the EU. When we talk about money there is no space for culture, people and sentiments. This is an example how

high-level politics can stop the rank-and-file initiatives. What is really dangerous, the fiscal mess also affects the pace of territorial growth of the EU. It's reasonable to assume that fiscal mess caused by uncontrolled network capital flows will slow down the enlargement process in the next few years (or even it will stop the enlargement process completely). Croatia may be the last country allowed to join the European Union until the fiscal problems are resolved. Albania, Bosnia and Herzegovina, Iceland, Kosovo, Macedonia, Montenegro, Serbia and Turkey must settle in the waiting room for a while or even for good. Hopefully, the European political and intellectual elites wake up on time and the idea of strong, united Europe on the global stage won't be lost.

Conclusions

Global and European financial services regulation failed to prevent or contain the financial crisis. It is not easy to stop and prevent global crisis however some practical recommendations appeared on the stage. First of all, it is necessary to bring stability, transparency and responsibility to the financial sector. New ethics of market activity needs to be promoted both on individual and group level. New ethics should be shared by entrepreneurs and citizens involved in financial exchange.

New ethics must be supported by strong regulatory framework developed on national, regional and global level. National, regional and global works on regulatory framework have to lead to coherent rules regulating behaviour of firms and individuals all over the world. In order to strengthen regulatory framework it is necessary to establish a global legislative and executive body wielding power over different category of actors engaged in money flows and financial products development. Strong global body (global governance) should be able to control international and transnational financial crimes and speculations destroying local, regional and global financial markets.

The idea of currency transaction tax delivered by James Tobin, Noble Laureate economist, must be reconsidered (Tobin 1978). J. Tobin noted in 1978 that "excessive international – or better, inter-currency – mobility of private financial capital" (Ibidem) is the basic problem of international monetary system. J. Tobin's observation seems to be still valid and worth of further development. Global tax will support global governance and will capture many disturbances caused by short or long term financial speculations. Unfortunately, British withdrawn from a new EU treaty proved that some countries are not interested in global control of speculative and criminal financial flows. This kind of egoistic behaviour encourages destructive practices producing global crises.

Global financial crisis is not only a paradigm present at modern economic theory. It is a social phenomenon widely analyzed by many social scientists representing: sociology, psychology, political sciences or anthropology. In order to understand and tackle sources and consequences of global crisis it is necessary to reconstruct social theories describing the modern world. Only interdisciplinary analysis of quantitative and qualitative factors shaping socioeconomic reality may bring holistic view of complexity of the global crisis.

References

- Allen K. (2011) *Q&A: EU Leaders Summit and the Eurozone Debt Crisis*. Available: <http://www.guardian.co.uk/business/2011/oct/25/european-leaders-summit-debt-crisis> (accessed 11.05.2012).
- Applebaum A. (2011) *Cameron's Eyes Are on the City*. Available: http://www.washingtonpost.com/opinions/david-camersons-move-to-save-the-city-not-the-euro/2011/12/11/gIQA13jDoO_story.html (accessed 11.05.2012).
- Bogle J. (2008) *Enough: True Measures of Money, Business, and Life*. Hoboken (New Jersey): John Wiley & Sons.
- Bosworth M.H. (2007) *Survey: Americans Not Saving Enough*. Available: http://www.consumeraffairs.com/news04/2007/12/savings_study.html (accessed 11.05.2012).
- Castells M. (2000) End of Millennium. *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. III. Oxford: Blackwell Publishing.
- Castells M. (2002) *The Internet Galaxy*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells M. (2004) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Emerson R.W. (1860) *The Conduct of Life*. London: Smith, Elder and Company.
- European Commission. (2010) *Towards More Responsibility and Competitiveness in the European Financial Sector. Internal Market and Services*. Available: http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/leaflet/financial_services_en.pdf (accessed 11.05.2012)
- Eurostat. (2012) *Real GDP – Volumes. Percentage Change on Previous Year*. Available: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (accessed 11.05.2012).
- Garton Ash T. (2012) *Fear May Well Save the Euro. Now for the Politics of Hope*. Available: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jan/25/fear-save-euro-politics-hope> (accessed 11.05.2012).
- Giddens A. (2012) *In Europe's Dark Days, What Cause for Hope?* Available: <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jan/25/anthony-giddens-europe-dark-days-hope> (accessed 11.05.2012).
- IPSOS. (2011) *The Consumer Confidence Index Proves the Polish Consumer Stay Quite Optimistic*. Available: <http://www.ipsos.pl/en/consumer-confidence-index-July-2011> (accessed 11.05.2012).
- Luhman N. (1990) *Essays on Self-Reference*. New York: Columbia University Press.
- Marx K. (1964) The Power of Money in Bourgeois Society. *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. New York: International Publishers.
- Nag A. (2011) *Euro off 11-month Lows Versus Dollar*. Available: <http://www.reuters.com/article/2011/12/15/us-markets-forex-idUSTRE7AC15W20111215> (accessed 11.05.2012).
- Scott J. (2005) *Social Network Analysis. A Handbook*. London: SAGE Publications.
- Simmel G. (1978) *The Philosophy of Money*. London and New York: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Stiglitz J. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W.W. Norton & Company.
- Strange S. (2003) The Declining Authority of States. Held D., McGrew A. (eds.) *The Global Transformations Reader*. Cambridge: Polity Press.

The Economist. (2011a) *Starring into the Abyss*. Available: <http://www.economist.com/node/21536872> (accessed 11.05.2012).

The Economist. (2011b) *Two Speed Europe, or Two Europes?* Available: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/11/future-eu> (accessed 11.05.2012).

This is Money. (2004) *Is Chip and PIN Safe?* Available: <http://www.thisismoney.co.uk/money/experts/article-1584786/Is-chip-and-PIN-safe.html> (accessed 11.05.2012).

Tobin J. (1978) A Proposal for International Monetary Reform. *Eastern Economic Journal*, Vol. 4, pp. 153–159.

United Nations (2011) *World Investment Report: Non-Equity Modes of International Production and Development*. Available: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf> (accessed 11.05.2012).

Zelizer V. (2000) Money. Borgatta E.F., Montgomery R.J.V. (eds.) *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan Reference USA.

Kopsavilkums

Slavomirs Partickis, Kamils Filipeks

Tiklu nauda finanšu krīzes apstākļos Eiropas Savienībā

Dotajā rakstā autori izceļ un analizē sarežģītās attiecības starp virtuālo naudu un sociāli ekonomisko krīzi, kura attīstās Eiropas Savienībā kopš 2007. gada. Virtuālā nauda tiek saprasta kā mūsdienu nauda, kuru nosaka izmaiņas tehnoloģijās un sakaros. Bitu nemateriālā secība, kas nosaka virtuālās naudas jēgu, noved pie tā, ka šī nauda tiek uztverta par decentralizētu parādību, atbrīvošanos no varas vai – daudz plašāk – no valsts un nācijas ietekmes. Virtuālā nauda ir globālās tiklu ekonomikas elements, kurš tiek balstīts uz globālo sakaru paplašināšanos starp finanšu tirgus dalībniekiem, nepārtrauktu materiālu un nemateriālu aktīvu novērtēšanu, kā arī radošām spekulācijām. Vissvarīgākā nozīme virtuālās naudas attīstībā un tiklu ekonomikas transformācijā ir finanšu sektoram. Virtuālā nauda finanšu sektorā noveda pie mūsdienu ekonomikas dihomizācijas, sadalot to: a) reālajā ekonomikā, kurā procesi risinās noteiktā laikā un noteiktā fiziskajā telpā, un b) virtuālajā ekonomikā, kuru stimulēja procesi kibertelpā. Tagadējās krīzes iemesli jāmeklē nekontrolējamajā mūsdienu ekonomikas virtualizācijā. Mūsdienu ekonomikas virtualizācija samazina sociālo un politisko kontroli par globālo naudas cirkulāciju. Tas rezultātā virtuālā nauda kļūst par parādību, kura ir atdalīta no aksioloģiskās un normatīvās jomas. Par objektiem daudzām nekorektajām transakcijām, kuras izraisīja virtuālās naudas attīstība, kļūst Eiropas Savienības pilsoņi. Virtuālie finanšu produkti, radītie priekš tā, lai iegūtu reālo naudu no pilsoņiem, kuri neko nenojauš, noveda pie ekonomiskā kollapsa daudzās Eiropas Savienības valstīs. Virtuālā nauda, kura tika stimulēta ar bezgalīgu apmaiņu Eiropas virtuālajā telpā, papildus individuāliem investoriem pievilināja daudzus institucionālos investorus. Preventīvās darbības neesamība no ES institūciju puses, kā arī sociāli ekonomiskās krīzes padziļināšanas Eiropas Savienībā noveda pie to valstu integrācijas procesa “iesaldēšanas”, kuras pretendē uz iestāšanos Eiropas Savienībā.

Резюме

Славомир Паргыцкий, Камил Филипэк

Сетевые деньги в условиях финансового кризиса в Европейском Союзе

В данной статье авторы выделяют и анализируют сложные отношения между виртуальными деньгами и социально-экономическим кризисом, который развивается в Европейском Союзе с 2007 года. Виртуальные деньги понимаются как современные деньги, обусловленные изменениями на уровне технологий и связи. Нематериальная последовательность битов, которая определяет суть виртуальных денег, приводит к тому, что они представляют собой децентрализованное явление, освобождённое от власти или — более широко — от воздействия государства-нации. Виртуальные деньги являются составным элементом глобальной сетевой экономики, основанной на увеличении глобальных связей между участниками финансового рынка, бесконечных оценках материальных и нематериальных активов, а также творческих спекуляциях. Наиболее важную роль в развитии виртуальных денег и трансформации сетевой экономики играет финансовый сектор. Виртуальные деньги в финансовом секторе привели к дихотомизации современной экономики, разделяя её на: а) реальную экономику, пополненную процессами в определённом времени и определённом физическом пространстве; б) виртуальную экономику, стимулированную процессами в киберпространстве. Причины нынешнего кризиса следует искать в неконтролируемой виртуализации современной экономики, которая снижает социальный и политический контроль над глобальной циркуляцией денег. В результате виртуальные деньги становятся явлением, отделённым от аксиологической и нормативной областей. Объектом многих неправомерных действий, вызванных развитием виртуальных денег, являются граждане Европейского Союза. Виртуальные финансовые продукты, созданные для того, чтобы захватить реальные деньги у ничего не подозревающих граждан, привели к экономическому коллапсу во многих странах ЕС. Виртуальные деньги, стимулированные бесконечным обменом в европейском виртуальном пространстве, в дополнение к индивидуальным инвесторам заманили многих институциональных инвесторов. Отсутствие упреждающих действий со стороны институтов ЕС, углубление социально-экономического кризиса в Европейском Союзе привели к замораживанию процесса интеграции государств, претендующих на вступление в Европейский Союз.

Arvydas Guogis, Audrius Bitinas

ON THE CAUSES AND DIRECTION OF THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN SOCIAL POLICY MODEL AND ITS GUARANTEES

In general, the article analyses the direction of the development of Lithuanian social policy model and, in particular, it analyses the social security guarantees in social insurance pension system. The authors stress the relationship between social security system and well-known concepts of social justice, welfare state and New Public Management. At the same time they are related to new concepts of social reintegration, social quality and New Governance, which can be more applicable in the world of the 21st century when certain aspects of globalization, neoliberalism and capitalism have exhausted themselves. The economic crisis of 2009 in Lithuania demonstrated the necessity for newly founded approaches that would prevent the country from moving to lower positions of development. In its administrative practice, the country is still facing such persisting problems as the lack of social justice, growing asymmetrical information in administrative practice (especially in the sphere of community and non-governmental relations with municipal and central authorities) and the possibility of a societal and social conflict. The Lithuanian social policy model is gradually drifting from the bismarckian-corporative model to the liberal-marginal one, especially after private pension funds reform and New Public Management elements have been introduced in the provision of social services. However, after these reforms the social conditions for Lithuanian citizens did not improve. The Lithuanian funded pension system reform of 2003 reduced social solidarity and state social insurance pension guarantees. Market fundamentalists expose marginal groups' problem as depending solely on themselves and do not see the significance of the state in solving it. They do not stress the necessity of the larger scope of social security and social workers' work performed in order to reintegrate marginal groups into normal life, in comparison with "usual inhabitants." During twenty years of its independence, considering such indicators as high inequality level, high suicide rate, short lifespan, clientism, etc., Lithuanian social system has obtained the face of "inhuman nature." High level of unemployment and emigration are still considered the main economic and social problems of the country. It is obvious that the worsening social conditions and inequality rates in Lithuania persisted even during the long GDP rise period from 2001 to 2008. The main social security object in Lithuania is the old age pension system. It is necessary to start a new complex reform of the system, the main goals of which are: to refuse privileged pay-offs, gradually raise retirement age, revise all social security system pay-offs, balance the proportion between the ones paying contributions and the ones receiving pay-offs, balance the budget of the social security fund, revise volumes of social security contributions (for instance, to apply health insurance contribution to pensions), change unemployment social security and early pensions system etc. State pension system creates a higher quality social security than private pension schemes. The goal of the pension system is to ensure sufficiency of pensions. Therefore, obligations of the state to the participants of the pension system should not be reduced. Establishing independent permanently operating institutions responsible for revision of the pension system or assessment of its course may help consolidate the management of the pension system. The pension system design must be focused on the economic-mathematical methods and not on political decisions.

Key words: social policy model, pensions, social quality, social justice, welfare state, New Public Management, social reintegration, New Governance.

Introduction

Since the restoration of Lithuania's independence in 1990, significant changes have taken place in administrative practice. In a relatively brief period, the developing country made a remarkable progress in creating market economy, a new public administration system and macro-economic stability. Lithuania has been named as one of the most successful economies in the entire European Union.

During the economic crisis of 2009, Lithuania survived severe cuts in social security system, a sudden rise in unemployment and an increasing gap between citizens' expectations. Nevertheless, the Lithuanian model is drifting towards the liberal-marginal model (Esping-Andersen 1990; Guogis, Koht 2009) and is influenced by the free market ideology as well as emerging elements of New Public Management in Lithuanian social administration. It became especially visible during the economic crisis in Lithuania, when the right-wing conservatives, lead by Prime Minister Andrius Kubilius' government, introduced a package of unpopular social measures.

In the sphere of its administrative practice the country is still facing three main problems:

- the lack of social justice in Lithuania;
- the growing asymmetrical information in administrative practice, especially in the sphere of community and non-governmental relations with municipal and central authorities;
- the possibility of societal and social conflict (Acemoglu, Robinson 2005; Lazutka 2003).

Lithuanian specificity in administrative practice could be the reason for redefinition of the balance between the state and the market. Nowadays, in spite of continuing problems, the state of Lithuania has been following the same dangerous path of development as it continues using only two (decentralization and market type) mechanisms which are less and less socially effective for its citizens and society. The state citizens' protection has to be enhanced. Interaction between non-governmental organizations and municipalities, according to A. Guogis, R. Kacevičius and A. Stasiukynas research in Vilnius and Ukmergė districts in 2006–2007 (Guogis et al. 2009), has to be reorganized.

Social justice is one of the main problems in the sphere of administrative practice in Lithuania as well as in other countries. The traditional activities' efficiency scheme, which consists of three English E letters (economy, efficiency, effectiveness) is lacking the fourth E (equity, or social justice). From methodological point of view, marking out social justice is very important in Eastern Europe and Lithuania, where reforms have suffered to a higher extent because of greater social injustice than in developed Western democracies. It is important to understand the concept of "striving for social justice" not only in its narrow sense, as the seeking for a certain income level or public security assurance, but also as social-psychological phenomenon in the employers' behavior with their employees and teachers' behavior with their pupils at schools as well. If the efficiency of social security in Lithuania was measured by social reintegration degree and not by benefits, we could be in the middle of the road leading

to more developed European models. It is important to note that, in order to improve Lithuanian socio-political system, its administrative culture must be changed by redefinition of administrative efficiency values.

1. The present direction of social policy model development in Lithuania

There is no doubt that, from the beginning of 2009, the anti-crisis plans of Lithuanian right wing parties have contributed to the increase of taxes in the country. It seems very likely that the tax reform in the country fell down on the still very weak shoulders of the middle class. And there is still no clear progressive taxation system found in Lithuania. The retreat from the earlier universal comprehensive social-democratic measures in maternity support and also decrease in old-age pensions in reality diminished the percentage of wealth redistribution in the country.

Lithuanian economic and social experience demonstrates that economic achievements alone, when GDP's annual growth (from 2001 to 2008) was on average above 7 percent, do not create prosperity for everyone and more social equality in the country. The total percentage of allocations for social security (from the GDP) in the country over all recreated independence period of twenty years was only between 13 and 16 percent (European Social Statistics 1996–2004). More visible threat to social sphere appeared during 2009 economic crisis, when GDP fell by 15 percent (Department of Statistics ... 2010). Diminishing wages, unemployment growth and “social closures” in 2009 were noticed almost in entire socio-economic system. In 2009, according to its socio-economic development, Lithuania clearly surpassed only Bulgaria, Romania and Latvia, while it lost to Poland, Estonia, Czech Republic, Slovenia, Slovakia and Hungary.

It is obvious that the crisis has and will have massive distributional effects. First, the crisis has led to a competition between countries offering lowest levels of regulation and taxation on different factors of production without a corresponding development of supervisory and other forms of regulation. Second, unemployment has been rising, which will increase poverty and widen income distribution. The initial impact of the crisis will reduce inequalities because at the moment investors are suffering major capital losses on a wide range of assets (from building trade to equities) and the profits and dividends will be hit. This effect will quickly pass, however, to be replaced by the outcomes of rising unemployment, which will increase poverty and widen the income distribution at the bottom. A number of highly-paid jobs, especially in the financial sector, are simply disappearing, and a former skillful professional will have a wage closer to the average. The retirees and older workers face substantial cuts in pension entitlements depressing the living standards of this group. In general, there will be a trend of widening inequality. As A. Watt rightly noted, partly as a result of these shortcomings and partly because of the wake of the major political shift in advanced capitalist economies since the early 1980s, a sustained and far-reaching process of state withdrawal from involvement in the economy (the third negative effect) has been noticed. Amongst other things, state ownership (not least of financial institutions) has been reduced, labour market and welfare state institutions have been

weakened, commercialized or privatized, while enforced (or at least enforceable) legal regulation has been dropped in favor of codes of conduct and so-called self-regulation (Watt 2009). The crisis has marked the point at which the capacity of this economic and political system to reproduce itself has broken down: the various imbalances in the world and in domestic economies, not least among them those in the functional and personal distribution of income identified here, are no longer sustainable. Growing inequality has contributed to asset price inflation, increasing debt burdens, and it interacts in complex ways with savings investment (current account) imbalances. This has placed an increased share of resources in the hands of those who, rather than consume it in the form of real goods and services, have used it to speculate in financial markets (Watt 2009).

Such trends have led to very substantial shifts in social policy model and income distribution in Lithuania.

The overall movement of the Lithuanian social policy model from corporative-bismarckian type to the marginal-liberal model does not raise any doubts. Before 2000–2003 it was possible to affirm that corporative-bismarckian model comprised the basic structure of the country. It consisted mainly of the State Social Insurance Fund system together with limited social assistance system which was mainly comprised of stationary services. Because of special additional pensions the system also had strong clientelistic elements. Such clientelism remains to the present. But on the threshold of the 20th and 21st centuries the reform of private pensions clearly outlined the trajectory of the model change from corporative to liberal-marginal type. The changes in social services which were based on New Public Management principles and methods and more adhered to non-stationary social services also signaled about the strengthening liberal-marginal model. However, it is truth that very shortly after the beginning of the new age some universal social-democratic model elements appeared in Lithuania, for example, 50 litas (LTL) benefits for all children until the age of 18 and free meals for all 1–4 grade children at schools. But from the beginning of 2009 those not numerous universal measures were put aside. 50 litas (LTL) benefits were left only for parents with the lowest income and the same happened with the free meals. Non-taxable income minimum was also left only for the lowest income labour force and this fact also confirmed the strengthening the liberal-marginal model. The inclination to stress New Public Management because of Quality management, “benchmarking”, “one stop” and other methods enables conclusions about the strengthening liberal-marginal model in Lithuanian social administration. Based on the Lithuanian example, it is possible to prove the direct link between the liberal-marginal model and New Public Management – the link which shows that they influence each other. This finding may serve as hypothesis for other Western and Eastern countries, especially those where reforms follow in a rapid and resolute manner.

The diminishing private pension contributions from 5.5 percent to 2 percent and then to 1.5 percent and leaving these contributions to State Social Insurance Fund has not witnessed about the return to the former corporative model, but about the coercive temporary help from a deadlock because of former ruling social-democratic party’s mistakes. The Lithuanian Free Market Institute’s proposal to raise the contributions to the private pension funds to 10 percent (and, in this case, leaving for State Social

Insurance only from 34 to 24 percent of contributions) after economy improves, confirms the results of the survey conducted in 2000 by A. Guogis, D. Bernotas and D. Ūselis. The survey researched the notion of Lithuanian political parties about social security model and revealed that all the main parties in the country were standing for the liberal-marginal model, and the possibility of the gradual dismantling of State Social Insurance Fund (Guogis et al. 2000). The investigation of A. Guogis and D. Bernotas in 2002–2004 COST A15 research and the research of 2005 which was financed by Lithuanian State Sciences and Studies Foundation “Lithuanian social policy modeling in the process of European integration” also confirmed the former hypothesis that in spite of the name of the party (Social-democratic, Social-liberal, Liberal or Conservative) Lithuanian political forces were choosing the liberal-marginal direction (Bernotas, Guogis 2006).

Gosta Esping-Andersen’s introduced calculation of decommodification index as the indicator of one or another social policy model (Esping-Andersen 1990) may be applied to the definition of the Lithuanian social policy model too. But it is necessary to state that in 1997–2000 it was easier to evaluate it statistically as at the present time there is a lack of accessible information which in fact has to be provided by State Social Insurance Fund or the Department of Statistics to the Government of Lithuania. The change of decommodification index between 1997 and 2000 showed that Lithuanian model was leaving the campus of bismarckian-corporative model and drifting towards the liberal-marginal model. But, of course, the change of the clearly visible structural parts of social security structure is the main indicator for gradual shift of such kind in Lithuania. It became especially visible during the 2008–2009 years of economic crisis in Lithuania, when right-wing conservatives lead by Andrius Kubilius’ government introduced a package of unpopular social measures. It is obvious that some of these measures were supported mainly by two allied Liberal parties in Lithuania – Liberal and Centre Union and Liberalų Sąjūdis.

Considering such indicators as high level of inequality, high suicide rate, short lifespan, high emigration level and other factors, during twenty years of independence, Lithuanian social system got a face of “inhuman nature.” Drifting towards liberal-marginal model is mainly caused by the “unfriendly” indicators mentioned above. The newly introduced private business elements of New Public Management, which were intended to cope with social problems by enhancing public administration efficiency, have only deepened the problems in many ways – mainly because of contradiction between public and private interests. When New Public Management values in Lithuania are mixed not only with traditional hierarchical administration values but also with Eastern-European (Slavic) or Asian administration type values (which are inherited from the Soviet past) it can result in administration with a very deep illness. Where is the way out of such an interwoven situation of this globalized and socially exclusive world? Perhaps it is the newly emerging administration model of “New Governance”? It is obvious that at the beginning of the new 21st century, in the Western social science the social “New Governance” model is gradually replacing the individualistic “New Public Management” model which evolved about three decades ago.

2. What has to be done in order to change the model of development?

In order to reach a certain level of “social quality,” it is necessary to rest on social justice (or equity) achievements. Marking out social justice is methodologically very important for Eastern Europe and Lithuania, where reforms have “suffered” much more because of greater social injustice than in the developed Western democracies, which in fact, solved the problem of social justice to a large extent after the World War II (Guogis 2009). It is possible to assume that the most inhuman behavior is unjust behavior with the most socially vulnerable population as marginal groups. Up to ten marginal groups can be identified in Lithuanian society. There are also plenty of atypical cases. However, pursuing common methodological and practical measures in order to improve the situation is not enough, as the situation of every group is very specific.

Market fundamentalists expose marginal groups’ problem as depending solely on themselves and do not see the significance of the state in solving it. They do not put emphasis on the large scope of social security’s and social workers’ performance in an attempt to reintegrate the marginal groups into normal life, if compare them, simply speaking, with the “normal inhabitants.” In this case it is necessary to also have more financing. Social reintegration criterion has to be the main criterion for social policy efficiency in Lithuania. Is it known how many former marginal groups’ representatives in Lithuania returned back to “normal life”? The former prisoners in Lithuania statistics for one year demonstrated that one third of the prisoners were employed. But what about the rest? Do we have the corresponding statistics, by the means of which it is possible to evaluate and make prognosis? Universities and research institutes research social exclusion only in very fragmentary way.

It could be stated that almost no one (with the exception of Vilnius University sociologist Arunas Poviliunas and some students of Mykolas Romeris University) in Lithuania has carried out such investigation as “participatory” (“collaborative”) research. The essence of such research is the fact that investigated members of social exclusion group are aware of being a part of the research and together they try to find the way out of the critical situation in which the group members appear. In fact, it is difficult to imagine a more concrete and effective marginal groups’ situation improvement method than “participatory research,” but who will make Lithuanian researchers go directly to the marginal groups and live and communicate with them? If we criticize social administration and education system in Lithuania, it is possible to assume that interaction between them could help reach decisive social exclusion elimination victories. For instance, the so-called “benchmarking” method in social administration and research can cardinaly change the situation. The essence of it consists in that better working organizations, for example, social support departments in municipalities, are exposed by comparison method. Other departments have to collate with the higher quality ones and learn from their experience. In 2004–2006 A. Guogis, together with his associates, conducted a “benchmarking” research in Lithuanian municipalities, where three municipalities’ groups – the advancing, the middle level and the laggards were exposed (Vareikyte et al. 2006). The efficiency criteria were

the ratio of social workers to the clients, the variety of social services, the means distribution according to the needs, etc. The “benchmarking” method is extracted from New Public Management, where the main criterion for efficiency of social services is the client satisfaction (the degree of satisfaction of clients with regard to the quality of services).

That is why the client satisfaction research is decisive in fight against social exclusion. However, in Lithuania we can notice the fact that such client satisfaction research is conducted very rarely and not in many organizations. How can we then expect a more effective fight against social exclusion and more social justice?

Such quality management standards as ISO 9000 and priority planning methods (which prevent the laggard spheres formation and adhere to “global budgeting” when it allows saving in organizations and transmitting the means from one budget year to another) are also important for social administration institutions. The minimization of bureaucracy, the accessibility and clear understanding of social services is to be direct and sometimes is the only way for those who appeared in social exclusion. The same can be said about “asymmetrical information” which means that very often services provider has more information than receiver and that one does not always share this information. The service market can be affected when a provider does not share information which is public and open. This can also reduce the number of clients.

The course of Lithuanian social administration has not been negative in all ways. The division of social support departments and administration into service organizers (municipality administration and providers that can be non-governmental and private organizations) substantially brought the provision of services nearer to clients. Probably not without a reason such “modern” services as home services delivery appeared in Lithuania in such a short period of time. These services are especially important for those people who cannot take care of themselves.

Improvement of social administration and social research is the key that could help reduce social exclusion and realize social reintegration. If the efficiency of social security in Lithuania is measured by the degree of social reintegration and not by benefits, it is possible that we are in the halfway towards the developed Scandinavian social model. In this case there could be fewer complaints about social justice in that country too.

3. Legal aspects on the way to change the model of social security guarantees

The aim of the state’s social insurance is to reduce poverty and protect people from the poverty related to occurrence of social risks and to promote social inclusion and equity between different social groups. State social insurance is based on the solidarity principle, i.e. social security contributors in real-time finance social security beneficiaries.

Traditional concept of the welfare state has changed because of rising social security costs and the slowdown in economy. Therefore, states have tried to find new forms of

organization and management of social security systems. However, liberalism did not outweigh the importance of social protection guarantees and, in the past decade, many European Union countries began to reform state social insurance systems which aim to reduce the budget deficit, promote efficiency and strengthen the state social insurance guarantees. The development of liberal ideas has not bypassed Lithuanian pension system. The pension system reform of 2003 raised wide discussions on the state social pension insurance system future development in Lithuania. This reform clearly demonstrates that the government opted for a liberal position, i.e. funded pension system's participants on a voluntary basis (although it is actively promoted) has a possibility to transfer a part of the state social insurance guarantees to private pension funds.

Improvement of the Lithuanian pension system model is not only important in the process of growing economy but also in the face of the economic crisis. The main objective of the pension system is to establish stable and adequate old-age income for each participant and, therefore, social insurance guarantees cannot be reduced. Lithuanian scientists are critical of the reduction of state social insurance pension guarantees.

Upon the development of the new pension system there were no questions about availability of Bismarck social security tradition in Lithuania, whereas its principal feature was that pay-offs depended on paid contributions. Besides, principles of the Bismarck social security tradition had been used in the soviet pension system as well. It is also important that experts of the EU states and international institutions (the World Bank, International Labour Organization, European Council, European Union and United Nations Development Program) gave recommendations (in some cases seeing possible reforms in a different way) on creation and development of social security to the Government of Lithuania.

P. Gylys argues that experience of some Eastern European countries has shown that the cumulative mandatory private pension funds were established but results have been worse than expected (Gylys 2002). R. Lazutka noted that the real goal of the Lithuanian funded pension reform of 2003 is state patronage intended only for business class and persons participating in the funded pension schemes – without any understanding about social stability (Lazutka 2003, 2004).

Analyzing whether the state social insurance legislation complies with provisions of the Constitution, Lithuania's Constitutional Court grounded the main principles for the organization of the pension system and marked an orientation of the pension system to the Bismarck social protection tradition. In the Resolution of April 23, 2002, the Constitutional Court noted that old-age pensions should be paid considering the size of paid contributions and the duty of the state towards stability and confidence in the pension system, legal protection, respect for the legitimate rights of persons' interests and for legitimate expectations.

In the Resolution of September 26, 2007, the Constitutional Court noted that the right to social support and social protection should be treated in view of social sustainability and the imperative of justice, the constitutional principles of equity and proportionality. Payment of retirement pension is determined as the time during which

a person paid state social insurance contributions, and pension's amount cannot be independent of paid social insurance contributions. The legislator should establish such legal regulations which could ensure the collection of funds necessary for pensions and social support and payment of pension and social support benefits.

In one Resolution (of November 25, 2002), the Constitutional Court emphasized the importance of the liberal approach to the Anglo-Saxon pension system: "the social security regulation must be such as to allow the assumptions and the incentives for each member of the society for their welfare, and not rely solely on government guarantees of social protection." However, this liberal position was modified in the Resolution of the Constitutional Court of September 26, 2007 which reinstated the traditional Bismarckian system approach: "the State must create such a social welfare system, which could help maintain the dignified living conditions. Solidarity principle sets certain obligations also for the persons, but such obligations must be constitutionally reasonable, it cannot be disproportionate and cannot deny the social orientation and the obligations of State".

After introducing additional special social benefits and funded pension system (reform of 2003) Lithuanian social security system became similar to the pension systems of South European countries because of clientelistic (where some social groups have privileges) elements: special provisions for sportsmen, farmers, liberal professions, judges and others (Guogis 2006). In the Resolution of October 22, 2007 the Constitutional Court held that payment of social insurance pension does not become a privilege.

In the Resolution of April 20, 2010, the Constitutional Court noted that in the case of need to temporarily reduce the pension in an extremely difficult economic and financial situation in the state, the legal regulation, according to which the pension of employed pensioners is reduced more than of the ones, who are unemployed and are not engaged in any business, cannot be set.

In the ruling, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania noted that persons have the right to a monetary payment of a respective amount, i.e. the property right (ruling of November 25, 2002). Under Article 23 of the Constitution, this right must be protected and safeguarded with an exception of economic crisis. However, reduced pensions should be compensated in the future (ruling of April 20, 2010), when the State Social Insurance Fund's budget would be balanced. The pensions were really restored beginning from 2012.

On October 28, 2009, the Government of the Republic of Lithuania and social partners (the largest trade unions, businesses and employers as well as pensioners' organizations) signed a National Agreement. Under the Agreement, the Government undertook to implement the measures of financial consolidation (including a temporary and differentiated reduction in all pensions) pursuing the essential objective (to pay social benefits on time) so that recipients of the smallest pensions would be protected and recipients of bigger pensions and other income would jointly assume a heavier burden of reduction (until 2012).

Economic crisis and analysis of social insurance (indicated in the Concept of the reform of state social insurance and pension scheme of June 15, 2010) showed that there are several problems in pension insurance:

- current benefit scheme enables duplication of benefits;
- development of state pensions system (according to the data of the Ministry of Social Protection and Labour of Lithuania, over the last 7 years, from 2003 to 2009, funds of the state budget for pension benefits grew by almost 60% (from 247 million in 2003 to 394 million in 2009);
- the redistributed part of social insurance pensions (the basic pension) has great significance for the amount of the pension, while the impact of contributions paid by a person is reflected insufficiently, which makes this scheme unattractive;
- benefits are not linked to the development of this ratio or future life expectancy;
- the scheme has no incentives to postpone the payment of a pension;
- identification of work incapacity and special needs is insufficiently transparent and controlled;
- the state social insurance scheme is financially vulnerable because the pension reserve fund is not established;
- pension benefits indexation is not linked to economic and demographic indicators and is under a strong political impact;
- no long-term strategy for financing pension accumulation has been developed.

On June 15, 2010, the Concept of the reform of the state social insurance and pension scheme was approved. The goal of the reform is to establish essential elements of the reform of state social insurance and pension scheme, after identification of the problematic areas of the scheme, so that a foreseen new legal regulation will ensure the scheme's long-term financial sustainability and the scheme will guarantee adequate and target-oriented benefits and will be administered more efficiently.

When revenue is declining, the simplest way to regulate social insurance fund budget is to increase state social insurance contributions (employees and employers' part) or to reduce benefits. However, these methods cannot be applied as the fastest economic effect because they are indirectly impacting the State's competitiveness and employment policy. Reduction of pension benefits (therein for the working pensioners) may raise questions of social solidarity, may affect certain undesirable legal and social implications, social security unity, benefits differentiation and legal expectation principles. Thus, reduction of pensions means that persons are not encouraged to continue to work and expect a higher pension, and pensions will decline despite of higher social insurance contributions.

4. Political and economical influences

The economic crisis and reduction in pensions, in general, deny the contribution-benefit balance and it is important to maintain the principle that the current economic crisis should be subordinated to the state social insurance pension guarantees. Reduction of the pensions' part that depends on the number of the working years and paid contributions, and introduction a fixed basic pension could violate the main principle of Bismarck social traditions – the benefit depends on paid contributions. In this case, the actual Lithuanian pension system model is closer to the Anglo-Saxon

liberal model, the main feature of which is the idea that pension insurance is a person's own affair, because the state only guarantees the basic amount of the benefits.

Therefore, in order to reform the pension system, it is important to not only use traditional simple measures (to reduce benefits and increase contributions), but to also launch a new comprehensive social security system and labour law reform, with particular emphasis on the means to raise employment, more flexible employment forms and active social policies (according to the European Union recommendations), to review the entire system of social security benefits (reduce or eliminate some benefits), and to introduce health social insurance contributions for pensions (pensions are taxable in many EU countries). The main accent of pension system in Lithuania is the influence of political decisions. For example, the pension reserve fund was not established because of the fear that the reserve money may be used for other purposes. The desire to please the electorate created the situation in Lithuania where political lobbying caused deterioration of social security fund. Some of these political suggestions of 2008 are the following: minimizing retirement age for teachers who have worked in the field of education for at least 30 years and making sure that the average social insurance pension is not less than 60 percent of national average wage (net).

Despite many financial injections to increase the social security contribution rates and permanent cuts in benefits, the State Social Insurance Fund revenues continued to decline until 2010.

For decades, West and North European countries have been searching for ways to increase public confidence in social insurance system. Such attempts have also been made in Lithuania, but only through political actions rather than economic means. In the face of the economic crisis, public social insurance and social security decreased and development of social security system stopped.

French economist A. Euzeby raised a question of how to measure the benefits associated with the fact that the population is healthy, life of elderly persons rose or that the level of unemployment benefits and social support contribute to social solidarity and peace (Euzeby 2007).

Thus, actual economic crisis has not only reduced the confidence in the Lithuanian social security system, but also required reduction of social security guarantees. It could be noted that economic and political events in Lithuania have already had an impact on social protection system development – reduced benefits, increased social security contributions and more stringent conditions to receive social security benefits.

Summarizing we may say that introduction of the funded pension system decreased the warranty of social security pensions and approximated the Lithuanian pension system to the Anglo-Saxon model of pension system, because the state social security system became mixed and partly dependent on the state's budget and the situation in the financial market, and the participants of the funded pension system became less dependent on the state's warranties, whereas part of their future pension guaranteed by the state will be lower.

Conclusions

1. The Lithuanian social policy model has the traits of the Continental European corporative social policy and pension system model with the elements of East European and South European models. The establishment of private pension funds in 2003 and New Public Management elements in providing social services has introduced the elements of liberal marginal social policy model, which is mainly found in Anglo-Saxon countries.
2. As far as ideology and practice in Lithuania are determined by market fundamentalism, social justice remains a big problem.
3. The Lithuanian funded pension system reform did not reach the objective of ensuring pensions' adequacy and sustainability. The Lithuanian funded pension system reform of 2003 reduced social solidarity and state social insurance pension guarantees.
4. State social security pension system creates higher quality social security than private pension schemes as the goal of the pension system is to ensure sufficiency of pensions; therefore the obligations of the state to the participants of the pension system should not be reduced.
5. It is necessary to start a new complex reform of the entire social security system the main goals of which would be: to encourage employment, refuse privileged pay-offs, gradually raise retirement age, revise all social security system pay-offs, balance the proportion of the ones paying contributions with the ones receiving pay-offs, balance the budget of the social security fund, revise volumes of social security contributions (for instance, to apply health insurance contribution to pensions), change unemployment social security and early pension system etc.
6. Establishing independent permanently operating institutions liable for revision of the pension system or assessment of its course may help consolidate the management of the pension system. Designing the pension system must be focused on the economic-mathematical methods, but not on political decisions.
7. It is possible to improve social administration in Lithuania by imposing New Public Management and New Governance methods and abandoning "asymmetrical information" in public administration and, in general, adhering to social justice principles in societal life.

Concluding Remarks

Following the principle of putting additional spending in the hands of low income groups should have a progressive effect on income distribution. There is a need of "positive" redistribution measures – various transfers per child or per household, cuts in VAT and progressive income tax in order to stop depopulation processes in Lithuania.

There has been and will be a massive transfer of public resources to the financial sector. In many cases, taxpayers have given money to wealthy individuals who have pocketed high incomes in the past. This is socially unjust, because rising inequality

has been one of the causes of the crisis. However, from economic and political point of view, the forces arguing for a reversal of past trends towards greater equality and social justice in Lithuania will remain weaker for a long time. We suppose that only after massive street protests “social” elements could be introduced into the Lithuanian social policy model.

It is vital not just for ethical, but also for economic reasons to take steps to reverse trends of current societal development. A socially just and politically effective exit strategy needs to be set out now. The struggle for a new social policy model is the struggle over income distribution. All government attempts for redistribution are at need to be ideologically supported by intellectuals – this is a way to create a window of opportunity for policy makers.

In fact, society is a construct built according to the norms and values, which are changing over time. One of the biggest disadvantages of the values of a new social model was named by Leszek Lachowiecki (Director of the Index Academic Centre). He strongly criticized social democracy in his native Poland when he wrote that “it is strange but true that Polish Post-Communists – having converted themselves into social democrats – have been in power for about half of the period since the downfall of their dictatorship. But in fact this group, which is led by people like Aleksander Kwasniewski and Leszek Miller, has hardly any genuine Communist roots either. In reality, they were leaders of a narrow group of technocratic businessmen (former “apparatchiks” of the ruling party), who sought to enrich themselves in the process of selling off state-owned industry. Having no ideological background and aiming exclusively at their own individual success, they have eagerly participated in the building of our current social and economical system, which could not be regarded as acceptable in any imaginable system of left values” (Meyer 2010). At present, it is clear that the traditional concept of the welfare state has changed, but it is a fact that fully liberal model or partial privatization of the pension system does not work.

References

- Acemoglu D., Robinson J. (2005) *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernotas D., Guogis A. (2006) *Globalizacija, socialine apsauga ir Baltijos salys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla. (In Lithuanian)
- Department of Statistics of the Government of the Republic of Lithuania. (2010) *Press release*. Available: <http://www.stat.gov.lt/en/news/view?id=8362> (accessed 05.04.2012).
- Eurostat. (2012) *European Social Statistics: Social Protection. Expenditure and Receipts Data 1996–2004*. Available: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DC-07-001/EN/KS-DC-07-001-EN.PDF (accessed 05.04.2012).
- Esping-Andersen G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Euzeby A. (2007) *Financing of Social Protection: Pillar of Social Europe*. Luxembourg: European social insurance platform (ESIP) conference.
- Gyls P. (2002) Pensiju sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos. *Viesoji politika ir administravimas*, No. 2, pp. 78–84. (In Lithuanian)

- Guogis A. (2009) Ar reikia kitokio Lietuvos pletros modelio? *Mokslas ir technika*, No 5, pp. 32–33. (In Lithuanian)
- Guogis A. (2006) Socialines politikos modeliavimo Europos integracijos procese. *Viesoji politika ir administravimas*, No. 17, pp. 29–41. (In Lithuanian)
- Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. (2000) *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Vilnius: Eugrimas. (In Lithuanian)
- Guogis A., Kacevicius R., Stasiukynas A. (2009) The Problems of Interaction between Municipalities and Non-Governmental Organizations in Two Lithuanian Municipalities: From Social Models Point of View. *Socialo zinatnu vestnesis*, Vol. 8, No. 1, pp. 7–17.
- Guogis A., Koht H. (2009) Why not the Nordic Welfare State Model in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian Social Policies. Aidukaite J. (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe Compared*. New York: Nova Science Publishers.
- Lazutka R. (2003) Gyventojų pajamų nelygybė. *Filosofija. Sociologija*, No. 2, pp. 22–29. (In Lithuanian)
- Lazutka R. (2004) Pensijų reforma – valstybinė protekcija verslui? Available: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/15117> (accessed 05.04.2012) (In Lithuanian)
- Meyer H. (2010) *The Cleavage within Europe*. Available: <http://feeds.feedburner.com/social-europe/wmyH> (accessed 05.04.2012).
- Vareikyte A., Kaziliunas A., Guogis A., Gudelis D., Mickus J. (2006) *Socialinių paslaugų tobulinimas Lietuvos savivaldybėse*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla. (In Lithuanian)
- Watt A. (2009) Distributional Issues in the Context of the Economic Crisis in Europe. *Intereconomics*, March/April, pp. 82–89.

Kopsavilkums

Arvidas Guogis, Audrius Bitinas

Lietuvos socialinės politikos modelio atitiktis likumsakaribus, virzieniai un garantijas

Rakstā tiek analizēti Lietuvas sociālās politikas modelja attistības virzieniai, īpašu uzmanību veltot sociālās drošības garantiju analīzei pensiju apdrošināšanas sistēmā. Autori uzsver saikni starp sociālo drošību un plaši pazīstamām sociālā taisnīguma, labklājības valsts un Jaunās valsts pārvaldes koncepcijām. Tās ir saistītas arī ar jaunām sociālās reintegrācijas, sociālās kvalitātes un jaunas varas koncepcijām, kas 21. gadsimta pasaulē ir vairāk piemērojamas, jo daži globalizācijas, neoliberalisma un kapitālisma aspekti ir izsmēluši sevi. 2009. gada ekonomiskā lejupslīde Lietuvā parādīja jaunizveidoto pieeju nepieciešamību, kas kavētu valsts pāreju uz zemākām attīstības pozīcijām. Savā administratīvajā praksē valsts joprojām saskaras ar tādām problēmām, kā pastāvošais sociālā taisnīguma trūkums, pieaugošā informācijas asimetrija administratīvajā praksē (jo īpaši sabiedrības un nevalstisko organizāciju attiecībās ar pašvaldībām un centrālo varu), kā arī sabiedrisko un sociālo konfliktu iespējas. Lietuvas sociālās politikas modelis pakāpeniski dreifē (attālinās) no Bismarka korporatīvā uz liberāli marginālā modelja pusi, īpaši pēc tam, kad tika reformēti privāti pensiju fondi un sociālo pakalpojumu sniegšanā ieviesta Jauno valsts pārvaldi. Tomēr, pēc šo reformu realizācijas sociālie apstākļi Lietuvas pilsoņiem nav uzlabojušies. 2003. gada Lietuvas pensiju sistēmas reforma samazināja sociālo solidaritāti un valsts sociālās garantijas pensiju apdrošināšanā. Tirgus fundamentālisti uzskata, ka marginālo grupu problēmas ir atkarīgas tikai no viņiem pašiem un neredz valsts

nozīmi to risināšanā. Viņi neatzīst plašākā mēroga sociālās aprūpes un sociālo darbinieku darba nepieciešamību marginālo grupu reintegrācijai normālajā dzīvē, salīdzinājumā ar “parastajiem iedzīvotājiem”. Divdesmit neatkarības gadu laikā, ņemot vērā tādus rādītājus, kā augsts nevienlīdzības līmenis, liels pašnāvību skaits, īss dzīves ilgums, klientisms utt., Lietuvas sociālā sistēma ir pazaudējusi humānismu. Augsts bezdarba līmenis un emigrācija joprojām tiek uzskatītas par galvenajām ekonomiskajām un sociālajām problēmām valstī. Acīmredzami, ka sociālo apstākļu pasliktināšanās un nevienlīdzība saglabājas pat ilgstošajā IKP pieauguma laikā no 2001. līdz 2008. gadam. Galvenais sociālās drošības sistēmas objekts Lietuvā ir “vecās paaudzes” jeb novecojusi pensiju sistēma. Ir nepieciešams uzsākt jaunu sistēmas reformu kompleksu, kuru galvenie mērķi ir: atteikties no privilēģētām izmaksām, pakāpeniski paaugstināt pensionēšanas vecumu, pārskatīt visu sociālās apdrošināšanas izmaksu sistēmu, līdzsvarot proporcijas starp tiem, kuri veic iemaksas, un tiem, kuri saņem transfertus, sabalansēt sociālās apdrošināšanas fonda budžetu, pārskatīt sociālās apdrošināšanas iemaksu apjomus (piemēram, piemērojot pensijām veselības apdrošināšanas iemaksas), izmainīt sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumā un priekšlaicīgas pensionēšanas sistēmu utt. Valsts pensiju sistēma nodrošina augstāku sociālās apdrošināšanas kvalitāti nekā privātās pensiju shēmas. Pensiju sistēmas mērķis ir nodrošināt pensiju pietiekamību. Tādējādi valsts pienākumi attiecībā pret pensiju sistēmas dalībniekiem nedrīkst būt samazināti. Neatkarīgas, pastāvīgi funkcionējošas iestādes, kura būtu atbildīga par pensiju sistēmas pārskatīšanu vai tās izvērtēšanu, radīšana var veicināt pensiju sistēmas pārvaldes konsolidāciju. Pensiju apdrošināšanas sistēmas konstrukcijai jābūt balstītai uz ekonomiski matemātiskajām metodēm, nevis politiskiem lēmumiem.

Резюме

Арвидас Гуогис, Аудриус Битинас

Закономерности, направления развития и гарантии модели социальной политики Литвы

В представленной статье анализируются направления развития модели социальной политики Литвы – в частности, гарантии социальной безопасности в системе пенсионного страхования. Авторы подчёркивают взаимосвязь между системой социального обеспечения и широко известными концепциями социальной справедливости, социального государства и Нового государственного управления. Они связаны также с новыми концепциями социальной реинтеграции, социального качества и Новой власти, которые предположительно более применимы в 21-ом веке, когда определённые моменты глобализации, неолиберализма и капитализма исчерпали себя. Экономический кризис 2009 года в Литве показал необходимость создания новых подходов, которые препятствовали бы переходу страны на более низкие позиции развития. В своей административной практике Литва всё ещё сталкивается с такими проблемами, как недостаток социальной справедливости, растущая асимметрия информации в административной практике (особенно в сфере отношений общества и негосударственных организаций с муниципальными и центральными органами власти), а также возможность общественных и социальных конфликтов. Литовская модель социальной политики постепенно дрейфует (отдаляется) от корпоративной модели Бисмарка в направлении либерально-маргинальной модели, особенно после того, как были реформированы частные пенсионные фонды и в сфере оказания социальных услуг было введено Новое государственное управление. Тем не менее, после проведения этих реформ социальные условия для граждан Литвы не улучшились. Реформы литовской пенсионной системы в 2003 году уменьшили социальную солидарность и государственные социальные гарантии пенсионного страхования. Сторонники рыночного фундаментализма считают, что решение проблем маргинальных групп зави-

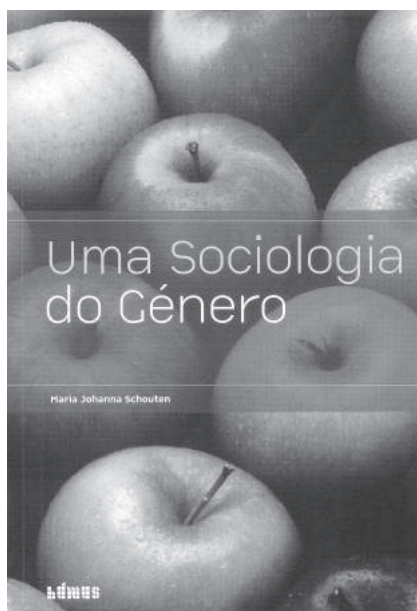
сит исключительно от них самих и не видят роли государства в этом процессе. Они не признают необходимости более широкомасштабного социального обеспечения и деятельности социальных работников для реинтеграции в полноценную жизнь маргинальных групп по сравнению с “нормальными жителями”. За двадцать лет своей независимости, принимая во внимание такие показатели, как высокий уровень неравенства, большое количество самоубийств, небольшая продолжительность жизни, клиентизм и т.п., литовская социальная система приобрела “бесчеловечный облик”. Высокий уровень безработицы и эмиграции до сих пор считаются основными экономическими и социальными проблемами страны. Очевидно, что ухудшение социальных условий и неравенство в Литве сохранялось даже в течение длительного периода роста ВВП с 2001 по 2008 год. Основным объектом социальной безопасности в Литве на сегодняшний день является устаревшая пенсионная система. Необходимо начать новый комплекс реформ системы, основными целями которых являются: отказ от привилегированных выплат, постепенное повышение пенсионного возраста, пересмотр всей системы социального обеспечения, сбалансирование соотношения между теми, кто платит социальные взносы, и теми, кто получает социальные выплаты, сбалансирование бюджета фонда социального страхования, пересмотр объемов взносов на социальное обеспечение (например, приравнивание к пенсиям взносов медицинского страхования), изменение социального страхования по безработице и системы досрочного выхода на пенсию и т.д. Государственная пенсионная система обеспечивает более высокое качество социального страхования, чем частные пенсионные схемы. Целью пенсионной системы является обеспечение достаточности пенсий. Таким образом, обязательства государства перед участниками пенсионной системы не должны быть снижены. Создание постоянно действующего независимого учреждения, ответственного за пересмотр пенсионной системы или его оценку, может способствовать консолидации управления пенсионной системой. Конструирование системы пенсионного обеспечения должно основываться на использовании эконометрических методов, а не на принятии политических решений.

ZINĀTNISKĀ DZĪVE

IZDOTĀS MONOGRĀFIJAS

Maria Johanna Schouten

A SOCIOLOGY OF GENDER

Gender Studies is a quite recent academic subject. The scientific research and the academic teaching on the social asymmetries between men and women began around 1970, during the second feminist wave. Today, this subject of study, with varying designations such as *women's studies*, *gender studies*, or *feminist studies*, exists in most universities in the world.

The study of gender, and in particular the sociology of gender, the subject of this book, is not a residual scientific category, but rather a specific way of observing and analyzing all areas of social reality. It takes into consideration the way people are involved in social relations and their ideas and convictions, depending on whether they are man or woman. Also in an epistemological perspective, the studies about gender are fundamental, as they show the age-long tendency for the production of knowledge to take the “masculine” as a norm. Gender

should be studied for the great importance of this principle in the organization of social life, but also because it is at the root of countless situations of inequality and injustice. All too often, the relegation of women to a secondary position is uncontested, and considered as “natural”.

In short, the study of, in Pierre Bourdieu's words, “such a difficult topic”, as the gender relations is motivated and warranted by its relevance, comprehensiveness, and the new possibilities it offers to social analysis.

In Portugal, women's studies were institutionalized first in 1977, with the installation of the CCF, the Commission of Women's Conditions (today CIG – Commission for Citizenship and Gender Equality). This was an initiative of the government, in its

Maria Johanna Schouten

efforts to promote the principle of equality of rights of men and women, as stipulated in the new Constitution. International tendencies also stimulated the interest for the “Women’s Issue”, such as the proclamation, by the United Nations, of 1975 as the International Women’s Year, followed by the Women’s Decade, in which projects were developed on a global scale to improve living conditions and the autonomy of women.

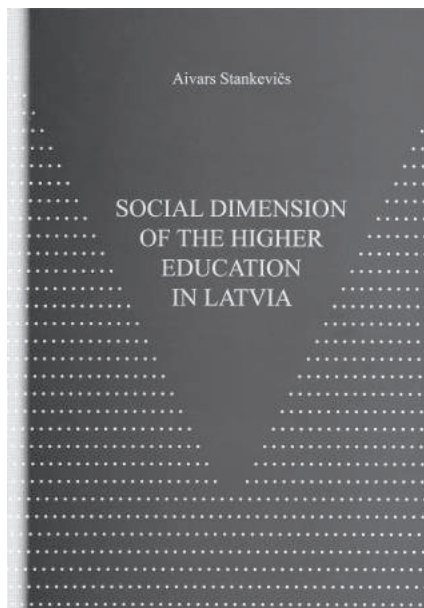
The studies about the “condition of women” or themes related to gender multiplied, and a landmark in Portugal was the year 1985 in which two major conferences were held. The first one, “Women in Portugal”, was the initiative of the Institute of Social Sciences (ICS) in Lisbon and the second, “The woman in Portuguese society – historical vision and present-day perspectives” was held in the Faculty of Arts of Coimbra University. Since then, an increasing number of studies related to gender has been carried out in Portugal.

In 1991, the Portuguese Association for the Studies about Women (APEM) was founded, which publishes the journal *ex aequo*. Historical articles dedicated to women are published in the scholarly review *Faces de Eva*.

In higher education in Portugal, the theme of gender has obtained a place in the various curricula. The Department of Sociology of the University of Beira Interior was one of the first to introduce the subject of Sociology of Gender in its courses, first at Masters’ level and later also for undergraduates. The lectures of these course units constituted the basis and motives for the writing of the present book, *A Sociologia do Género (A Sociology of Gender)* which aims to be a general introduction to the study of gender, from a sociological perspective but with numerous links to the fields of anthropology and history.

Aivars Stankevičs

SOCIAL DIMENSION OF THE HIGHER EDUCATION IN LATVIA

The chosen theme of the monograph is related to the sociology of education, which, being an important element of social sciences in generally, has been formulated as a relatively independent scientific discipline by one of the sociology founders E. Durkheim who declared that the basic function of education is to deliver the prevailing cultural values to the next generations. Currently, to the problems of sociology of education significant attention is paid both by sociologists, pedagogues and specialists of education sciences throughout the world. This has been explicitly testified by numerous and various congresses, conferences, symposiums, seminars and other scientific activities, which are held in different places of the world. It is necessary to remark that in Latvia solutions to the problems of sociology of education for the first time have been studied in the 60ies of the 20th century,

when the first youth sociological researches were published.

Currently, several researches related to social reality phenomenon (labour market of the youth, employment, unemployment) are being carried out. In this respect it is necessary to remark the latest sociological researches of Latvia's youth and education areas, whereof a comprehensive outline is provided by sociologists R. Rungule, I. Koroлева, I. Trapenciere and others in lately published book "Sociology in Latvia". Significant contribution to the research of the youth further plans has been prepared by the Employment State Agency and A/S Hansabanka jointly performed research "*The research of the professional plans of the 12th class students*" "OPEN GENERATION", the results and methodology of which have been used in the elaboration of the author's research program and performance of the research itself, as well as in the process of comparing the obtained results. Some particular issues connected with sociology of education have also been investigated by other notable Latvian sociologists: B. Zepa, V. Meņšikovs, O. Pavlovs etc. in their research works. At the same time, it has to be emphasised that sociologists have very little dealt with the higher education and the problems of its availability and sustainability (except some fragmentary research activities devoted to the higher education and conferences at the establishments of higher education in Latvia – particularly, at the University of Latvia, the Riga Stradins University, Daugavpils University).

The developed monograph is devoted to the sociological problems of higher education. As it was already mentioned, in Latvia the development and recognition of sociology of education is in its starting position of development. Therefore, it is still being represented as a nationally, socially and scientifically relevant topicality.

Therefore, the aim of the research is to investigate the social dimension of the higher education and to present the recommendations for its improvement.

The hypothesis of the research: the social dimension of higher education is determined not only by the equal openness of higher education area for all social groups, but also by the national interests and priorities of the country and respective social groups. And the situation in Latvia is characterized by that the state's national interests and priorities of some social groups do not conform to the ones of pan-European higher education area.

The author in the work has used the following research methods:

1. General scientific research methods: monographic method, logical analysis and synthesis, logically-constructive method, comparative analysis.
2. Specific methods of sociology: expert method, content analysis, quantitative survey, typologization method, data explication methods, correlation analysis.

During the elaboration process of this research in order to verify (obtain the verification or deny) the determined assumption two empirical researches were performed.

In order to achieve the aim of the research the public survey was used; it was carried out in two forms: qualitative – interviews with the experts of higher education, which were consequently used for the experts' interviews content analysis and quantitative – the questioning of the 12th grade pupils.

The scientific novelty of the research is formed by the elaboration of higher education social dimension APC (access, process, completion), taking into consideration not only the openness of the higher education but also the readiness of different social groups to use it. In scope of this general novelty, it is necessary to maintain particular novelty elements of the monograph:

1. Extended sociological interpretation of the social dimension of higher education;
2. The analysis of social dimension of Latvia's higher education in the context of the Bologna process;
3. The consecutive and systematic analysis of different higher education area levels – Europe, Latvia and the social groups.

The monograph consists of an introduction, 3 chapters and 10 sub-chapters, a conclusion, a list of information sources and 2 appendixes.

The monograph begins with the chapter *“The social dimension of the European higher education area: theoretical and methodological aspects”*, where the theoretical and methodological basis of higher education social dimension is explored; the basic elements of higher education social dimension are defined and the model of their mutual connectivity is elaborated, taking into account both the offer of higher education area and the demand expressed by different social groups; the availability of higher education is explored as well within the aspect of Europe as the main social dimension

Aivars Stankevičs

element of European higher education; the globalization and internationalization tendencies and challenges of higher education are considered. In this chapter the social dimension of higher education is explored from the position of joint European interests.

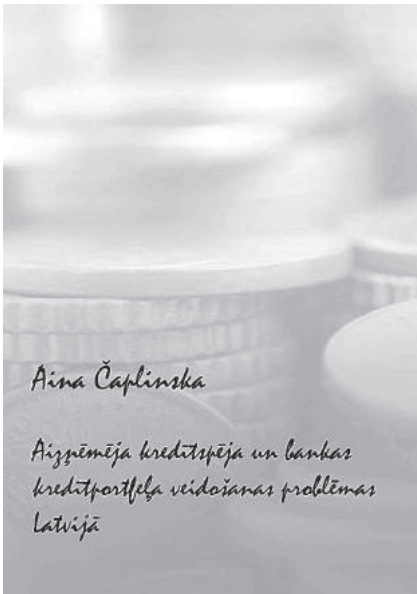
The second chapter “*Social dimension of higher education within the viewpoint of experts in Latvia*” analyses the development and sustainability of Latvian higher education at the beginning of the current century, as well as studies the national interests of Latvia in the social dimension of higher education using the qualitative and quantitative analysis of the viewpoints expressed by professional experts of Latvian higher education.

In the third chapter “*Analysis of the social dimension of higher education in Latvia based on the survey results of the secondary school students*” the research of the 12th grade pupils, which was performed by the author, is described. This empiric research includes plans, interests and priorities of different social groups in Latvia – the potential consumers of higher education – in connection with the opportunities to acquire the higher education in Latvia and Europe. The author’s research is also compared with the results of Employment State Agency and A/S Hansabanka jointly performed research “*The research of the professional plans of the 12th grade pupils*” “OPEN GENERATION”.

The conclusion includes the main results, statements and findings as well as recommendations for those responsible for Latvian higher education policy.

Aina Čaplinska

AIZŅĒMĒJA KREDĪTSPĒJA UN BANKAS KREDĪTPORTFEĻA VEIDOŠANAS PROBLĒMAS LATVIJĀ

Attīstītas tirgus ekonomikas apstākļos kredītooperāciju īpaša nozīme ir tā, ka tās atlases veidā novada līdzekļus uz visdaudzsološākajiem uzņēmumiem. Kreditēšana ir ne tikai izdevīgs un aktīvs banku darbības veids, taču arī visriskantākais, kas prasa kredītriska samazināšanas priekšnoteikumu ievērošanu. Galvenais instruments, kas ļauj samazināt kredītrisku, ir nopietna aizņēmēja kredībspējas izvērtēšana. Šīs izvērtēšanas mērķis ir noteikt aizņēmēja spēju savlaicīgi un pilnībā dzēst savas kredītsaistības, kā arī riska pakāpi, ko banka ir gatava uzņemt, kredīta apjomu, kas varētu būt izsniegts konkrētajos apstākļos, kā arī kredīta izsniegšanas noteikumus. Tas viss paredz ne tikai aizņēmēja kredībspējas izvērtēšanu uz kredīta pieprasīšanas datumu, bet arī viņa finansiālās stabilitātes prognozi.

Latvijas komercbanku darbībā kredītooperācijas ieņem īpašu vietu – 71.2% no Latvijas komercbanku sistēmas aktīviem 2010. gadā, kas prasa efektīvu pārvaldīšanu. Viena no galvenajām problēmām ir saistīta ar kredīta atmaksāšanas kavējumiem un līdz ar to strauji pieaugušo kredītrisku. Statistiskie dati liecina, kā pēdēja gada laikā pieauga kavētu kredītu maksājumu apjoms, sastādot vairāk nekā ceturtdaļu no kopēja komercbanku kredītportfeļa. Šādos apstākļos nepietiekoša kredītriska vadības jautājumiem veltīta uzmanība rada un var radīt bankām lielus zaudējumus un izraisīt banku sistēmas krīzi. Sākot ar 2009. gadu Latvijas banku sektors piedzīvoja strauju zaudējumu kāpumu, kaut gan vienos un tajos pašos makroekonomiskajos apstākļos ne visas Latvijas komercbankas bija zaudētājas, kas liecina par to, ka pārdomāta bankas iekšējā kredītpolitika un pastiprināta uzmanība aizņēmēju kredībspējas izvērtēšanai ir ļoti nozīmīga bankas kredītportfeļa kvalitātes uzturēšanai.

Līdz ar to var apgalvot, ka monogrāfijas tēma ir visai aktuāla aizņēmējiem un Latvijas komercbanku sektoram. Visaktuālākā Latvijas komercbanku problēma mūsdienās –

Aina Čaplinska

kā samazināt bankas portfeļa kredītrisku, pareizi izvērtējot potenciālo aizņēmēju kredīspēju? Vai tas vispār ir iespējams? Vai ir kādi instrumenti aizņēmēju kredīspējas precīzai izvērtēšanai, lai nepaļautos tikai uz komercbanku kredīta menedžeru profesionālo pieredzi šajā jomā, kā arī veicot patstāvīgus empīriskus pētījumus, par kuru objektu kļuva Latvijas komercbanku kredītportfeļi, kredīta menedžeri kā bankas kredītpolitikas nesēji un Latvijas uzņēmumiaizņēmēji. Izmantojot gan ekonomikas zinātnes teorētisko, metodoloģisko un metodisko aparātu, gan savu profesionālo pieredzi komercbanku sfērā, autore mēģināja dot savu ieguldījumu aizņēmēja kredīspējas izvērtēšanas un bankas optimāla kredītportfeļa izveides problēmu risināšanā Latvijā.

Vadims Krasko, Viktors Voronovs

PATĒRĒTĀJU UZVEDĪBA: SOCIĀLEKONOMISKO FAKTORU REĢIONĀLĀ PĒTĪJUMA PIEREDZE

Dažādi sociālekonomiskie faktori būtiski ietekmē Latvijas un tās reģionu patērētāju uzvedību.

Monogrāfija sastāv no trim nodaļām.

Pirmajā nodaļā “Patērētāju uzvedības pētījumu teorētiskā pieeja ekonomikas zinātnē” izanalizēti ekonomikas zinātnes uzskati par patērētāju (mājsaimniecību) uzvedību mūsdienu Latvijas un ārzemju zinātniskajā literatūrā. Patērētāju uzvedība tiek pētīta mājsaimniecībās. Patērētāju uzvedības izpētes teorētisko pieeju apkopošanas rezultātā atklātas patērētāju uzvedības analīzes mūsdienu tendences, aplūkoti patērētāju uzvedības ekonomiskie modeļi, nodalīti trīs patērētāju uzvedības tipi atkarībā no iztikas minimuma: tradicionālais, tolerantais, aktīvais. Izskatīti patērētāju uzvedības ekonomiskie – neekonomiskie, ārējie – iekšējie sociālekonomiskie faktori un to struktūra.

Otrajā nodaļā “Latvijas un tās reģionu patērētāju uzvedības stāvoklis un dinamika” tiek aplūkots patēriņa groza stāvoklis un struktūra, patēriņa budžets, ienākumi, patēriņa izdevumi, materiālā stāvokļa pašnovērtējums, privātā patēriņa ietekme uz reģionālās ekonomikas attīstību, galveno nodokļu ietekme uz patērētāju labklājību un uzvedību. Izskatīti patērētāju uzvedības ilgtermiņa – īstermiņa sociālekonomiskie faktori un to struktūra.

Trešajā nodaļā “Sociālekonomisko faktoru ietekme uz patērētāju uzvedības stāvokli un dinamiku: mērīšana un novērtējums” tiek aplūkoti ārējie faktori (ienākumi, rūpniecība, nodarbinātība, bezdarbs, cenas, kā arī ietverošie sociālekonomiskie parametri), iekšējie faktori (izdevumi, patēriņš, uzkrājumi, kredītēšana), patērētāju uzvedību determinējošie procesi.

Šie faktori ļāva noteikt strukturālās īpatnības un dinamiskās tendences Latvijas patērētāju uzvedības reģionālajā modelī. Šajā nodaļā tiek pamatota nepieciešamība pielietot indikatīvo analīzi un faktoranalīzi, izpētot patērētāju uzvedību mūsdienu ekonomikā.

Tiek aplūkota ienākumu, ražošanas, bezdarba un cenu dinamika reģiona ekonomikā, sniegts to salīdzinājums ar patērētāju izdevumu, uzkrājumu un kredītēšanas dinamiku Latvijas reģionālā ekonomikā NUTS 2 līmenī.

*Vadims Krasko**Viktors Voronovs*

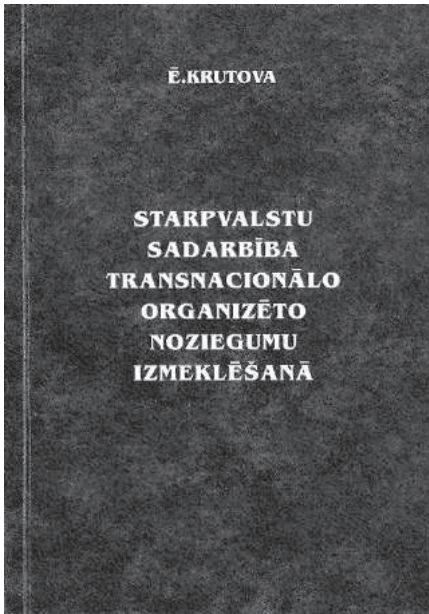
Sniegts reģiona patērētāju konfidences dinamikas vērtējums Latvijā, pamatojoties uz indeksu metodi. Sniegti Latvijas (divu tās reģionu) un Daugavpils patērētāju uzvedības faktoranalīzes rezultāti atkarībā no mērījumu rezultātiem, kas veikti, piedaloties autoriem.

Pētījuma zinātniskā novitāte:

1. Pamatojoties uz veikto pētījumu, autori sistematizēja jēdziena “patērētāju uzvedība” mūsdienu teorētiskās pieejas un, balstoties uz tām, veidoja patērētāju uzvedības analīzes makroekonomisko pieeju.
2. Ir autoru izstrādāta patērētāju uzvedības klasifikācija pēc tās izpausmes un funkcionēšanas objektīvām – subjektīvām, ārējām – iekšējām, ilgtermiņa – īstermiņa pazīmēm.
3. Sniegts autoru traktējums patērētāju uzvedības reģionālajai specifikai, parādot to uz Latgales reģiona piemēra, veikta tās salīdzinošā analīze ar datiem visā Latvijā pēc vienotas tipveida metodikas.
4. Veikts Latgales (tajā skaitā arī Daugavpils) patērētāju noskaņojuma un konfidences empīriskais apsekojums un aprēķināti tā indeksi.
5. Precizēti patērētāju uzvedības vadošie determinanti pamatojoties uz faktoru analīzi un tādas uzvedības dažādu faktoru ietekmi uz reģiona ekonomikas stāvokli un dinamikas īpatnībām.

Ērika Krutova

STARPVALSTU SADARBĪBA TRANSNACIONĀLO ORGANIZĒTO NOZIEGUMU IZMEKLĒŠANĀ

Starpvalstu sadarbībā noziegumu izmeklēšanā iesaistās visas valstis ar atšķirīgu intensitāti, balstoties uz starptautiskiem un nacionālajiem tiesību aktiem. Ģeopolitisko pārmaiņu rezultātā, noziedzības uzplaukums izraisīja nepieciešamību pēc pārrobežu policijas sadarbības modernizācijas. Līdzšinējas tiesībaizsardzības iestāžu starpvalstu kooperācijas formas un veidus paplašināja Eiropas Savienības normatīvais regulējums. Pirmo reizi tik nozīmīgā starpvalstu vienošanās – Lisabonas līgumā – starp citiem iekšlietu un tieslietu sadarbības jautājumiem, atsevišķi V sadaļā 87.–89. Pantos atrunāta policijas sadarbība, kas liek punktu strīdiem par policijas jautājumu nozīmīgumu jebkuras valsts tiesību zinātnē.

Ekonomiskās integrācijas process, iekšējo robežu atcelšana un moderno tehnoloģiju at-tīstība atsevišķos reģionos mainīja ilgstoši deklarēto uzskatu, ka noziedzības kontrole ir ekskluzīva valstu iekšēja kompetence. Lai panāktu līdzsvaru starp suverenitāti un soda nenovēršamību ārpus nacionālo robežu principiem, Eiropas Savienības dalībvalstis harmonizē tiesību aktus, nacionālajā regulējumā pārņem pārnacionālas tiesību normas. Jaunu instrumentu ieviešana neveido pozitīvas pielietošanas praksi, ja sākotnēji netiek pētīta tās saistība ar jau esošajām tiesību normām, līdz ar ko nacionālais regulējums tiek grozīts nelietderīgi.

Jau Senā vēsture liecina par atsevišķiem kooperācijas veidiem noziegumu apkarošanā, tomēr šis darbs ir pirmais latviešu valodā veiktais zinātniskais pētījums par pārrobežu sadarbības noziegumu izmeklēšanā teorētiski praktiskiem jautājumiem.

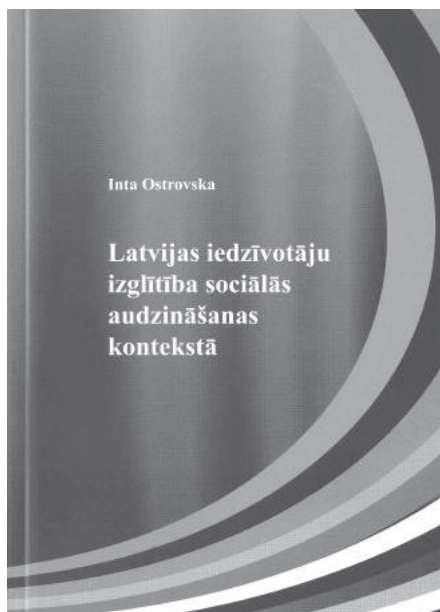
Zinātnieku un praktiķu viedokļi par pārrobežu sadarbību ir dažādi, ņemot vērā pētījuma veikšanas laiku un reģionu. Tomēr vienotība pastāv attiecībā uz saskaņotas koordinācijas nepieciešamību, īpaši informācijas apmaiņas jomā.

Ērika Krutova

Inta Ostrovska

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU IZGLĪTĪBA SOCIĀLĀS AUDZINĀŠANAS KONTEKSTĀ

Pašlaik objektīvu iemeslu dēļ notiek laikmetu maiņa, ko sauc dažādi: industriālo sabiedrību nomaina postindustriālā; industriālā sabiedrība pāriet uz zināšanu sabiedrību; industriālā sabiedrība pāriet uz informācijas sabiedrību u.c. Šo procesu rietumos sāka pētīt jau 20. gs. 70-jos gados, taču postpadomju telpā – tikai 90-to gadu beigās, un tas apstiprina vienu no globalizācijas likumiem – par civilizācijas vienotību, kopīgo attīstības ceļu visām mūsdienu sabiedrībām. Tāpēc ir jāveic starpdisciplināri pētījumi, lai dziļāk un vispusīgāk varētu analizēt tās pedagoģiska satura problēmas, kuras rodas šajā ātri mainīgajā apkārtējā vidē.

Audzināšanas kā plašas, nozīmīgas sociālas parādības izpratne ietver sabiedrības materiālo un garīgo apstākļu pārveidošanu. Protams, tā nav tiešā audzināšanas funkcija. Šajā gadījumā audzināšanas funkcija būs –

lai cilvēks, veicot šo sabiedrības materiālo un garīgo pārveidi, izvirzītu arī audzinošo mērķi, lai sabiedrisko attiecību izmaiņas nebūtu pretrunā ar personas veidošanās uzdevumiem. Tādējādi jebkura sabiedrības pārveides darbība, kurā ir ietverts audzinošais aspekts, būs audzināšanas procesa līdzeklis vai sastāvdaļa. Audzināšana ir sabiedrības objektīvo pārmaiņu subjektīvā izpausme, tāpēc audzināšanai kā sociālās pārvaldes veidam jābūt ietvertam visos citos sabiedrības pārvaldes veidos.

Saistībā ar visu augstāk minēto, ir jāsecina, ka viens no pedagoģijas uzdevumiem ir ņemt vērā socializācijas tendences katrā sabiedrības attīstības posmā un izmantot tās daudzveidīgos aspektus audzināšanas procesā, ietverot to visu arī izglītības sistēmā un procesā.

Inta Ostrovska

AUTORI

- Abbasali Abunori** PhD ekonomikā, Islāmu Azada Universitātes Centrālās Teherānas filiāles Ekonomikas fakultātes Grāmatvedības katedras vadītājs, Irāna
aabounoori@yahoo.com
- Zara Akbari** MAs ekonomikā, Islāmu Azada Universitātes Centrālās Teherānas filiāles Ekonomikas fakultātes Grāmatvedības katedras pētniece, Irāna
z.akbari1985@gmail.com
- Mosen Gavamipurs** MAs biznesa vadībā, Alameha Tabatabai Universitātes Menedžmenta un grāmatvedības fakultātes pētnieks, Irāna
ghavamipour@gmail.com
- Olga Kazaka** Mg.sc.soc., Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļas doktorante, Latvija
kazaka@inbox.lv
- Viktorija Šipilova** Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Ekonomikas katedras doktorante, Latvija
viktorija.sipilova@du.lv
- Jelena Lonska** Mg.sc.soc., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Ekonomikas katedras doktorante, Latvija
Jelena.Lonska@ru.lv
- Slavomirs Partickis** Dr.hab.sc.soc., profesors, Tēva Johana Pāvela II Ļublinas Katoliskās Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo mikrostruktūru un mūsdienu socioloģisko teoriju katedras vadītājs, Polija
spartyck@kul.lublin.pl
- Kamils Filipeks** Dr.sc.soc., Tēva Johana Pāvela II Ļublinas Katoliskās Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo mikrostruktūru un mūsdienu socioloģisko teoriju katedras lektors, Polija
kfilipek@kul.lublin.pl
- Arvidas Guogis** Dr.sc.soc., (HP), Mikolas Romeris Universitātes Politikas un vadības fakultātes Valsts pārvaldes katedras profesors, Lietuva
arvydasg@mruni.eu
- Audrius Bitinas** Dr.sc.soc., Mikolas Romeris Universitātes Tiesību zinātņu fakultātes Darba tiesību un sociālās nodrošināšanas katedras profesors, Lietuva
audriusb@mruni.eu

AUTHORS

- Abbasali Abounoori** PhD in Economics, Head of the Accounting Department of the Faculty of Economics of the Islamic Azad University's Central Tehran Branch, Iran
aabounoori@yahoo.com
- Zahra Akbari** MAs in Economics, Researcher of the Accounting Department of the Faculty of Economics of the Islamic Azad University's Central Tehran Branch, Iran
z.akbari1985@gmail.com
- Mohsen Ghavamipour** MAs in Entrepreneurship Management, Researcher of the Faculty of Management and Accounting of the University of Allameh Tabataba'i, Iran
ghavamipour@gmail.com
- Olga Kazaka** Mg.sc.soc., Doctoral Student of the Department of Communication Studies of the Faculty of Social Sciences of the University of Latvia, Latvia
kazaka@inbox.lv
- Viktorija Sipilova** Mg.oec., Doctoral Student of the Department of Economics of the Faculty of Social Sciences of the Daugavpils University, Latvia
viktorija.sipilova@du.lv
- Jelena Lonska** Mg.sc.soc., Doctoral Student of the Department of Economics of the Faculty of Social Sciences of the Daugavpils University, Latvia
Jelena.Lonska@ru.lv
- Slawomir Partycki** Dr.hab.sc.soc., Professor, Head of the Department of Social Microstructures and Modern Sociological Theories of the Faculty of Social Sciences of the Pope John Paul II Catholic University of Lublin, Poland
spartyck@kul.lublin.pl
- Kamil Filipek** Dr.sc.soc., lecturer of the Department of Social Microstructures and Modern Sociological Theories of the Faculty of Social Sciences of The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland
kfilipek@kul.lublin.pl
- Arvydas Guogis** Dr.sc.soc. (HP), Professor of the Department of Public Administration of the Faculty of Politics and Management of the Mykolas Romeris University, Lithuania
arvydasg@mruni.eu
- Audrius Bitinas** Dr.sc.soc, Professor of the Department of the Labour Law and Social Security of the Law Faculty of the Mykolas Romeris University, Lithuania
audriusb@mruni.eu

АВТОРЫ

- Аббасали Абунори** PhD в экономике, заведующий Кафедрой бухгалтерии Факультета экономики Центрального Тегеранского филиала Исламского Университета им. Азада, Иран
aabounoori@yahoo.com
- Зара Акбари** MAs в экономике, исследователь Кафедры бухгалтерии Факультета экономики Центрального Тегеранского филиала Исламского Университета им. Азада, Иран
z.akbari1985@gmail.com
- Мосен Гавамипур** MAs в управлении бизнесом, исследователь Факультета менеджмента и бухгалтерии Университета Аламеха Табатаби, Иран
ghavamipour@gmail.com
- Ольга Казак** Mg.sc.soc., докторантка Отделения коммуникации Факультета социальных наук Латвийского Университета, Латвия
kazaka@inbox.lv
- Виктория Шипилова** Mg.oec., докторантка Кафедры экономики Факультета социальных наук Даугавпилсского Университета, Латвия
viktorija.sipilova@du.lv
- Елена Лонская** Mg.sc.soc., докторантка Кафедры экономики Факультета социальных наук Даугавпилсского Университета, Латвия
Jelena.Lonska@ru.lv
- Славомир Партыцкий** Dr.hab.sc.soc., профессор, заведующий Кафедрой социальных микроструктур и современных социологических теорий Факультета социальных наук Люблинского Католического университета им. Папы Иоанна Павла II, Польша
spartyck@kul.lublin.pl
- Камил Филипэк** Dr.sc.soc., лектор Кафедры социальных микроструктур и современных социологических теорий Факультета социальных наук Люблинского Католического университета им. Папы Иоанна Павла II, Польша
kfilipek@kul.lublin.pl
- Арвидас Гуогис** Dr.sc.soc, (HP), профессор Кафедры государственного управления Факультета политики и управления Университета им. Миколаса Ромериса, Литва
arvydasg@mruni.eu
- Аудриус Битинас** Dr.sc.soc, профессор Кафедры трудового права и социального обеспечения Юридического факультета Университета им. Миколаса Ромериса, Литва
audriusb@mruni.eu

AUTORU IEVĒRĪBAI

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija rakstus pieņem angļu, latviešu un krievu valodā. Rakstu problemātika nav ierobežota.

Redakcijā iesniegtie raksti tiek recenzēti. Atsauksmi par katru rakstu sniedz divi recenzenti, kā arī žurnāla redaktors. Redakcija ievēro autoru un recenzentu savstarpējo anonimitāti. Rakstu autoriem ir tiesības iepazīties ar recenzijām un kritiskām piezīmēm un, nepieciešamības gadījumā, korigēt savus pētījumus, veikt tajos labojumus un grozījumus, par termiņu vienojoties ar redaktoru. Redakcijai ir tiesības veikt nepieciešamos stilistiskos labojumus, kā arī precizēt raksta zinātniskā aparāta noformējumu. Redakcijas izdarītie labojumi tiek saskaņoti ar autoru.

Raksti tiek vērtēti saskaņā ar pieņemtajiem zinātniskuma kritērijiem: pētījuma atbilstība mūsdienu teorētiskajam līmenim izvēlētajās problēmas izpētē; pietiekama empīriskā bāze, empīriskā materiāla oriģinalitāte; hipotēžu, atziņu un rekomendāciju oriģinalitāte un novitāte; pētāmās tēmas aktualitāte. Tiek vērtēta arī izklāsta loģika un saprotamība. Atlasot rakstus publicēšanai, priekšroka tiek dota fundamentālas ievirzes pētījumiem.

Redakcija honorārus nemaksā, manuskriptus un disketes (vai CD) atpakaļ neizsniedz.

Raksta noformēšana

Raksti, kuru noformēšana neatbilst prasībām, netiks pieņemti publicēšanai.

Raksta apjoms: 0,75 – 1,5 autorloksnes (30000–60000 zīmju, atstarpes ieskaitot).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta kopsavilkums: 2000–2500 zīmju. Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatrū angļu un krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un angļu valodā.

Raksta valoda: zinātniska, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jārupējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties ar attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālistu – valodas nesēju. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts. Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills, Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas un diagrammas noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tāda veida materiāliem jānorāda kārtas numurs un virsraksts.

References jāveido un jānoformē šādi:

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras):

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoje voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)
Turner J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Raksti krājumos:

Turner R. H. (1990) A Comparative Content Analysis of Biographies. Øyen, E. (ed.) *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications, pp. 134–150.

Raksti žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzvalsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis, A*, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Raksti laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātika pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāli no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian)
Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian. The scope of problems of articles is not limited.

The articles submitted to the Editorial Board are reviewed by two reviewers and the editor. The Editorial Board observes mutual anonymity of the authors and the reviewers. The authors have a right to get acquainted with the reviews and the critical remarks (comments) and, if it is necessary, they may make some changes, coming to an agreement about the terms with the editor. The Editorial Board has a right to make necessary stylistic corrections, change the layout of the scientific paper to come to the uniformity of the layout. The corrections made by the Editorial Board will be agreed with the author.

The articles are evaluated according to the adopted scientific criteria: correspondence of the research to the present-day theoretical level in the domain of the chosen problem; sufficient empirical basis; originality of empirical material; originality of hypotheses, conclusions, and recommendations; topicality of the subject investigated. The logics and clearness of the exposition is evaluated as well. Preference is given to fundamental studies.

The Editorial Board does not pay royalties; manuscripts and diskettes (or CDs) are not given back.

Layout of Manuscripts

Articles, which do not have an appropriate layout, will not be accepted.

Volume of article: 30,000 – 60,000 characters with spaces.

Manuscript should be submitted by e-mail. Text should be composed using *Times New Roman* font (*WinWord 2000/XP*); font size – 12, line spacing – 1. Text should be aligned 3.5 cm – from the left side, 2.5 – from the right side, 2.5 cm – from the top and the bottom. If special computer programmes are used, then they should be submitted together with the article.

Summary: 2,000–2,500 characters. Articles in Latvian should contain a summary in English and Russian; articles in English should be provided with a summary in Latvian and Russian; articles in Russian should contain a summary in Latvian and English.

Language of article: scientific, terminologically precise. If author prepares an article in a foreign language, then he/she should take trouble about the linguistic correction of the written text consulting a specialist of the corresponding branch of social sciences – native speaker. *Articles, which have a wrong spelling, will not be accepted and reviewed.*

Layout of article. References should be placed in a text according to the example: (Turner 1990); (Mills, Bela 1997). Explanations and comments should be given in the endnotes. Tables, charts, schemes, diagrams, etc. should have indication of the source of the material and, if necessary, then the method of making the table, the chart, the scheme (calculations, data gathering, etc.) should be marked. These materials should have ordinal numbers and titles.

References should be compiled according to the given samples:

Monographs (books, brochures):

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoe voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)
Turner J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Articles in collections:

Turner R. H. (1990) A Comparative Content Analysis of Biographies. Øyen, E. (ed.) *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications, pp. 134–150.

Articles in magazines:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A*, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian)
Available: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (accessed 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ

В журнале «Вестник социальных наук» публикуются оригинальные научные статьи по проблемам социальных наук (социологии, политических наук, экономики, социальной психологии, юриспруденции), а также рецензии на научные исследования, обзоры конференций, информация о научной жизни. Редакция принимает статьи на английском, латышском и русском языке. Проблематика статей не ограничивается.

Статьи, представленные в редакцию журнала, рецензируются. Отзыв о каждой статье дают два рецензента, а также редактор журнала. Редакция соблюдает принцип анонимности авторов и рецензентов. Авторы статей имеют право ознакомиться с рецензиями и критическими замечаниями и, в случае необходимости, внести исправления и изменения в свои исследования, причем срок внесения корректировок должен согласовываться с редактором. Редакция сохраняет за собой право внести в статью необходимые стилистические исправления, а также изменения в оформлении научного аппарата с целью достижения его единообразия. Исправления, произведенные редакцией, согласуются с автором.

Статьи оцениваются в соответствии с критериями научности: соответствие современному теоретическому уровню в изучении выбранной проблемы; достаточная эмпирическая база; оригинальность эмпирического материала; новизна и оригинальность гипотез, положений, рекомендаций; актуальность темы исследования. Оценивается также сама логика и ясность изложения. При отборе статей для публикации преимущество дается исследованиям фундаментального характера.

Редакция гонорары не выплачивает, рукописи и дискеты (или CD) не возвращает.

Оформление рукописи статьи

Статьи, оформление которых не будет соответствовать данным требованиям, к публикации не принимаются.

Объем статьи: 0,75 – 1,5 авторских листа (30000 – 60000 знаков, включая пробелы).

Рукопись статьи должна быть представлена по электронной почте. Текст набирается шрифтом *Times New Roman (Win Word 2000/XP)*; размер букв – 12, межстрочный интервал – 1. Поля слева – 3,5 см, справа – 2,5 см, сверху и снизу – 2,5 см. Если в наборе статьи использовались специальные компьютерные программы, то они должны быть представлены в редакцию.

Резюме: 2000–2500 знаков. Статьи на латышском языке сопровождаются резюме на английском и русском языке; статьи на английском языке – резюме на латышском и русском языке; статьи на русском языке – резюме на латышском и английском языке.

Язык статьи: научный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном (неродном) языке, то он должен сам позаботиться о лингвистическом редактировании статьи; желательна консультация носителя языка, являющегося специалистом соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, язык которых не соответствует правилам правописания, не будут рассматриваться и рецензироваться.*

Научный аппарат статьи. Ссылки даются в тексте по следующему образцу: (Turner 1990); (Mills, Vela 1997). Примечания и пояснения располагаются после основного текста. В оформлении таблиц, графиков, схем, диаграмм должны указываться ссылки на источник материала, при необходимости также должна указываться методика разработки (расчета данных, выведения сводных показателей и т.д.) таблиц, графиков, схем. Все подобные материалы должны иметь заголовки и порядковые номера.

Библиография должна быть составлена и оформлена точно, в соответствии с предлагаемыми ниже образцами:

Монографии (книги и брошюры):

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoe voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)
Turner J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Статьи в сборниках:

Turner R. H. (1990) A Comparative Content Analysis of Biographies. Øyen, E. (ed.) *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications, pp. 134–150.

Статьи в журналах:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)
Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Статьи в газетах:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Материалы в Интернете:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian)
Dostupno: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (sm. 20.10.2002).

Библиография составляется в алфавитном порядке фамилий или названий (если автором является институция) авторов в соответствии с латинским алфавитом.

Sociālo Zinātņu Vēstnesis

2012 1 (14)

Maketētāja **Marina Stočka**
Makets sagatavots DU Akadēmiskajā apgādā "Saule"

Iespiests SIA «Madonas poligrāfists» –
Saieta laukumā 2a, Madona, LV-4801, Latvija.